SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı

POPÜLİZM KAVRAMININ TÜRKİYE'DE MERKEZ SAĞ VE SOL SİYASETİNDE İNCELENMESİ: DEMİREL VE ECEVİT POPÜLİZMİ

Yüksek Lisans Tezi

Cemalettin Çağrı KARADAĞ

SİVAS
Ocak 2025

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı

POPÜLİZM KAVRAMININ TÜRKİYE'DE MERKEZ SAĞ VE SOL SİYASETİNDE İNCELENMESİ: DEMİREL VE ECEVİT POPÜLİZMİ

Yüksek Lisans Tezi

Cemalettin Çağrı KARADAĞ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Fatih ERTUGAY

SİVAS
Ocak 2025

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;

2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;

3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dâhil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;

4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

…./…./

Cemalettin Çağrı KARADAĞ

TEŞEKKÜR

Popülizme olan ilgim, esasen bu kavramın belirsizliği ve geniş bir kavramsal alanı kapsayan muğlak yapısından kaynaklanıyordu. Özellikle 20. yüzyılın ortalarından itibaren gerek Türk siyasal hayatında gerekse de küresel siyaset sahnesinde belirgin bir şekilde etkisini göstermesi, bu kavrama olan ilgimi daha da artırdı. Bununla birlikte, ulusal literatürde popülizmin genellikle sağ siyasi akımlarla ilişkilendirilmesine karşın, sol siyasetle olan ilişkiselliği konusunda yeterli akademik çalışmanın bulunmaması, bu konuyu araştırmamda belirleyici bir etken oldu. Bu bağlamda, popülizmin Türk sağıyla sıklıkla ilişkilendirilmesine rağmen, Türk solunda neden benzer bir bağlantının kurulamayacağı sorusu, tezimin temel çıkış noktasını oluşturdu.

Bu çalışmanın konusunun belirlenmesinde ve çalışmanın hazırlanmasında bana yol gösteren, yüksek lisans eğitimim boyunca değerli bilgilerini, zamanını ve sabrını hiçbir zaman esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Fatih ERTUGAY'a; her zaman iyimser ve değer katan davranışlarının yanı sıra akademik rehberliği için hocam Prof. Dr. Gülay ERCİNS'e; lisans yıllarımdan itibaren bana muhakeme ve mukayese edebilme yeteneği kazandıran hocam Prof, Dr. Halis Çetin'e; gerek lisans gerekse yüksek lisans derslerimde benden maddi manevi desteğini esirgemeyen, akademik ve sosyal yetkinliği ile ufkumu açan hocam Dr. Öğr. Üyesi Levent GÖRÜŞÜK'e ve tezi büyük bir titizlikle değerlendiren ve katkılarını sunan hocam Dr. Öğr. Üyesi Ragıp ERGÜN'e şükranlarımı sunarım. Ayrıca tüm hayatım boyunca, maddi ve manevi her konuda destekçilerim olan sevgili babam, annem ve ablama sevgilerimi ve saygılarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER ..... **i**

KISALTMALAR ..... **v**

ÖZET ..... **vii**

ABSTRACT ..... **ix**

GİRİŞ **1**

I. BÖLÜM **5**

1.POPÜLİZMİN KURAMSAL ÇERÇEVESİ **5**

1.1. Popülizm Kavramına Genel Bir Bakış 5

1.1.1. Popülizme Yönelik Tartışmalar 7

1.1.1. Popülizmde Halk Vurgusu ve Elitlerin Konumu 10

1.2. Popülizme Dair Çeşitli Teorik Yaklaşımlar 13

1.2.1. Siyasal Söylem Olarak Popülizm 13

1.2.2. Siyasi Tarz Olarak Popülizm 15

1.2.3. Bir Siyasi Strateji Olarak Popülizm 17

1.3. Tarihsel Süreçte Popülizm 19

1.3.1 Birinci Kuşak Popülist Hareketler 21

1.3.2. İkinci Kuşak Popülistler: Latin Amerika'da Popülizm 24

1.3.2.1. Juan Domingo Peron 25

1.3.2.2. Getulio Vargas 28

1.4. Popülizm: Sağ ve Sol'un Sis Perdesi Aralanırken 29

1.4.1. Sağ Popülizm 32

1.4.2. Sol ile Popülizm 35

II. BÖLÜM **41**

2.DEMOKRASİ VE POPÜLİZM ARASINDAKİ İLİŞKİ **41**

2.1. Demokrasiyi Tanımlamak 41
2.1.1. Antik Yunan'da Demokrasi 46
2.1.2. Modern Demokrasi 49
2.1.2.1. Temsili Demokrasi 51
2.1.2.2. Doğrudan Demokrasi 52
2.2. Demokrasi Eleştirileri ve Diğer Demokrasi Yaklaşımları 54
2.2.1. Liberal Demokrasi 54
2.2.2. Çoğunlukçu Demokrasi Modeli 57
2.2.3. Çoğulcu Demokrasi 58
2.2.4. Radikal Demokrasi 60
2.2.5. Müzakereci Demokrasi 62
2.3. Popülizmin Demokrasi İçindeki Konumu 63
2.3.1. Popülizmin Demokratik Sistemlerde Ortaya Çıkış Nedenleri 63
2.3.1.1. Ekonomik Nedenler ve Küreselleşme 66
2.3.1.2. Korku Siyaseti ve Kitlesel Öfke 67
2.3.2. Popülizmin Politik Yaşama Etkileri 68
2.3.3. Popülizm ve Demokrasi Arasındaki İlişki: Hangi Popülizm? 71
III. BÖLÜM 77
3. TÜRKİYE'DE POPÜLİZM 77
3.1. Osmanlı Siyasal Yaşamında Popülizmin Temelleri 78
3.1.1. Osmanlı'da Halkçılık Hareketi 79
3.1.2. II. Meşrutiyet Dönemi: Hanedanlıktan Halka Yönelmek 83
3.1.2.1. Yusuf Akçura ve Halka Doğru Hareketi 85
3.1.2.2. Ziya Gökalp: Ferdiyetçilikten Solidarizme 86
3.2. Erken Cumhuriyet Döneminde Halkçılık ve Popülizm 89
3.2.1. CHP'nin Halkçılık İlkesi ve Toplum Anlayışı 90

3.2.2. Çok Partili Hayata Geçiş Sonrası Merkez Sağ: Demokrat Parti Dönemi ve Popülizm 93
3.3. Türkiye'de Merkez Sağ Popülizmi ve Süleyman Demirel 98
3.3.1. 27 Mayıs Darbesi ve Adalet Partisi'nin Kuruluş Süreci 99
3.3.2. 27 Mayıs Darbesinden 12 Mart Muhtırasına: Adalet Partisi'nin Kuruluşu 102
3.3.3 Demokrasiyi Şekillendiren Pragmatist: Süleyman Demirel'in Popülizmi 105
3.3.3.1. 12 Mart Muhtırasına Giden Süreçte Demirel ve Ordu İlişkileri 107
3.3.3.2. Türkiye Siyasetinde Bir Halkçı Figür: Süleyman Demirel ve Popülizm 109
3.4. Yeni Bir Sol Siyaset Paradigması: Ortanın Solu ve Ecevit Popülizmi 113
3.4.1. 12 Mart Muhtırası ve CHP'de Yol Ayrımı 114
3.4.2. Bülent Ecevit ve 1970'lerde Türk Solunun Dönüşümü 117
3.4.3. Demokratik Solun Popülist Yüzü: Ecevit Siyasetinin Derinlikleri 119
SONUÇ 125
KAYNAKÇA 131
ÖZ GEÇMİŞ 153

KISALTMALAR

AP : Adalet Partisi

AÜHFD : Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi

AÜSBFD : Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi

Bkz. : Bakınız

C. : Cilt

CHP : Cumhuriyet Halk Partisi

CKMP : Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi

Çev. : Çeviren

Der. : Derleyen

DP : Demokrat Parti

Ed. : Editör

İTC : İttihat ve Terakki Cemiyeti

İÜHFM **:** İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası

MBK **:** Milli Birlik Komitesi

MHP **:** Milliyetçi Hareket Partisi

MSP **:** Milli Selamet Partisi

s. **:** Sayfa

TPHF : Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

ÖZET

Bu çalışmada popülizm gerek siyaset bilimi gerekse de toplumsal dinamikler açısından tartışmalı bir kavram olarak ele alınmış; siyasi, ekonomik ve sosyal yapılarda bıraktığı derin izler incelenmiştir. Çalışmanın amacı, popülizmin Türk siyasal hayatındaki tarihsel çıkış noktalarını ve Cumhuriyet dönemiyle birlikte siyasal hayata etkilerini irdeleyerek, popülizmin yalnızca sağ siyasi akımlara özgü olduğu yönündeki yaygın kanıyı eleştirmektir. Bu bağlamda, popülizmin sol siyasi akımlarda da var olabileceği değerlendirilmiş ve Türk siyasal hayatında popülizmin hem merkez sağ hem de merkez sol kanatta yer alabileceği hususu detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Bu açıdan çalışma, Süleyman Demirel ile Bülent Ecevit'in popülist stratejilerini karşılaştırmalı bir şekilde ele almaktadır. Öte yandan demokratik süreçlerde olumlu ve olumsuz etkileriyle öne çıkan popülizmin, kesin ve evrensel bir tanıma sahip olmaması, çalışmanın ana temasını oluşturan bir diğer husustur. Halkın taleplerini doğrudan siyasete taşıyan bir araç ya da toplumsal kutuplaşmayı derinleştiren bir söylem olarak değerlendirilebilmesi, popülizmin tarihsel dönüşümlerinin ve siyasal sistemlerle etkileşimlerinin anlaşılmasını zorunlu kılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde, popülizmin tarihsel gelişimi ve literatürdeki farklı yaklaşımlar ele alınarak, popülizmin bir söylem, strateji ya da tarz olarak tanımlanıp tanımlanamayacağı tartışılmıştır. Elit karşıtlığı ve halk temsili vurgusu analiz edilirken, popülizmin hem sağ hem de sol ideolojilere nasıl eklemlendiği değerlendirilmektedir. II. Dünya Savaşı sonrası siyasi gelişmelerin, popülizmi küresel ölçekte dikkat çeken bir kavram haline getirdiği vurgulanmaktadır. İkinci bölümde ise demokrasinin tarihsel gelişimi ve popülizmle ilişkisi ele alınmıştır. Popülizmin, demokratik süreçleri güçlendiren bir halk katılımı mekanizması mı yoksa demokratik normları tehdit eden bir unsur mu olduğu, literatürdeki farklı görüşler ışığında tartışılmıştır. Bu bağlamda, popülizm ve demokrasi arasındaki ilişkinin müspet ve menfi etkileri analiz edilmiştir. Son bölümde, Tanzimat Dönemi'nden itibaren Türk siyasal hayatında popülizmin izleri sürülmüş ve Demokrat Parti'nin popülist söylemlerinin toplumsal taban üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Tek Parti Dönemi'ndeki halkçılık anlayışı, halkı mobilize etme aracı olarak değerlendirilmiş, çok partili dönemde popülizmin dönüşümü ele alınmıştır. Süleyman Demirel ve Bülent

Ecevit'in popülist stratejileri, popülizmin yalnızca sağ ideolojilere özgü olmadığını, sol ve merkez sol siyasi hareketlerde de etkili olduğunu ortaya koymuştur. Böylece popülizmin Türkiye'deki farklı ideolojik yelpazelerdeki etkisi, toplumsal dinamikleri nasıl şekillendirdiği iki çarpıcı örnek üzerinden ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: Türkiye'de Popülizm, Sağ ve Sol Popülizm, Demokrasi ve Popülizm, Süleyman Demirel, Bülent Ecevit

ABSTRACT

In this study, populism is defined both in political science was treated as a controversial concept in terms of social dynamics and The deep traces it has left on political, economic and social structures are analyzed. The aim of the study is to analyze the historical emergence of populism in Turkish political life. Points and their effects on political life with the Republican period and examines the idea that populism is characteristic only of right-wing political currents. İs to criticize the common belief. In this context, it is evaluated that populism can also exist in left-wing political currents and it is analyzed in detail that populism can take place in both the center-right and center-left wings in Turkish political life. In this respect, the study comparatively analyzes the populist strategies of Süleyman Demirel and Bülent Ecevit. On the other hand, the fact that populism, which stands out with its positive and negative effects in democratic processes, does not have a precise and universal definition is another issue that constitutes the main theme of the study. The fact that populism can be evaluated as a tool that carries the demands of the people directly to politics or as a discourse that deepens social polarization has made it necessary to understand its historical transformations and interactions with political systems.

In the first part of the study, the historical development of populism and different approaches in the literature are discussed and whether populism can be defined as a discourse, strategy or style is discussed. While analyzing the emphasis on anti-elite and popular representation, it is evaluated how populism is articulated with both right-wing and left-wing ideologies. It is emphasized that post-World War II political developments made populism a concept that attracted attention on a global scale. In the second part, the historical development of democracy and its relationship with populism are discussed. Whether populism is a mechanism of popular participation that strengthens democratic processes or a threat to democratic norms is discussed in the light of different views in the literature. In this context, the positive and negative effects of the relationship between populism and democracy are analyzed. In the last section, the traces of populism in Turkish political life since the Tanzimat Period are traced and the effects of the populist discourses of the Democratic Party on the social base are analyzed.

The understanding of populism in the Single Party Period was evaluated as a means of mobilizing the public, and the transformation of populism in the multi-party period was discussed. The populist strategies of Süleyman Demirel and Bülent Ecevit revealed that populism is not unique to right-wing ideologies, but is also effective in left and center-left political movements. Thus, the impact of populism on different ideological spectrums in Turkey and how it shapes social dynamics are analyzed through two striking examples.

Keywords: Populism in Turkey, Right and Left Populism, Democracy and Populism, Süleyman Demirel, Bülent Ecevit

GİRİŞ

Popülizm, toplumsal dinamikler ve siyaset bilimi açısından son derece önemli ve tartışmalı bir kavramdır. Toplumların siyasi, ekonomik ve sosyal yapılarında derin izler bırakan popülizm, özellikle demokrasilerin işleyişinde hem olumlu hem de olumsuz etkiler yaratmasıyla dikkat çekmektedir. Ancak sosyal bilimlerdeki diğer birçok kavram gibi popülizmin de kesin ve evrensel bir tanıma sahip olmaması, bu kavramın farklı yorumlara açık olmasına neden olmaktadır. Popülizm, kimi zaman halkın taleplerini doğrudan siyasete taşıyan bir araç olarak, kimi zaman da toplumsal kutuplaşmayı derinleştiren bir söylem olarak değerlendirilmektedir. Bu belirsizlik, popülizmin tarihsel süreçte geçirdiği dönüşümleri, siyasal sistemlerle olan ilişkisini ve toplumsal taleplerle nasıl etkileşim kurduğunu anlamayı zorunlu kılmaktadır.

Siyaset bilimi literatüründe popülizm, özellikle demokratik sistemlerde belirginleşen bir olgu olarak tanımlanır. Temsili demokrasilerin kurumsal yapılarında ortaya çıkan temsiliyet krizleri ve halkın siyasi karar alma süreçlerinden dışlanma hissi, popülist hareketlerin güç kazanmasına zemin hazırlamaktadır. Bu durum, popülizmi sadece bir tepki ya da protesto hareketi olarak değil, aynı zamanda mevcut sistemin eksiklerini tamamlayan bir dinamik olarak da değerlendirmeyi mümkün kılmıştır. Literatürde popülizmin, demokrasiyi zayıflattığı kadar ona yeni bir ivme kazandırdığına dair görüşler mevcuttur. Bir yandan elit karşıtı söylemler ve halkın doğrudan siyasete katılımını teşvik eden yaklaşımlar, demokratik süreçlerin derinleşmesine katkı sağlarken, diğer yandan bu söylemlerin çoğunlukçu ve dışlayıcı bir nitelik kazanması, demokrasinin temel değerlerini tehdit edebilmektedir.

Türkiye'de popülizm, özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren farklı biçimlerde siyasal hayatta etkili olmuştur. Popülizmin kökenleri Osmanlı dönemine kadar uzanmakla birlikte, modern anlamda etkili olduğu dönem, 20. yüzyılın ortaları ve sonrasına denk gelmektedir. Adnan Menderes liderliğindeki Demokrat Parti, halkın doğrudan çıkarlarını savunan söylemleri ve elit karşıtı tutumuyla popülist siyasetin ilk güçlü örneklerinden birini sunmuştur. Menderes'in, "Yeter! Söz milletindir" sloganı, halkın siyasi süreçlerde daha fazla söz sahibi olma arzusunu temsil eden güçlü bir popülist mesajdır. Aynı şekilde Süleyman Demirel, "baba" imajı

ve köylülük vurgusuyla halkın güvenini kazanmış, popülist söylemlerle siyaset sahnesinde önemli bir yer edinmiştir. Bu söylemler, halkın doğrudan temsil edildiği ve siyasal karar alma süreçlerine dahil olduğu bir yönetim anlayışını öne çıkarmıştır. Bülent Ecevit'in liderliğindeki *Ortanın Solu* hareketi de popülist söylemlerle halkın doğrudan katılımını ve sosyal adaleti savunmuş, özellikle emekçi sınıfların taleplerine odaklanmıştır.

Ecevit, "Halk için halkla birlikte" şiarıyla, elit karşıtı bir tutum sergileyerek halkın siyasette *özneleşmesini* savunmuştur. Ancak bu popülist girişimler, zamanla ekonomik krizler ve siyasi istikrarsızlıklar nedeniyle sınırlı kalmış, vaat edilen toplumsal dönüşümler tam anlamıyla gerçekleştirilememiştir. Bu süreç, popülizmin Türkiye'deki etkilerini anlamak için önemli bir referans noktasıdır. Popülizm, sadece geçmişteki siyasal süreçleri şekillendiren bir olgu değil, aynı zamanda günümüzde toplumun farklı kesimlerinin siyasal katılımını, temsilini ve kutuplaşmasını derinden etkileyen bir faktördür. Özellikle kriz dönemlerinde popülist söylemlerin güç kazanması, toplumsal kutuplaşmayı tetikleyebilirken aynı zamanda halkın siyasete ilgisini ve katılımını artırarak demokratik süreçleri canlandırabilmektedir. Bu nedenle, popülizmin siyasal ve toplumsal yapılar üzerindeki etkilerini analiz etmek, yalnızca tarihsel bir inceleme değil, geleceğe yönelik stratejik öngörüler geliştirmek açısından da büyük önem taşımaktadır. Türkiye'nin siyasi tarihi, popülizmin toplumsal taleplerle siyasal stratejiler arasındaki etkileşimini ve bu etkileşimlerin toplumsal yapıyı nasıl dönüştürdüğünü anlamak için zengin bir örnek sunmaktadır. Popülist liderlerin söylemleri, halkın taleplerini nasıl mobilize ettikleri ve elit karşıtı yaklaşımlarının hangi gruplar üzerinde etkili olduğu, bu sürecin anlaşılmasında kritik rol oynamaktadır. Bu bağlamda, popülizmin neye tekabül ettiğini, hangi dinamiklerle nasıl bir ilişki içerisinde olduğunu belirlemek, sadece akademik bir gereklilik değil, aynı zamanda siyasi karar alma süreçleri ve toplumsal dönüşümler için stratejik bir zorunluluktur.

Çalışmanın birinci bölümünde, popülizm kavramının tarihsel süreçteki ortaya çıkışı ve literatürdeki içerik çeşitliliğinin nedenleri derinlemesine incelenmiş; popülizme yönelik teorik yaklaşımlar ele alınarak, popülizmin bir tarz, strateji ya da söylem olarak tanımlanıp tanımlanamayacağı hususu tartışılmıştır. Ayrıca, popülizmin elit karşıtlığı ve halk temsili vurgusu detaylı bir şekilde analiz edilmiş, popülizmin sağ ve sol

ideolojilerdeki ortaya çıkış nedenleri ile her iki ideolojiye de nasıl eklemlenebildiği üzerine de değerlendirmeler yapılmıştır. Popülizm kavramının kökleri eskiye dayanmakla birlikte, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan siyasi gelişmeler, onu küresel ölçekte dikkat çeken bir kavram haline getirmiştir. Literatürde, popülizmin tanımının muğlak ve esnek olmasının nedenleri genellikle tarihsel, kültürel ve siyasal çeşitliliğe dayandırılmaktadır. Kavramın farklı dönemlerde ve coğrafyalarda, dönemin siyasal ve toplumsal koşullarına göre yeniden şekillenmesi, ortak bir tanıma ulaşılmasını zorlaştırmıştır. Ayrıca, popülizmin farklı siyasal yapılar ve kültürlerde farklı biçimlerde ortaya çıkması, kavramın evrensel bir çerçevede tanımlanmasını daha da karmaşık hale getirmektedir. Dolayısıyla, popülizmin değerlendirildiği her örnekte, o toplumun sosyolojik ve siyasal dinamiklerinin dikkate alınması gerekmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, demokrasinin tarihsel gelişim süreci kapsamlı bir şekilde ele alınmış, ardından farklı demokrasi teorilerine ve günümüz demokrasilerinin karşı karşıya olduğu yapısal ve pratik sorunlara odaklanılmıştır. Bu bölümde özellikle, popülizm ve demokrasi arasındaki ilişkinin niteliği derinlemesine incelenmiş; bu ilişkinin müspet ya da menfi etkiler doğurup doğurmadığı, mevcut literatür ışığında eleştirel bir perspektifle tartışılmıştır. Popülizmin, demokratik süreçleri güçlendiren bir halk katılımı mekanizması mı yoksa demokratik normları zedeleyen bir tehdit mi olduğu sorunsalı, teorik bulgularla desteklenerek analiz edilmiştir. Böylece bölümde, demokrasi ile popülizm arasındaki etkileşimin tarihsel ve güncel boyutlarına dair kapsamlı bir değerlendirme sunulmuştur.

Çalışmanın son bölümünde, Tanzimat Dönemi'nden itibaren Türk siyasal hayatında popülizmin izleri sürülmüş ve bu bağlamda ilk popülist hareketler detaylı bir şekilde ele alınmıştır. İkinci Meşrutiyet ve Cumhuriyet Dönemi'nde popülizmin siyasal aktörler ve toplumsal dinamikler üzerindeki etkisi derinlemesine incelenmiş, bu süreçte popülizmin aktarılma biçimleri ve farklı siyasal bağlamlardaki dönüşümleri analiz edilmiştir. Bu bağlamda Tek Parti Dönemi'nde halkçılık anlayışının popülizmle nasıl ilişkilendirildiği, dönemin siyasi elitlerinin popülizmi halkı mobilize etme ve yönlendirme aracı olarak nasıl kullandıkları üzerinden ele alınmış ve tartışılmıştır. Devamında, çok partili hayata geçişle birlikte Demokrat Parti dönemindeki popülizmin doğası, uygulanma biçimleri ve bu popülizmin siyasal süreçlere yansımaları ele alınmıştır. Bu çerçevede, Demokrat Parti'nin popülist

söylemlerinin toplumsal taban üzerindeki etkileri ve siyasal meşruiyet arayışındaki rolü tartışılmıştır.

Son olarak, çalışmanın ana fikrini oluşturan merkez sağ ve merkez sol siyasetinin popülizmle ilişkisi derinlemesine analiz edilmiştir. Süleyman Demirel ve Bülent Ecevit'in popülizme başvurma nedenleri, popülist stratejilerini nasıl şekillendirdikleri ve bu stratejilerin siyasal iklimdeki yansımaları karşılaştırmalı bir perspektifle ele alınmıştır. Bu analiz, yaygın kanının aksine, popülizmin Türk siyasal hayatında yalnızca sağ ideolojilerle sınırlı kalmadığını; sol ve hatta merkez sol siyasi akımların da popülist söylem ve stratejiler geliştirdiğini ortaya koymaktadır. Böylece, popülizmin Türkiye'de farklı ideolojik yelpazelerde nasıl kendine özgü bir biçimde yer bulduğu ve toplumsal dinamikleri nasıl etkilediği irdelenmiştir.

I. BÖLÜM

1.POPÜLİZMİN KURAMSAL ÇERÇEVESİ

Sosyal bilimlerde ve bilhassa siyaset biliminde kullanılan birçok kavramın mutlak bir tanıma sahip olduğundan bahsetmek oldukça zordur. Benzer bir tanımlama zorluğu, son dönemdeki politik analizlerin merkezinde yer alan popülizm kavramı için de geçerlidir. Çünkü popülizm kavramının tanımı da tıpkı siyaset biliminde ki diğer kavramlar gibi sarih ve mutlak bir biçimde yapılamamaktadır. Kavramın kökenine inmek, tarihsel süreçte geçirdiği anlam değişimine ışık tutmak bu bağlamda önem arz etmektedir.

1.1. Popülizm Kavramına Genel Bir Bakış

Latince *populus* sözcüğünden türeyen popülizm genel anlamda belirli bir coğrafyada yaşayan topluluk ya da millet anlamına gelmekte ve yönetici elitlerin karşısında konumlanarak 'egemen halklar' veya 'sıradan insanları' temsil etmektedir (Canovan 2004: 245-248). Popülizm terimi, kökenini 1870-1890 yıllarında ABD'de ortaya çıkan "Grangers" ve "Greenbackers" olarak tanımlanan çiftçi hareketlerinden almaktadır. Bu kavram, 1892 yılında Demokratlar ve Cumhuriyetçiler karşısında Halk Partisi (People's Party) adıyla yeni bir siyasi oluşum kurmaya çalışan aktivistler tarafından ortaya atılmıştır (Toprak 1992: 5).

Popülizm kavramının tarihsel geçmişi bir hayli eski olsa da özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra farklı coğrafyalarda ve ülkelerde yaşanan siyasi gelişmeler popülizmi hususi bir kavram haline getirmiştir. Aynı zamanda kavramın politik ve sosyal yaşamda kullanımının yaygınlaşması hem tanım çeşitliliğine hem de siyaset teorisi açısından tartışmalara neden olmuştur. Esasında kavramın sözlük tanımı kolaylıkla yapılabilmekteyken akademik açıdan bunun mümkün olmadığını ifade eden Roberts, popülizm kavramının sıklıkla kullanılan aynı zamanda son derece tartışmalı bir olgu olması hasebiyle tanım için sarf edilen çabanın paradoksal bir duruma kapı araladığına dikkat çekmektedir. Bu tanım paradoksundan hareket eden Roberts, akademik çevrelerde popülizmin tanımının ne olduğuna dair ortak görüş ve

mutabakat olmadığı konusunda bir mutabakat bulunduğunu ifade etmektedir (2006: 88-9).

Popülizmin bu denli esnek bir tanım çerçevesi ve muhtevasına sahip oluşunun nedenlerinin izini sürmek için literatüre bakıldığında bu durumun çeşitli tarihi, kültürel ve siyasi sebeplerden ortaya çıktığı söylenebilir. Kavramın tanımlanması sorunu üzerine yoğunlaşan çalışmaların bazılarında popülizm tanımının muğlak ve esnek olmasının başlıca nedenini kavramın kullanımının çok geniş bir tarihsel sürece yayılması olduğu belirtilmektedir. Ayrıca buna bağlı olarak tarihsel süreçte sosyal bilimler içerisinde tanım yapmaya yönelik ortaya çıkan çeşitli metotlar popülizmin ele alınış ve tanımlanış biçimini de şekillendirmiştir (Köroğlu 2020: 75; Canovan 2004: 241-252; Taggart 2004: 20-28).

Kavramın kullanımı, dönemin sosyo-politik kültür ve gelişmelerine göre yeniden biçimlenmiş, ilerleyen süreçte dünyadaki verili ekonomik ve demokratik paradigmaların dönüşümü siyasete olan yaklaşımların reforme edilmesini zorunlu kılmıştır. Diğer yandan popülizm kavramına yönelik tanım sorununun nedenlerine yönelen bir başka görüşe göre kavramının farklı coğrafyalarda muhtelif siyasal yapılara ve kültürlere sahip ülkelerde çeşitli görünümlerde ortaya çıkması yine onun tanımlanmasında birtakım güçlüklere neden olmaktadır. Bu bağlamda popülizmin özelliklerini taşıdığı düşünülen siyasi çıktıların o ülkenin sosyolojik ve siyasal dinamiklerine özgü koşullar altında değerlendirmesi ortak bir tanıma ulaşılmasını da güçleştirmektedir.

Görece açık toplum ve demokratik olarak tanımlanan ülkelerde siyasi verilerin kolaylıkla elde edilebilmesi, popülizmin tanımlanmasını kolaylaştırmaktadır (Lonescu, Gellner 1969: 172). Gerek tanımlanmasında gerekse de içeriğine ilişkin değerlendirmelerde tam bir mutabakat olmasa da gerek yerel gerekse de küresel siyasal tartışmalarda popülizm kavramının kullanımındaki artış ve siyasal tartışmaların merkezine yerleşmesi, bu konuya dönük akademik ilginin artmasını ve konuyla ilgili çalışmaların çeşitlilik kazanmasını da beraberinde getirmektedir. Siyaset biliminde popülizm konusuna yönelik ilgi popülist olarak nitelenen, öyle olduğu iddia edilen liderlerin seçim başarılarıyla birlikte giderek artış gösterse de popülizmin bilinen ve yaygın kavrayış ve kullanımına dair ilk çaba 1967 yılında "*London School of*

Economics" (Londra İktisat Okulu) tarafından düzenlenen "*Populism, Its Meanings and National Characteristics*" başlıklı konferansta gerçekleşmiş fakat konferans sonunda popülizm kavramına dair genel olarak kabul görecek ortak bir tanıma ulaşılamadığı belirtilmiştir (Müller 2019: 20-21). Böylece kavramın muğlaklığı ve tartışmaya açık niteliği uluslararası düzeyde tespit edilmiştir.

Ghita Lonescu ve Ernest Gellner 1969'da bu konferans sonucunda yazılan bildirilerden yola çıkarak bir derleme kitap oluşturmuş ve kitabın girişinde "[d]ünya üzerinde bir hayalet dolaşıyor: popülizmin hayaleti" şeklinde bir tespit ile kavramın münhasır ve muğlak niteliğine dikkat çekmişler aynı zamanda da gelecek on yılın politik iklimine dair ilk işaretleri vermişlerdir (1969: 1). Konferansa katılan akademisyenlerin birçoğu kendi perspektiflerinden bir okuma yaparak popülizme dair yeni bir paradigmanın ortaya çıkmasına ve böylece giderek artan bir akademik ilginin gelişmesine yol açmışlardır.

1.1.1. Popülizme Yönelik Tartışmalar

Popülizmin temel işleyiş mantığı, beslendiği sosyal olgular ve dayandığı stratejiler üzerine yapılan çalışmalar, bu kavramın farklı yaklaşımlar çerçevesinde ele alınmasını mümkün kılmaktadır. Bu yaklaşımlardan ilki popülizmin demokrasi için bir gerek şart olduğu konusundadır (Mudde 2004: 1; Canovan 2002: 5-10; Albertazzi, Mcdonnell: 2008; Hawkins ve Kaltwasser 2017: 2-3). Bu bağlamda, popülizm ile demokrasi arasındaki ilişkinin olumlu bir nitelik taşıdığı ifade edilebilir. Mudde ve Kaltwasser'a göre popülizm, demokratik bir doğaya sahiptir, çünkü halk egemenliği ve çoğunluk yönetimi ilkelerini temel alarak şekillenir. Demokrasiye ilişkin tüm tanımların özü de halkın egemenliğine dayanmaktadır (2012: 84). Bu bakımdan demokrasi, halk sosyolojisinin sivil alandan siyasal alana kaydırılması ile yeni bir temsil ilişkini ortaya çıkarmakta, popülizm de bu geçişi sağlayacak önemli olguların başında gelmektedir.

Popülizm konusunda yapılan diğer akademik çalışmalarda ise popülizm kavramına ihtiyatlı yaklaşılması gerektiğini ve ortaya konulan neticelerin de çoğunlukla birbirinden farklı ve belirli ölçekte eleştirel bir dil ile yapılması gerektiği yönündedir. Kavrama eleştirel bir tavırla yaklaşılmasının ve toplumsal tartışmalarda negatif bir nitelik kazanmasının nedeni bu çalışmalarda popülizmin genellikle

demokratik değerler sisteminin bozulmasına yönelik patolojik bir fenomen olarak değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır (Mudde, Kaltwasser 2012: 148). Popülizme eleştirel yaklaşan sosyal bilimcilerin sıklıkla faydalandığı bu indirgemeci yaklaşım, popülist olduğu iddia edilen liderleri, toplumsal huzuru bozan bir aktör olarak görmekte aynı zamanda kitlelere gerçek dışı vaatlerde bulunan, onların duygularını kullanan, siyasi rakiplerine karşı ötekileştirme dilini kullanan ve bunların bir sonucu olarak toplumu kutuplaştıran bir konuma yerleştirmektedir. Bu eleştirel yaklaşım içerisinde Ernesto Laclau, Issiah Berlin, Jean Leca ve Yannis Stavrakakis'in popülizm üzerine yaptığı tanımlar akademik yazında önem arz etmektedir.

Laclau'ya göre popülizm, siyasal aktörler tarafından kamusal alanda hegemonya tesis etmek için söylem vasıtasıyla "halk"ı kurgulamakta ve halkı düşman bir "öteki"ye karşı mobilize etmektedir (2005: 150-51). Leca, popülizmin bir söylem stratejisi olduğunu, popülizme başvuran siyasilerin etik bir içeriğe ya da uygulanabilir olup olmadığı önemsenmeksizin politik vaatlerini söyleme taşıyarak kitleleri konsolide ettiğini ifade etmektedir. Berlin'e göre ise popülizm, popülist söylemlerle güç kazanan toplumsal hareketlerin genellikle modernleşme sürecini tamamlamamış, modernleşmenin başlangıcında ya da bu sürece henüz adım atmak üzere olan toplumlarda kurumsal demokratik hafızanın eksikliğinde görülen belli ortak özelliklere sahip bir toplumsal fenomendir (1968: 137-180). Bu bakımdan popülizm Berlin'in değerlendirmesine göre demokrasi için yıkıcı bir olgu olarak görülmektedir.

Leca'ya göre popülizm, demokratik koşullar altında iktidara gelen siyasilerin zamanla yozlaşmış bir otoriter kimliğe bürünmesidir (1996: 225-279). Leca'nın yaklaşımına benzer olarak Stavrakakis'e göre popülizm, popülist söylemlerle halkı mobilize eden siyasilerin her zaman kendi kriz anlatılarını dile getiren, belirli nedenlere ve çözümlere işaret eden bir ana akım politika biçimidir (2018: 32-35). Popülizm bu perspektiften değerlendirildiğinde toplumda ortaya çıkan çeşitli sosyal, siyasal ve ekonomik krizlerin bastırılması yahut idare edilmesi adına bir tahakküm motivasyonu olarak yorumlanmaktadır. Shills'in, popülizmi toplumda görece üst sınıfların ezici ve tek yönlü yönetme kapasitesi ile ters orantılı olan fazileti yüksek ve bir o kadar da yoksul halkın üstün yönetimi olarak tanımlanması popülizmin halk ve

elitler ikiliğini ortaya çıkardığı görüşünü destekleyici niteliktedir (Toprak 1992: 45-49). Halk ve elit karşıtlığının temellendiği ana neden olarak değerlendirilen popülizm, belirli toplumsal sınıflar arasındaki ikiliği siyasal alana taşımakta "[p]opülizm, iktidarı elinde bulunduran hâkim ideolojiyi sorgulayan ve bu iktidara karşı, dışlanmış kitleleri harekete geçiren bir ideoloji ve akım" (Sunar 1985: 160-180) olarak nitelendirilebilmektedir. Bu durumda popülizmin kaynağı iktidar ve iktidar dışında kalmış muhalif gruplar arasındaki bir rekabete dayanmaktadır. Bunun yanında durumu sadece iktidar dışı seçkin parti muhalefeti olarak görmenin doğru bir yaklaşım olmayacağı iktidar bloku içerisinde de popülizmin var olduğuna dikkat çekilmektedir.

Popülizme yönelik değerlendirmelerin çoğu ikinci yaklaşım olan eleştirel yaklaşımı benimsemekte ve bu doğrultuda popülizmin temel amacının, mantığı ve niteliğinin toplumu iki farklı kutba ayırdığı tespitine yaslanmaktadır. Bu tespit hâkim yaklaşım olarak literatürde önemli bir yer işgal etmektedir. Popülizm, aslında siyaset biliminin öncelikli konularından biri olarak, halkı tanımlamaya ve bu konumunu meşrulaştırmaya yönelik bir motivasyon kaynağıdır (Uslu 2021: 222-223). Bu minvalde popülizmin çekirdeği birbiriyle ilişkili ve birbiri yerine sıklıkla kullanılabilen olgular içermekte: Halk ve elitler şeklinde ikiliğin mevcut olması, halk ve elitler arasındaki yıkıcı ilişki tarzı ve halk iradesinin egemenliği fikri üzerinde durulan başlıklardır.

Görüldüğü üzere popülizme yönelik çeşitli önermeler ile tanımlama konusundaki açıklamalar ve bu tanımlamaların muhtevası oldukça zengindir. Konuya dönük farklı açıklamalarda kavrama dair ihtiyatlı ve eleştirel bir yaklaşım sergilenirken, daha baskın olan yaklaşım popülizmi, toplumda elitler ve halkın arasındaki politik çekişme ve bu çekişmenin sosyolojik yansımaları olarak görmektedir. Her yaklaşım, tanım yapma konusunda teknik ve beşerî problemlere dikkat çekmekle birlikte, bu farklılaşmanın giderilmesi, toplumların münhasır politik ve sosyolojik ikliminden kaynaklı olarak literatürdeki yapılan tartışmalar özelinde pek mümkün görünmemektedir. Çünkü araştırmacıların dünya görüşleri, metodolojileri, yararlandığı disiplinler ve diğer beşerî olguların etkisi belirleyici faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.1.1. Popülizmde Halk Vurgusu ve Elitlerin Konumu

Popülizm üzerine yürütülen birçok araştırmadan ortaya çıkan genel sonuca göre popülizm teorik ve pratik bütünlüğünü halk vurgusu üzerinden sağlamakta bu bakımdan da halk mefhumu popülizmin olmazsa olmaz bir koşulu olmaktadır. Siyaset bilimi literatüründe halk Heywood'un tanımıyla bütün insanları anlatmakta yani ülke nüfusunun tamamına karşılık gelmektedir (2016: 125-30). Her ne kadar günümüz siyasal konjonktüründe 'halk' tüm kamusal haklardan faydalanan insanlar olarak kabul edilse de bu kavram çok farklı biçimlerde tanımlanmaktadır. Örneğin Rousseau'nun tanımında halk, birbirine paydaş ve kolektif çıkarlarla bağlanmış, tek ve bütünleşmiş bir yapı olarak görülebilmektedir (1993: 109-120). Rousseau'nun bu tanımı, her bireyin 'özel iradesi'nden ziyade 'genel irade' veya kolektif irade üzerine yoğunlaşmaktadır. Fakat özellikle modernleşme sonrası dönemde toplumların demokratik kültürünü tanımlamak için Rousseau'nun genel yaklaşımı içerisindeki halk tanımlaması referans alındığında, bütün topluluklarda *genel irade* yahut *kolektif irade olgusundan* bahsedilememekte dolayısıyla da halk, pratik siyasette *çoğunluk* ya da *homojen* bir kalabalığı temsil eder şekilde anlaşılmaktadır. Bu değerlendirmenin yanı sıra sosyo politik teoride halk; faziletli, ahlaken kirlenmemiş, erdem sahibi ve sosyo-ekonomik açıdan alt katmanda konumlanan, organik bir birliktelik olarak düşünülür (Duverger 2019: 144-145). İşte bu nokta, popülizm ile halk olgusunun nasıl kesiştiği sorusunun cevabını oluşturmaktadır (Müller 2019: 30-33).

Popülizm, halkın saf, erdemli ve homojen kimliğine vurgu yaparak güç ve meşruiyet üreten bunun karşılığında müesses nizam'ın hem siyasal iktidarına hem de bu iktidarın halkta yarattığı bütünleşme, kimlik, bölüşüm ve meşruiyet krizine bir itiraz mekanizması olarak görülmektedir. Popülistler[1] çok geniş bir kitleye karşılık gelen halk olgusuna başvurmayı alışkanlık haline getirse de aslında popülistlerin kendine münhasır, hitap ettikleri ve halk içinde yer alan çeşitli kesimleri vardır.

[1] "Popülist" kavramı literatürde iki farklı şekilde ele alınmaktadır. İlki, tarihsel açıdan ilk popülistlerin kimler olduğuna odaklanmaktadır. Bu bağlamda, 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan ve kendilerini "popülist" olarak adlandıran Rusya'daki Narodnik Hareketi ile Amerika'daki Halkın Partisi öne çıkmaktadır. Her iki hareket de farklılıklarına rağmen, "gerçek halk" olarak gördükleri kırsal üreticileri, "yozlaşmış elit" olarak tanımladıkları mevcut düzene karşı harekete geçirmeyi amaçlamışlardır. (Bkz. Sözen 2017: 8-9). İkincisi ise teorik tanımdır. Müller'e göre, popülist olarak nitelendirilebilmek için elitlere yönelik eleştirel bir tutum benimsemek gerekli bir koşuldur ancak tek başına yeterli değildir. Popülistler, elit karşıtlığının yanı sıra her zaman çoğulculuğa da karşıdır. Bunun temelinde, yalnızca kendilerinin halkı temsil ettiğine dair güçlü bir iddia bulunmaktadır. (Bkz. Müller 2017: 15)

Popülistlerin özel olarak çeşitli kesimleri hedeflemesi, toplum içerisindeki birlikteliğin bir ayrıma dönüşmesinin kaynağı olarak düşünülmekte hem de mutlak kamusal iyiliğin popülistlerin hitap ettiği kesimlerde bulunacağına dair bir ön kabul oluşturmaktadır (Taggart 2004: 98-99). Bu kesimler çeşitli siyasi, sosyolojik, dini veya ekonomik kimliklerden oluşmaktadır. Örneğin sol popülistler işçi, çiftçi ve düşük gelirli halk guruplarını referans alarak serbest piyasa, sermaye ve neoliberal ekonomi politikalarına karşı söylem üretmektedir. Sağ popülistler ise dindar, yerleşik etnik kimlikler ve ulusal değerleri içselleştiren halk gruplarına karşı dış tehdit olarak göçmenler ve terörizmi, içeride ise kamusal alanda bireylerin sosyal yaşamına çeşitli etkilerde bulunan siyasileri hedef almakta ve bunlara karşı söylem üretmektedir. Popülizmi siyasi tarzlarının ön şartı haline getiren politikacıların sosyal ve siyasal topluluklar için yaptığı her politik girişim genelde halk olgusuna vurgu yapmakta, özelde ise halkın içindeki çeşitli grupların itirazlarının sesi olmakta ve yurttaşların bir arada yaşadığı politik iklimde 'biz ve 'öteki' ikiliğinin doğmasına zemin hazırlamaktadır (Jagers, Walgrave 2007: 322-325).

Siyasetin agonistik zeminde gerçekleştiği koşullarda spesifik grupları hedef alan popülistler küçük ve parçalı hedefler yerine iktidara gelmek uğruna siyasi açıdan beceriksiz ve yozlaşmış olarak tanımladıları 'seçkin'leri tek ve büyük bir 'öteki' olarak tasnif etmektedirler (Weyland 2017: 65). Bu bakımdan popülist olduğu iddia edilen siyasiler ürettikleri söylemlerinin çoğu seçkin karşıtlığında vücut bulmaktadır. Burada şu soruya odaklanmak yararlı olacaktır: "Neden popülistler seçkinleri stratejilerine sürekli dâhil etmeden söylem veya eylem üretememektedir?". Heywood'a göre, popülistlerin "seçkinler" olarak tanımladığı grup, genellikle zenginlik ve ayrıcalıkların onlarda toplandığı ve iktidarı ellerinde bulunduran bir azınlığı ifade etmektedir (2013: 114). Bu açıdan değerlendirildiğinde doğrudan halk bütünlüğünden dışlanan seçkinler toplumda kolaylıkla ötekileştirilmektedir. Mesele, siyaset teorisinin en önemli kavramlarından biri olan meşruiyet olgusu özelinde ele alındığında, verili siyasal sistemler içerisinde siyasi organların demokratik koşullar nezdinde toplumun tüm paydaşlarını anayasal çatı altında eşit, adil ve özgür bir toplumsal düzeni tesis edememesi toplum içerisinde birtakım sosyolojik yarıkları meydana getirmektedir. Yönetici seçkinler ile geniş halk tabanı arasındaki rıza/kabulden oluşan güven temelli anlaşmayı, itiraz ve sorgu formuna dönüştürmektedir.

Toplumdaki yöneten ve yönetilen arasındaki güven eşiğinin aşılmasıyla beraber popülistler; ortaya çıkan işsizlik, enflasyon, gelir dağılımı adaletsizliği, eğitimde fırsat eşitsizliği ve hukuka aykırı uygulamalardan oluşan sosyal sorunların yanında güvenlik, adalet, çoğulcu demokrasi, siyasi krizler ve temel hak ve özgürlüklerin ihlal edilmesi gibi siyasi sorunların müsebbibi olarak elitleri hedefe yerleştirmekte, bir bakıma toplumda elitleri ayrıksı hale getirmektedir (Jamin 2013:34-35). Bu anlayışın öne çıkardığı en önemli husus elitlerin şeytanlaştırılması ve elitlere duyulan öfkenin, halkın öfkesini perçinleyecek bir fırsata dönüştürülmesidir (Moffitt 2015: 201-202). Popülistler sıklıkla, seçkinlerin kendilerini halkın dışında, üstünde gördüklerini ifade ederek bir düşman yaratmaya yönelmişlerdir (Akın 2019: 31-2). Popüliste atfedilen "halktan biri" veya "halkın adamı" ifadelerinin yanında, popülistleri tanımlarken seçkin karşıtlığını göz önünde bulundurmak gerekir (Çamurcuoğlu 2019: 279). Çünkü popülist liderler halk değerleri ile seçkinlerin değerleri karşı karşıya geldiğinde halkın tarafında konumlanarak onların değerlerine yönelmekte ve bu değerlere aşırı vurgu yapmaktadırlar.

Popülistler halk adına konuştuklarını, halkı temsil ettiklerini iddia ederken kolektif bir bütüne göndermede bulunmaktadır. Bu bakımdan popülist liderlik tarzında toplumda farklı kesimler ve bunların muhtelif çıkar ve değerleri olduğu fikri kabul edilmezken, popülistler halk tek bir organik ve iradî bütün olarak görmekte o yekpare yapının nihai sözcüsü ve bayraktarı olarak kendilerini takdim etmektedir (Müller 2019: 36-37). Nitekim popülizm, toplumu iki homojen grup olarak tasavvur eder: Bir yanda temiz kalpli ve saf halk kitlesi, diğer yanda ise yozlaşmış seçkinler. Sonuç olarak, popülist söylemde, saf halkın yanında yer almayan yoz seçkinlerin hem iktidarının hem de muhalefetinin meşruiyeti sorgulanır ve kabul edilmez.

Popülizmi tanımlama çabalarına değindikten sonra kısaca şu sonuçlara ulaşıldığını söylemek mümkündür. Popülizm 19. yüzyılın sonunda, dünyada çok çeşitli coğrafyalarda eş zamanlı olarak birbirine benzer kavramlara referans vererek ortaya çıkmıştır. Popülistlerin en önemli vurgusu halkın değerlerini savunmak ve yüceltmek üzerine olmaktadır. Fakat popülizm halkın değerlerini yüceltirken bunu elitlerin düşünce yapısına ve dünyasına eleştiri yönelterek yapmakta, halk ve elitler karşıtlığı kullanmaktadır. Popülizmin bir ideoloji, bir stil, bir siyasal ya da ekonomik hareket ya da basitçe bir söylem tarzı mı olduğu konusu farklı tanımlarla ele

alınmaktadır. Bu tanımlamalar, genellikle popülizm üzerine çalışan düşünürlerin bakış açıları ve teorik çerçevelerine göre değişiklik göstermektedir. Bu belirsizliği ortadan kaldırmak için, popülizme yönelik yaklaşımların kategorize edilerek incelenmesi önemlidir.

1.2. Popülizme Dair Çeşitli Teorik Yaklaşımlar

Akademik yazında birçok kez popülizmin müphem bir muhtevaya sahip olduğu ifade edilmiştir. Popülizm üzerine çalışma yapan düşünürler kavramın tarihsel sürecinin teorik açıdan onun müphem bir nitelik kazanmasına etki ettiğine işaret etmektedirler. Nitekim bazı popülizm teorisyenleri yönetsel açıdan yaşanan siyasi krizlerin çözümü adına siyasilerin popülizme yaklaşım tarzları, kullandıkları toplumsal argümanlar ve izledikleri siyasi politikaların bir bağlam çerçevesinde değerlendirerek popülizmi açıklamaya yönelik çeşitli kuram ve yaklaşımları literatüre dâhil etmeye çalışmışlardır (Uslu 2021: 218-20). Kavramın teorik perspektiften sınıflandırılması ve popülizmin teorik ile pratik yansımalarının belirli bir başlık altında tanımlanması, popülizmin farklı paradigmalara ayrılmasını mümkün kılmaktadır.

Popülizmin tanımlanması için yürütülen çalışmaların birçoğunda kavramın ne olduğu ve tanımlarken izlenecek yol haritasının hangi metodolojilerden oluşacağı konusunda bir mutabakat sağlanamamıştır. Sözen, bu metodoloji sorununu teorik sınıflandırmadaki yoluyla çözmekte ve popülizm tanımlarını dört kategoriye ayırmaktadır: Siyasal strateji olarak popülizm, siyasal tarz olarak popülizm, siyasal söylem olarak popülizm ve siyasal ideoloji olarak popülizm (2017: 12). Popülizme yönelik bu tasniflendirme kavramı çeşitli bağlamlarda analiz etmektedir. Diğer yandan günümüzdeki popülizm tanımları, popülizmin siyasal özelliklerini merkeze koymakta, popülizme belirli sosyo-ekonomik yapıların yansıması olarak yaklaşmamakta ve genellikle halk ve seçkinler arasındaki çatışmacı ilişki iddiasını popülizmin başlıca içeriklerinden biri olarak görmektedir.

1.2.1. Siyasal Söylem Olarak Popülizm

Popülizmin söylem olarak değerlendirilmesi yaklaşımı 2000 yılında Horwarth, Norval ve Stavrakakis tarafından kaleme alınan *"Discourse Theory And*

Political Analysis. Identities, Hegemonies and Social Change" (Söylem Teorisi ve Siyasal Analiz. Kimlikler, Hegemoniler ve Toplumsal Değişim) başlıklı çalışmada ortaya çıkmış beşerî ve sosyal bilimlerde söylem ve söylem analizi kavramlarına yanıt aramıştır (Horwarth, Norval ve Stavrakakis 2000: 4-5). Söylem teorisi, nesnelerin ve eylemlerin anlamlı olduğunu ve anlamlarının tarihsel olarak belirli kurallar sistemi tarafından verildiğini varsaymaktadır. Özellikle eylem ve nesnelere yüklenen anlamlar sosyal düzeyde yaratılmış bir kurallar sistemi ve sosyal çıktılardan tespit edilen önemli farklılıklarla açıklanmaktadır. Başka bir deyişle söylemler, öznelerin ve nesnelerin siyasi kimliklerini ortaya çıkaran ve aralarındaki bağıntıların oluşmasında rol oynayan içerik ve uygulama modelleridir (Howarth, Norval ve Stavrakakis 2000: 5-10).

Söylem teorisine bu perspektiften bakıldığında, toplumsal pratiklerin, söylemsel bir alandaki çeşitli olumsal anlamlandırma ögelerini bir araya getirdiği anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda öznelerin ve nesnelerin kimliklerini sistematik olarak hangi metot ile oluşturduğunu ve bunun sonucunda toplumsal gerçekliği yansıtan popülist söylemlerin nasıl oluşturulacağı bilgisi elde edilmektedir. Canovan, popülist söylemin oluşmasındaki aşamaların ve siyasi liderler tarafından sıklıkla başvurulmasındaki en önemli unsurun siyasi iletişim olduğunu vurgulamaktadır (2004: 241-252). Canovan'a göre siyasi iletişim sayesinde popülist hale gelen söylem şunları içermektedir: Çok basit ve demokratik bir dil, insanlara sürekli referans, medya mantığına uyum, ortak bir düşmanın belirlenmesi ve provokasyonu ve düşmanlığı somutlaştıran karizmatik ve kurtarıcı bir figürün yaratımıdır (2004: 245-251). Ayrıca, popülist söylemde en sık dile getirilen konular terörizm, göç veya ekonomik kriz nedeniyle hakların kaybedilmesidir (Tenorio, Castro ve Cesare 2019: 3-4). Bu tür bir sosyal düzenin inşası sonrasında dilin kaçınılmaz olarak ötekileştirici gücü altında yatan olumsuzluk 'biz'e karşı 'onlar' dünyasının oluşturulmasının zemini hazırlamaktadır.

Popülizmi söylem olarak farklı bir perspektiften değerlendiren diğer bir görüşe göre popülist bir söylemin meydana gelmesindeki etken popülistlerin halkın mevcut düzene karşı yönelttiği öfke ve itirazları, aktif ve dinamik bir yürütücü tavırla söyleme dökmesidir. Özellikle de toplumda meydana gelen çeşitli krizlerin hali hazırdaki siyasal sistem tarafından toplumsal ve siyasi beklentileri karşılayamaması

söylemin popülist hale gelmesini kolaylaştırmaktadır. Halkın siyasi yürütücülere karşı yönelttiği talepler sadece iktidarı değil, aynı zamanda hoşnutsuzluk duyulan muhalefeti de popülist söylemin havuzuna dâhil etmektedir (Stavrakakis 2018: 34-35).

Bu durumda popülist söylem, mevcut düzene itiraz eden ve alternatif bir politik strateji ortaya koyan iktidar, muhalefet ya da çeşitli sosyal kimlikler ve kesimler tarafından kullanılabilir ve esnetilebilir bir nitelik kazanabilmektedir. Popülist söylemin yapısı çoğunlukla toplumsal krizlerin yarattığı çöküş hikayelerini söyleme taşıyarak kamuoyunda görünür hale getirmekte çeşitli çözüm önerileriyle de bu söylemleri süslemekte ve yine sistematik açıdan oluşturduğu ilave söylemlerle antagonist bir görünüme bürünmektedir (Stavrakakis 2018: 25-32). Bu bakımdan araştırmalara konu olan hangi siyasi söylemlerin popülist olduğu ya da olmadığı konusunda genel geçer bir kabul bulunmamaktadır. Bununla birlikte popülizm teorisyenlerinin çoğunluğu *biz* ve *onlar* şeklinde toplumu iki ayrı kutba bölen*, saf halk ve yozlaşmış elit* dikotomisi barındıran söylemleri sıklıkla bu bağlamda ele almaktadır. Bunların yanı sıra *yozlaşmış düzene* karşı yöneltilen söylemler, *ulusal sembol ve simgeler* üzerinden takdim edilen söylemler; *dış güçler* şeklinde tanımlanan unsurlardan gelebilecek tehditlere karşı geliştirilen söylemler, *yabancılara* karşı söylemler: *yerlilik* ve *millilik* üzerinden tasnif edilen söylemler genel anlamda popülist olduğu değerlendirilen söylemlerdir.

1.2.2. Siyasi Tarz Olarak Popülizm

Popülizm, siyasal söylemleri, stratejileri ve ideolojileri içermekle birlikte aynı zamanda siyasal tarzları da içermektedir. Popülizmi bir siyasal tarz şeklinde değerlendirirken, siyasal tarz kavramının teorik mahiyetinin geniş bir terminolojik ölçeğe tekabül ettiğini belirtmek gerekir. Nitekim popülizmin bir siyasal tarz şeklinde kavramsallaştırılması onu bir tür sosyal ve politik seferberlik paradigması içerisinde konumlandırmaktadır. Bu bağlamda terim siyasi eylem veya söylemin bir boyutunu belirlerken popülizm için sunulan bir dizi önermeyi birbiriyle bütünleştirmektedir. Siyasi tarz yaklaşımında popülistler politik performansları aracılığıyla halkı hem popülistlerin merkez kitlesi hem de popülizmin öznesi kılmaya çalışmakta ve ‘halk' aynı zamanda egemenliğin gerçek sahibi olarak sunulmaktadır.

Halkın egemen olduğuna dair yapılan çağrıyla bağlantılı olarak toplumun halk ve seçkinler (ya da 'halk' ve 'seçkinler' gibi diğer ilgili göstergeler) şeklinde ikiye bölünmesi kaçınılmaz olmaktadır (Moffit 2016: 52). Bu kimliksel bölünmenin toplum için oluşturduğu en büyük tehlike ise herhangi bir kaos halinde bu kaosun faili olarak elitlerin gösterilmesidir. Elit veya seçkinler krizin, çöküşün, yolsuzluğun kaynağı olarak resmedilmekte halk ise bu aşamada hayal kırıklığına uğrayan kazıklanmış, soyulmuş, güçsüz bırakılmış ya da çaresizliğe terkedilen çoğunluğun kendisi olmaktadır (Uslu 2021: 225-226).

Toplumsal bölünmelerin yarattığı etkilerden hareketle literatürde yapılan ortak çalışmalarda siyasi tarzın önemli bir figürü olan popülist liderlerin popülist siyasi tarzı yaratırken üç önemli unsura başvurduğu ifade edilmektedir (Levitsky, Roberst 2011: 5-7; Müller 2019: 45-52) Bu bağlamda popülistler kendi münhasır tarzlarını oluştururken siyasi elitlere karşı halkı öncelemekte toplumsal kriz, ekonomik tehdit, çöküş veya kaos söylemleri betimlemekte ve son olarak terörize eden dil veya kaba tavırlara başvurmaktadır (Moffit 2016: 50-60). Konuyu daha mikro düzeyde ele almak gerekirse popülist siyasi tarz, toplumdaki kök salmış kimlik, bütünleşme, temsil, meşruiyet ya da ekonomik krizleri fırsat olarak değerlendirmekte ve krizleri halk adına çözümleyebileceğini sürekli ve doğrudan bir şekilde ifade etmektedir.

Popülistler, toplumsal krizlerin oluştuğu durumlarda halk adına konuşma yetkisini toplumdaki tüm ayrıcalıksız halkı ayrıcalıklı olan elitlere karşı savunma içgüdüsünden almaktadır (Mudde 2004: 543). Popülistler, bir yandan halk adına konuşma yetkisini kendilerinde görürken, diğer yandan seçmenler özelinde kendilerinin siyasal alanda doğal, halktan biri gibi tavırlar sergilemelerinden kaynaklı olarak onların beğenisini ve desteğini almaktadır. Popülist liderler, sokak dilini rahatlıkla kullanabilirken, bu durum siyasi rakiplerine karşı yürüttüğü stratejilerinde küçümseyici, aşağılayıcı, nezaketsiz ve argo kelimelerle söylemlerini donatabilmesine olanak sağlamaktadır. Böylece hem gündemde kalabilmeyi hem de halkın ilgisini çekmeyi başarabilmektedirler (Moffitt 2014: 392).

Son kertede popülizmi tarz olarak değerlendiren çalışmalar, popülistlerin güçlü azınlığın siyasal sistemdeki hâkimiyetine karşı ses yükselten ve itirazda

bulunan geniş halk kitlelerinin eleştirilerini yalın, doğal ve halk ağzını kullanarak söyleme taşıdığını ve siyaset yaptığını öne sürmektedir. İlgili çalışmalar bu yöntemi kullanan popülistlerin bundan kaynaklı olarak halk tarafından kendilerinden biri şeklinde değerlendirilmesine olanak sağladığını tespit etmektedir. Bunların yanında yine popülist siyasi tarzın içeriğini anlamak adına popülistlerin hitabetlerindeki vurguları, kendine özgü beden dilini, dikkat çekici jest ve mimiklerinin kullanımı da örnek gösterilebilir. Aynı zamanda, mevcut sosyo-kültürel kimliklerle bağlantılı olarak, yüksek ve düşük siyasi itirazlar ve pozisyonlar, seçmenlerin bir politikacıyı güvenilir bir şekilde "bizlerden biri" olarak tanımalarına olanak tanımakta ve popülistlerin meşru zemindeki siyasetine alan açmaktadır.

1.2.3. Bir Siyasi Strateji Olarak Popülizm

Popülizm üzerine yürütülen çalışmalarda popülizme dair modellenen yaklaşımlar arasındaki teorik sınırları çizmek oldukça meşakkatlidir. Buna rağmen genel değerlendirmelerden hareketle yaklaşımların dört başlık altında toplandığını belirtmek mümkündür. Bunun yanı sıra popülizmi bir tarz ve bir siyasal söylem olarak değerlendirilen çalışmalara popülizmin bir siyasi strateji olduğu önermesinin eklendiğinin de altı çizilebilir. Popülist politik aktörlerin politik olanı ortaya çıkardığı ya da temsil ettiği bir siyasal atmosferde, popülizmin doğuşu kaçınılmaz hale gelmektedir. Stratejinin popülizme eklemlenebildiği veya popülizmin bir strateji olarak kurgulanabilme özelliği, her politik olanın doğasında bir stratejik öz olduğu düşüncesiyle açıklanmaktadır (Shils 1956: 128).

Siyasetin doğasını herhangi bir ideoloji üzerine inşa etmek bir bakıma politik alanı ideolojilerin değişmez ilkeleri özelinde sınırlamaktadır. Fakat toplum, coğrafya, kültür ve siyasi sistemin yer aldığı kurucu unsurlara göre birden çok form ve plan sunan siyaset stratejileri mevcuttur. Bu stratejiler politik düzeyde siyasi faaliyet alanını genişletmekte popülizmin faydalanabileceği toplumsal ve siyasi kaynakları da artırmaktadır (Bonikowski, Gidron 2013: 12-20). Bu bakımdan siyasetin stratejik yüzü, siyasa yapıcıların iktidarını tesis etmek maksadıyla siyasi katılım ve siyasi temsiliyetin seçmen ve lider düzeyindeki ilişkilerini yeniden dizayn etme uğraşıdır. Özellikle popülistlerin siyasi faaliyetlerine meşruiyet kazandırması amacı ile başvurulan stratejik metot ve yaklaşım bunun en önemli destekleyicisi olmaktadır.

Dolayısıyla siyasi faaliyetler de popülist destek olmadan başarı elde edemeyeceği için, siyasi faaliyetlerin ayrılmaz bir parçasının 'strateji' olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Politika yapıcılar, muhatap oldukları kurumlar nezdinde siyasi iktidarlarının tesisi ve bu iktidarın maddi getirilerini en üst düzeye çıkarmayı amaçlayan rasyonel aktörler oldukları varsayılmaktadır. Bu varsayımdan hareketle her popülist hareketin stratejik olduğu doğrulayıcı niteliktedir. Nitekim politik kurumlar ve siyasi aktörler rakiplerine karşı girdiği siyasi rekabette kendi siyasi menfaatlerini maksimum düzeye çıkarmak maksadıyla stratejik popülizm ile doğrudan ilişki kurmaktadır.

Popülizmin bir siyasal strateji teorisi/modeli olduğu üzerine yoğunlaşan çalışmalar incelendiğinde özellikle Weyland'ın literatüre kazandırdığı çalışmasını değerlendirmek gerekmektedir. Bu çalışmada Weyland popülizmin stratejik yönünü, siyasi geçmişi güçlü bir karizmatik liderin genel anlamda örgütlü bir yapı altında toplanmamış geniş bir kitle desteğine bağlamaktadır. Lider karşılıksız ve doğrudan desteği arkasına alarak çeşitli geleneksel ilkeler doğrultusunda iktidarını tesis etmektedir (2001: 14-15). Bir popülist lider ile ona karşılıksız rıza gösteren geniş seçmen kitlesinin varlığı, ilerleyen süreçte demokratik meşruiyet mekanizmasının deforme olarak kişiselleşmesine yol açmaktadır. Siyasi ile sivil vatandaş arasındaki ilişkinin kişiselleşmesi, yönetme adına başvurulan kurumsal meşruiyet kaynaklarını da etkisizleştirmekte ve bir anlamda yönetme yetkisini liderin şahsi iradesinde toplamaktadır. Bu durumda popülist siyasetçiyi koşulsuz takip edenlerin birçoğu liderle ideolojik siyasi bağ kurmamakta aralarındaki ilişki kısa vadede çıkar/kazanım örgüsüne dönüşmektedir (Çamurcuoğlu 2019: 286-87).

Popülist liderlerin stratejiye başvurmalarındaki amaç siyasi geleceklerinin devamlılığı için belirli kuramsal problemlerin aşılması ve bu yönde siyasi kimlikleri ile kendisini takip eden geniş kitle arasındaki güven bağının korunmasıdır. Bunu yaparken de içeride siyasi rakiplerini dışarıda ise çeşitli uluslararası kuruluşlar ve ülkeleri bir tehdit olarak sunmakta takipçilerinden bu tehditlerin bertaraf edilmesi için yardım istemektedir (Köroğlu 2020: 78-81). Yine popülizmi bir stratejik formasyon olarak değerlendiren ve benimseyen düşünürlerden biri olan Hellström, popülizmin stratejik yönünü şöyle tanımlamaktadır: "Popülist strateji, genellikle siyaset yapmanın geleneksel yollarını, örneğin parti politikalarını, kısmen göz ardı

etmek için karizmatik liderlikten faydalanır. Popülist politikalar, halkın katılımı için doğrudan iletişim kanallarını teşvik eder. Karizmatik lider, halkın iradesini kendi kişiliğinde somutlaştırarak, halkla doğrudan bir bağ kurar. Popülist politikacı, politik kurumlar ve yerleşik siyaset yapma yöntemlerine karşı, sıradan halkın ortak duygularını temsil etmeyi amaçlar ve bunu, halkın hınç duygularını kullanarak seçmenleri harekete geçirmekte bir araç olarak değerlendirir" (2013: 9). Popülizmin bir strateji olduğu görüşü genel hatlarıyla ele alındığında seçmen ile lider arasında kurulan organik ve tepkisel iletişimin kurumsallaşması temel ve birincil aşama olmaktadır. Diğer yandan popülist liderler kurguladıkları stratejiler nezdinde rakiplerini adil ve eşit bir siyasi yarışta görmek yerine, birden çok düşmanın var olduğu antagonistik bir iklimi kabul etmekte ve stratejilerini bu minvalde geliştirmektedir. Bir başka deyişle siyaseti 'onlara karşı biz' formuna büründürerek, çok sesli demokratik çoğulculuğu iki kutuplu siyasi çekişmeye indirgemektedir.

1.3. Tarihsel Süreçte Popülizm

Popülizm kavramına dair mutlak bir tanımdan bahsedilemediği gibi tarihsel süreçte de ilk popülist hareketlerin tek bir toplumdan ya da coğrafyadan çıktığına dair değerlendirmeler konusunda tam bir uzlaşı söz konusu değildir. İlk popülist hareketlerin tek bir toplumda ya da spesifik bir coğrafyada çıktığı konusunda tartışmalar mevcut olsa da popülizmin doğuşunun 19. yüzyılın sonuna doğru gerçekleştiği hususunda genel bir kabul söz konusudur (Canovan 2005:70). Tarihsel süreçte çeşitli popülist hareketlerin aynı dönemde ya da farklı dönemlerde ortaya çıkışı popülizmin birinci ve ikinci kuşak şeklinde bir kategorizasyona tabi tutulmasına neden olmuştur. Birinci kuşak popülizm nüveleri olarak 1870'li yıllarda Rusya'da sahneye çıkan *Narodnik* (Halk) Hareketi ile Amerika Birleşik Devletleri'nde köyün kente karşı haklı davasını savunan ve çiftçi hareketi oluşumu olan *People's Party* (Halk Partisi) hareketi değerlendirilmektedir. Fakat Toprak, popülizm teriminin kökenini 1870-1890 döneminde ABD'deki "Grangers" ve "Greenbackers" diye bilinen çiftçi hareketine dayandırmıştır. Popülizm, 1892'de ABD'de Demokratlar'a ve Cumhuriyetçiler'e karşı Halk Partisi adıyla yeni bir parti kurma çabasında olan aktivistlerin buldukları bir terimdir. Ancak o günden sonra popülizm söylemi geniş bir alana yayılmıştır (Toprak 2014:23).

Çarlık Rusya'daki yükselişe benzer olarak 19. yüzyılın sonuna doğru Amerika'da ortaya çıkan ve bir tarımsal radikalizmi hedefleyen *People's Party* (Halk Partisi) popülist söylemlerini ülkedeki sosyo-ekonomik dengelerin elitlerin lehine değişmesi sonucunda mağdur olan köylü ve çiftçilerin isyanından üretmektedirler. Narodnikler ise Rusya'da Çarlık yönetiminin adaletsiz gelir dağılımına ve kırsal tarımda ağır vergi uygulamasına karşı halkın gücü ya da halka doğru şeklinde birlikteliği öne çıkararak Çarlığın ve düzenin yıkılmasını temsil etmişlerdir (Orhani 2019: 800-803) Bu iki kuşak popülist hareketin yanında daha sonra ortaya çıkan Latin popülizmi dikkat çekmektedir. Her iki popülist akım kronolojik açıdan benzer dönemlerde vuku bulmuş olsa da muhteviyatta farklılaşmaktadır. Narodniklerin başlattığı popülist akım aydın ve jakoben yurttaşların ülkenin kalkınmasında endüstriyel ve sosyal alanlardaki handikapları sosyalist bir refleks ile aşmayı hedeflemiştir. People's Party, taraftarları ülkedeki kaynakların köy ve kent ile kuzey ve güney arasındaki adaletsiz dağılımını eleştiren yerel ve tabandan yükselen bir halk hareketini temsil etmektedirler (Urbinati 2019: 115).

İkinci kuşak popülizm hareketleri olarak tanımlanan Latin Amerika'daki popülizm akımı tüm dünyayı doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen 1929 Ekonomik Buhranı ile ilişkilendirilmektedir. 1929 Ekonomik Buhranı yarattığı ekonomik kriz neticesinde Latin Amerika'da da toplumun birçok kesimi ekonomik dar boğazla karşılaşmış ve bu durumun sosyal etkilerinin çözümüne ses yükselten popülist dalgaların ortaya çıkmasına yol açmıştır (Panizza 2005: 25-30). Latin Amerika'da özellikle Arjantin'de Juan Domingo Peron'la, Brezilya'da Getulio Vargas gibi liderler popülizm konusunda bölgenin diğer ülkelerine kıyasla daha uzun ve yaygın bir etkiye sahip olmuşlardır. Popülizmin görece Brezilya ve Arjantin'de daha yaygın olmasının nedeni olarak bu bölgedeki yoksulluk, işsizlik ve diğer ekonomik yetersizliklerin toplumun geniş kesimlerine yayılması gösterilmektedir. Bunun yanında kamu kaynaklarının belirli bir azınlık tarafından tüketilmesinin ciddi bir bölüşüm krizine neden olduğunun altı çizilmektedir.

Bu bağlamda, ülkelerdeki popülizmin yükselişi, ekonomik eşitsizlikler ve sosyo-ekonomik krizlerin geniş kitleleri etkilemesiyle doğrudan ilişkilidir. Brezilya ve Arjantin gibi ülkelerde, ekonomik sıkıntılar ve yoksulluğun yaygın olması, halkın popülist söylemlere daha duyarlı hale gelmesine neden olmaktadır. Popülist liderler,

ekonomik ve sosyal adaletsizlikleri kendi çıkarlarına kullanarak, halkın desteğini kazanmak için mevcut düzeni eleştirmekte ve radikal değişiklikler vaat etmektedirler. Bu durum yoksul ve işsiz kitlelerin kendilerini ifade edebilecekleri bir mecra olarak popülizmi benimsemelerine yol açar. Sonuç olarak, ekonomik sıkıntılar ve sosyo-ekonomik eşitsizlikler, popülizmin yükselişinin temel nedenlerindendir. Bu faktörler, popülist liderlerin, halkın geniş kesimlerine hitap eden ve onların desteğini kazanan söylemler geliştirmesine olanak tanımaktadır. Bu da popülizmin Brezilya, Arjantin, Rusya ve Amerika gibi ülkelerde neden bu kadar etkili olduğunu açıklar niteliktedir.

1.3.1 Birinci Kuşak Popülist Hareketler

Rus dilinde halk anlamına gelen *"narod"* kelimesi konuşma dilinde uğradığı değişimle belirli topluluğa aitlik bildiren ya da bir topluluğun tanımı için kullanılan *"narodnik"* kelimesine dönüşmüştür. Narodnik terimi, Rusça 'halka gitmek', 'halkın dostları' veya 'halkın gücü' anlamlarıyla kullanılarak Rus popülizmine ismini vermiştir (New World Encyclopedia, 2018). Narodnikler siyasi tarihte aslında 1860'lı yıllardan sonra çarlığa karşı ayaklanan sosyal-devrimci bir hareket olarak bilinmektedir. Kavramın Çarlık dönemi Rusya'sında ortaya çıkışındaki tarihsel arka plan da ise tarih boyunca hayatını tarım üzerinden idame ettiren kırsal halkın Çarlığın uyguladığı otokratik toprak rejimi altında ezilmesi yatmaktadır. Sonrasında devlet kontrolünde olan tarım arazilerini köylüden alıp serbest arazi haline getirerek köylünün üretim hakkını ortadan kaldırması popülist hareketleri hızlandırmıştır. Bu doğrultuda alışılageldik mesleklerini ve yaşam tarzlarını emekleriyle kazanan küçük köylünün sosyo-ekonomik durumu bir hayli gerilemiş, aynı zamanda da serbest tarım arazileri zengin yatırımcının eline geçmiştir. Artık tarımda üretemeyen çiftçi ve köylülerin toplumsal katmanda alt tabakaya yerleştiğini iddia eden Narodnikler, ekonomik açıdan ezilen tüm halk kesimlerine isyan çağrısında bulunmuştur (Pipes 1964: 455-58).

Köydeki bu sosyal çözülme şehirde de hissedilirken sanayileşmenin getirdiği aralıksız emek ihtiyacı, emeğin düşük ücretlendirilmesi ve işçilerin örgütlenememesinden kaynaklanan hak kayıpları şehir yaşamında da gün yüzüne çıkarak kaotik hale gelmiştir (Yetişgin 2010: 209-210). Toplumsal sınıflar arasındaki

gelir dağılımında ortaya çıkan adaletsizlikler Rus aydınları arasında ciddi rahatsızlık yaratmış ve toplumda ki gelir dengesizliğini ortadan kaldırmak adına bir devrim yapılması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Çarlığın otokrasisine başkaldırı olarak kayıtlara geçen ve bu dönemde toplum adına sorumluluk üstlenen aydın kesiminin düşüncelerini Toprak şöyle ifade etmektedir: "Ülkedeki küçük burjuva aydın katmanları toplumun yitiren kesimleriyle bütünleşmeye yönelmişti. Diğer bir deyişle köylülüğün alt gelir gruplarına seslenen Rus aydını, geleneksel yapıya "halka doğru" hareketiyle çözüm aramıştı. "Halka doğru gidenler" giderek yoksullaşan küçük üretici köylülüğe sahip çıkıyor, geniş köylü kitlelerini Çarlığa karşı başkaldırıya çağırıyordu. Rus aydını halka gitmeli, halka inmeli, halkı uyarmalı, eğitmeli, aydınlatmalıydı" (Toprak 2002: 3). Öte yandan Narodniklerin bayraktarlarından biri olan Alexander İvanoviç Herzen, Narodizm ideolojisinin teorisyeni olarak kapitalizmin yaratmış olduğu yıkıcı etkileri ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Bir bakıma narodizm köylünün yeniden komünal yaşam ve kollektif üretimin etkisiyle bölüşümde sosyal eşitlik ve siyasal düzeyde demokratik katılıma bir çağrı olarak okunmaktadır (Toprak 1984: 68-70).

Tahayyül edilen yeni üretim fikri küçük meta üretimine dayanarak sosyalist, eşitlikçi ve demokratik bir toplumu düzeni kurabileceği veya kurmak zorunluluğuna dayanmaktadır. Bu zorunluluk, Rus popülizminin beslendiği sosyal tabanı oluşturmaktadır; çünkü Rus popülizmi, geniş ölçekli üretim örgütlenmesinin bir antitezi olarak tanımlanmaktadır (Gerbaudo 2016: 100-112). Narodnikler bu nedenle içselleştirdikleri ve kurtuluşun gerek şartı saydıkları köy komününü, bir anlamda sosyalizmin çekirdeği kabul etmektedirler (Lenin 2014: 15). Çarlık düzeninin işçi ve köylü üzerinde uyguladığı vergi politikası, geniş üretim ölçeklerinin desteklenmesi ve serbest toprak rejimine karşın Narodnikler sosyal, siyasal ve ekonomik eşitliği tabana yayma kollektivitesine yaslanmaktadır. Narodniklere göre Rusya'nın kalkınmasına uygun model kolektif birlikteliğin tesisiyle mümkündür (Pipes 1964: 445- 458).

Rusya'daki Narodnik Hareketin yanı sıra 19. yüzyılın sonlarına doğru kurulun People's Party de (Halk Partisi) birinci kuşak popülist hareketler içerisinde yer almaktadır. Popülizme tarihsel perspektiften ışık tutarken onun şüphesiz bir toplumsal krizden meydana geldiği tespit edilmekte fakat tek bir coğrafyada ya da

tek bir topluluk içerisinden vuku bulduğunu ispat etmek mümkün olmamaktadır. Birçok teorisyen popülizmin pratikte ilk çıkış noktasının Rusya'da Narodnik akımıyla başladığını fakat kavramın ilk resmi kullanımının Amerika Birleşik Devletleri'nde kurulan *People's Party* (Halk Partisi) olduğu kanısındadır (Toprak, 1984: 65-72). Tim Houwen, ABD'deki dönemin gazetelerine bakarak, popülizm kavramının ilk kez 14 Aralık 1891'de kullanıldığını ifade etmektedir (Houwen 2011: 1-52). Houwen'in yaptığı değerlendirmeye göre ilgili kavram Amerika Halk Partisi'nin ortaya çıkışından belirli bir süre önce dillendirilmiş olsa da Halk Partisiyle özdeşleşmiş ve tanınmıştır. Bu görüşü destekleyen ve çalışmalarında popülizm kavramının hem etimolojik derinliğini hem de kavramın ilk olarak nerede ve nasıl kullanıldığını inceleyen Canovan, şöyle ifade etmektedir: "19. yüzyılın sonuna doğru taşrada özellikle tarımla uğraşan çiftçilerin kentlerde yaşanan endüstriyel devrim ile birlikte kitlesel üretimin artışı sonucunda tarımda artan girdi maliyetleri sonucu çiftçiler tarımda radikal bir devrimi savunmaktaydı. Devrim talebinin zirve yaptığı dönemde birçok çiftçinin desteğiyle örgütlenen toplumsal hareket kendisini Halk Partisi (The People's Party) bünyesinde toplamış ve parti üyeleri de birbirlerini popülist olarak çağırmışlardır." (Canovan 2005: 69). 1860 yılının başında ABD'de kuzey eyaletleri ile güney eyaletlerinin siyasi, ekonomik ve sosyal hak temelli bir iç savaşın patlak vermesi sonrasında meydana gelen olumsuz koşullar özellikle ekonomide yapısal sorunlara davetiye çıkarmıştır. Amerika'nın bağımsızlığını ilan etmesiyle dünyanın birçok bölgesinden Amerika kıtasına yoğunluğu çiftçilerden oluşan bir göç akımı başlamıştır. Bu çiftçiler, topluma dair kolektif ahlakın varlığına inanan, geleneksel değerleri önceleyen, dini bağları kuvvetli ve birlikte ortak yaşam alanlarını güven sermayesi ile donatan bireylerden oluşmaktadır (Goodwyn 1978: 16).

Sosyal yaşantısında fedakâr, çalışma hayatında ise beden gücüyle yaşamını idame ettiren çiftçilere karşın kentlerde yaşayan banker burjuvaziler çiftçilere göre kendilerini borç batağına sürükleyen kimseler olarak görülmektedir. Dönemin koşullarına göre bu sınıflar arası mesafenin açılması klasik yöntemlerle üretim yapan çiftçi ve kırsal kesim mensuplarının gelir dağılımındaki yaşadığı eşitsizlikten kaynaklanmaktadır. Bu eşitsizliğin birden çok ses ile güçlenmesi ve bankerlerin öteki olarak ilan edilmesi neticesinde ABD'de kurulan Halk Partisi (People's Party) ile birlikte popülizmin temelleri de atılmıştır (Taggart 2004: 29). Partinin önde gelen

aktörleri 1880'li yıllardan itibaren çiftçi ve köylülerin taleplerine yaslanmış ve bu aktörler partinin nihai çekirdeğini oluşturmuştur. Bottomore, ABD'deki popülist hareketi, "Amerikan kırsalında çoğunluğu oluşturan ve genellikle bağımsız çiftçilerin taleplerini yansıtan, bankalar ve mali kuruluşlara karşı duydukları kuşkuların dışavurumu olan, Kuzey Amerika'nın radikal hareketleri" (Bottomore 2002: 651) şeklinde ifade etmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nde Kuzey ve Güney eyaletleri arasındaki ekonomik makas açılırken, görece fakir olan tarım kesimi 19. yüzyıl sonunda bir araya gelerek elit kesime karşı bir tarımsal radikalizmi desteklemişlerdir (Taggart 2004: 30-31). Çiftçi ve esnafın ekonomik kayıplarına derman olmak isteyen Halk Partisi, bu toplumun alt katmanlarına yönelik birçok politika ve popülist stratejiler üretse de halk nezdinde istediği karşılığı bulamamıştır. Özellikle Afro-Amerikalılara yönelik yaptığı etnik ve sınıfsal ayrımcılıklar Halk Partisi popülistlerine bu karşılığın oluşmamasındaki en önemli gerekçe olarak görülmektedir. Yine çeşitli popülizm teorisyenlerine göre Halk Partisi'nin başarısızlığının nedeni popülist siyasetçilerin toplumun kurtuluşuna dair yapılan modellemelerde serbest ekonomik model yerine korporatist ekonomik yaklaşımın topluma sunulmasına bağlamaktadırlar.

1.3.2. İkinci Kuşak Popülistler: Latin Amerika'da Popülizm

Popülizme dair yapılan teorik çalışmalar daha önce de ifade edildiği gibi birinci ve ikinci kuşakta tasnif edilmiştir. Birinci kuşak popülizmin tarihi arka yüzünü, 1860'lı yıllardan itibaren Rusya'da aydın sınıfı öncülüğünde ortaya çıkan Narodnik hareketi ile ABD'de çiftçi örgütlenmesi olarak kurulan People's Party oluşturmaktadır. Bu iki akımı başlatan aktörler benzer toplumsal sınıflara mensup olmamasına karşı her iki akımın hitap ettiği toplumsal tabanı çiftçi ve köylüler oluşturmaktadır (Kindleberger 1975: 1-5; Toprak 1992: 44-46). Bu sınıfların popülist liderlerle kurduğu organik bağ, mevcut düzene yönelik siyasal, sosyal ve ekonomik eleştirilerde sergiledikleri ortak söylemden kaynaklanmaktadır.

Latin Amerika da zuhur eden Arjantin'de Domingo Peron ve Brezilya'da Getulio Vargas'ın oluşturduğu ikinci kuşak popülist akım ise tıpkı birinci kuşak popülistlerin izlediği söyleme dayalı siyasi tarzda olduğu gibi mevcut düzen altında ezilen geniş halk kitlelerinin taleplerine sırtını yaslamaktadır (Yılmaz 2019: 430-38).

1929 Buhranının vuku bulmasıyla birlikte özellikle sanayileşmiş kentlerde yoksullar, işsizler ve evsizler ordusu ortaya çıkmış can ve mal güvenliği ile diğer çeşitli sosyal sorunlar toplumun alt katmanlarında sosyo-ekonomik krizlere dönüşmüştür. Bu dönemde Latin Amerika ülkelerinde kent ile kır arasında etkileşim bir hayli hızlanmış kentlerde yaşanan sanayileşmenin etkisi ile iş fırsatlarından yararlanmak isteyen kır kesimi kentlere göç etmiştir. Fakat bu denli hızlı gelişen toplumsal değişim halkta siyasi ve sosyal hakların genişletilmesi talebine de olanak sağlamıştır (Mudde, Kaltwasser 2019: 26). Toplumsal yaşamda huzur ve refahı sekteye uğratacak düzeyde yaşanan gelişmeler çeşitli sosyal sorunların çözümü için kendisini bir kurtarıcı olarak tanımlayan siyasi liderlerin iş başına gelmesi hızlandırmıştır. Bu aynı zamanda Latin Amerika'da ilk popülizm eşiğinin aşılmasına da ortam hazırlamıştır. Huzur ve refahın yeniden tesisi vaadiyle iş başına gelen popülist liderlerin halka sunduğu çözüm politikaları birden çok konudan oluşsa da gelir dağılımı adaletinin yeniden tesisi ile toplumsal adalet duygusunun geri kazanımı en önemli başlıklar olmaktadır.

Popülistler tarafından topluma çözüm amacıyla sunulan diğer konuların başında ekonomik kalkınmanın sağlanması ile dış ülkelere bağımlılığın azaltılması gelmektedir. Ülkede ayrıcalıklı sınıfın siyasal ve ekonomik özerkliklerine son verilmesi, siyasetin demokratik öz ile sürdürülmesi ve bunun da hukuk devleti aracılığıyla yapılacağı vaatleri siyasetçilerin ana gündem konuları haline gelmiştir. Bunun yanı sıra siyasi gelecekleri uğruna katı merkeziyetçi yönetim tarzı ve aşırı popülist söylemlerin yol açtığı sübjektif politika uygulamaları siyasi iklime otoriter bir görünüm kazandırmıştır (Taggart 2004: 61-64) Popülist söylemle iktidarı kazanan ve zamanla yaşadığı güç kaybı neticesinde otoriter hale gelen en önemli siyasi liderlerin başında Juan Domingo Peron gelmektedir.

1.3.2.1. Juan Domingo Peron

Peron, 1946 seçimlerini ülkedeki hem kırda yaşayan alt sınıfın hem de kentte yaşayan işçi ve burjuvazinin desteğini almak adına çabalamış, ekonomik bozulmanın yarattığı parçalanan toplumsal yapıyı birleştirmeyi hedeflemiştir (Taggart 2004: 65). Özellikle toplumsal sınıflar arası dengeyi sağlamak işçi sınıfının ücretler, çalışma koşulları ve anayasal haklarının sağlanması adına söylemler geliştirmiş, tüm işçi

sınıfının sendikal haklarını yeniden iadesi konusunda çalışmalar yürütmüştür. Bunun yanında çiftçi ve köylülerin de topraklandırılması hususunda politikalar üretmiştir. (Wolfenden 2013: 1-2). Peron'un toplumun en alt sınıflarındaki paydaşları için ürettiği siyaset ve söylem onun halk arasında "Gariban Babası" olarak adlandırılmasına neden olmuştur (Yetkin 2010: 21).

Peron, 1944'de Edelmiro Julian Farrel'in hükümetinde Savaş Bakanlığını sonrasında da başkan yardımcılığı yaparken 1945 yılında sivil ve subaylardan oluşan bir cunta tarafından gerçekleştirilen darbeyle bütün görevlerinden alınarak tutuklanmıştır (Drake 2009: 52-60). Peron, bu olaylar devamında kısa bir süre tutuklu kaldıktan sonra 1945 yılının Ekimi'nde düzenlenen bir mitingde gelecek seçimlerde Arjantin devlet başkanlığına aday olduğunu açıklamıştır. Peron'un o gece yaptığı miting konuşmasının onun ilk popülizme başvurduğu an olduğunu ifade eden Laclau, Juan Peron'un yaptığı konuşmayı şöyle aktarır: "[ş]u an Arjantin bir bataklık halinde. Bu durumda ben, rakiplerime kıyasla daha özgürlükçü ve daha demokratım, ben asıl ve gerçek demokrasiyi arıyor ve onun için çabalıyordum. Tüm ezilen sınıfları kapitalist sistemin hâkimiyetinden kurtaracak bir idealin peşindeydim. Arjantin, refahın yüksek olduğu, demokratik, zengin bir ülke olmalıdır" (Laclau 1998: 205).

Peron'un mitingde üzerinde durduğu mevcut düzende işçi ve köylü sınıfının tüm haklarının kapitalistler tarafından alıkonduğu sorunsalına dikkat çekerek devleti de bataklığa batmış bir aktör olarak görmektedir. Bir bakıma Peron, Arjantin'de yaşanan ekonomik çöküşün müsebbibi olarak liberal ideolojinin kapitalist anlatısına değinmekte ve bu hâkimiyetin sonlandırılması gerektiğini şöyle açıklamaktadır: "[ü]lkemizde ki gerçek sorun, özgürlük ve otoriterlik değil sosyal adaletle sosyal adaletsizlik arasındaki çekişmedir. Bir yandan kapitalist çıkarları savunurken, diğer yandan ikiyüzlülükle kendilerini işçilerin partisi olarak tanıtan Komünist ve Sosyalist partiler, seçim kampanyalarını patronlardan aldıkları paralarla yürütmekte herhangi bir vicdan azabı hissetmiyorlar" (Laclau 1998: 205-210). Laclau, Peron'un seçim konuşmasını incelerken *peronizmin*[2] evrimini araştırma amacı gütmek yerine

[2] Genel anlamda ifade edecek olursak, Peronizm tam anlamıyla oportünist bir ideoloji olarak yorumlanmaktadır. Peronizm, siyaseti bir eylem, politik metot, söylem veya bir iletişim tarzının hepsiyle kullanabilen esnek bir ideoloji özelliği göstermektedir (Bkz. Taggart 2004: 81-83.).

Peron'un politik muhtevasının ideolojik bir öz ve forma nasıl dönüştüğüne odaklanmaktadır. Ona göre Peronizm ya da peronist ideoloji öz itibariyle *justicialismo*[3] kavramından filizlenmekte ve birçok sol nosyona ait argümanlarla eklemli halde bulunmaktadır. Toplumsal adalet, ekonomik bağımsızlık ve politik bağımsızlıktan oluşan *justicialismo* yani *Peronizmin* ideolojisinin özü hem belli bir kollektivist yapının ayrıcalık olmasını hem de kapitalist serbest girişimde bireysel girişimin ekonomik yükselişini sakıncalı bulmaktadır (Lewis 1990: 162-163).

Justicialismo kavramının siyasette peronizme yarattığı davranışsal ve politik esneklik Peron'un tam anlamıyla popülizme başvurma serbestisini sağlamakta dolayısıyla Peronizm de bir çeşit popülist ideoloji olarak tanımlamaktadır (Taggart 2004: 82). Bu esneklik sayesinde Peronizm, seçim mekanizmalarında gerçekleştirdiği değişiklikerle ve kendi seçmenleriyle kurduğu nepotist merkezli ilişkiler ile varlığını sürdürmeyi başarmıştır. Bu Peronist dönüşüm, otoriter liderlik biçimlerine tam bir bağlılık talebini ve halkçı radikal demokrasi formlarına meydan okumayı barındırmaktadır (Finchelstein 2014: 609-26). Bu bakımdan Peronizm konusunda üzerinde durulması gereken durum popülist unsurun nasıl oluştuğunu ve hangi argümanlar üzerinde yükseldiğini anlamaktır. Peron'un miting konuşmasında öne çıkan husus peronist ideolojinin doğrudan kullandığı argümanların anti liberal içeriklerden türetilmesidir. Fakat peronist söylem bununla da kalmayıp aynı zamanda da liberal kapitalist sistemin taraftarları ile hesaplaşmaktadır.

1946 yılında iktidara gelen Peron, ilerleyen süreçte devlet başkanı olduktan sonra bilhassa yerel siyasette güvenlikçi politikaların ve içişlerinin desteğini kullanarak seçmen tabanını önemli ölçüde konsolide etmiştir (Yılmaz 2019: 435-40). Ulusal düzende iktidarı için yeterli kolluk desteğini sağlamış bununla da kalmayıp mecliste ki oy desteği kullanarak ülkede ki üst yargı merciilerine kendi taraftarlarını yerleştirmiştir (Taggart 2004: 79-80). İktidardaki geleceğini güven altına almak ve siyasi hayattaki sürekliliğini sağlamak adına Peron, 1948'de önerdiği anayasa değişikliğinin kabulü ile tam anlamıyla otoriter kimliğe sahip olmuştur. Yapılan anayasal değişiklik sayesinde ikinci kez devlet başkanı seçilmiş ve otoriter politikaları da bu ölçekte muhalefete karşı düşmanlaştırma ve dışlayıcı siyasetine hız

[3] Latincede adaletçilik anlamına gelmektedir. Peronizmin idesini oluşturan bu kavram peronist siyasetin rasyonel ölçeğini oluşturmaktadır (Bkz. Paul H. Lewis 1990: 160-162).

kazandırmıştır (Yılmaz 2019: 44-52). Dolayısıyla kendisini demokrasi savunucu olarak gören, sosyal ve siyasal konularda bataklıktaki Arjantin'in kurtarıcısı olduğunu ifade eden Juan Peron, sıkça başvurduğu popülizm neticesinde siyasi tarihte popülizm incelemeleri adına önemli bir konuma yerleşmiştir.

1.3.2.2. Getulio Vargas

Brezilya siyasal yaşamında önemli bir siyasi figür olan Getulio Vargas, 1930 yılında Devlet başkanı olmuş ve siyasi yaşamında aralıklarla göreve gelerek devlet başkanlığı koltuğunda uzun süre iktidarda kalmıştır. Vargas, gerek Brezilya'da Rio Grande do Sul Eyaleti'nin önde gelen nüfuzlu bir ailenin mensubu olması gerekse de üniversite yıllarında politikaya duyduğu yakın ilgi hasebiyle üniversiteyi bitirmesine müteakip Brezilya İşçi Partisi'nde (Partido dos Trabalhadores) politik yaşamına başlamıştır. Devlet başkanı olmadan öncesinde sahip olduğu dünya görüşü ise refah devleti temelli sosyal politikaların artırılmasıdır.

Vargas, daha çok işçi, çiftçi ve taşrada ki alt gelir gruplarının toplumun üst sınıflarıyla aralarındaki sosyo ekonomik farkı azaltmayı hedeflemiştir. Bunun yanı sıra sunduğu politik vaatler sayesinde toplumun kimi kesimleri Vargas'ı "Yoksulların Babası" olarak tanımlanırken kimi kesimleri de iktidara geldikten sonra zamanla başvurduğu otoriter eylemlerinden dolayı diktatör olarak tanımlanmasına neden olmuştur (Poppino 2019: 25). 1930'dan önce Brezilya, geniş kırsal toprak sahiplerinin egemen olduğu ve büyük ölçüde tarımdan elde edilen ihracat gelirleriyle finans ihtiyacını karşılayan bir özerk federe devletler federasyonudur. Vargas, iktidara gelmesi sonrasında mevcut siyasal sistemin vergilendirme politikası, toprak sahipliği ve ulusal iç güvenlik yapısında bir dizi değişiklikler yapmıştır. Bu değişiklikler ile taşradaki özerk yöneticilerin sahip oldukları siyasal, sosyal ve ekonomik ayrıcalıklar kaldırılarak yetkiler merkezi yönetime devredilmiştir (Taggart 2004: 65-70). Sistemde yapılan bir dizi siyasi yapısal reformun yanına sosyal ve kültürel konularda gerçekleştirilen temel hak ve özgürlüklerin genişletilmesi eklenerek her vatandaşın anayasal eşitliği, hukukun üstünlüğü ilkesi gereğince tahsis edileceği şartına bağlanmıştır.

Yapılan reformlar ışığında ülkenin ekonomik açıdan kalkınması için devlet yatırımları artmış hükümet ve işçilere asgari ücret dâhil olmak üzere çok çeşitli

avantajlar sağlanmış, iş dünyası hızlı bir sanayileşme programı tarafından teşvik edilmiştir (Sözen 2017: 12-15). Orta ve uzun vadeli yapılan sanayi ve kalkınma planları sayesinde işsizlik ve gelir dağılımı adaletsizliği azaltılmıştır. Ancak Vargas da tıpkı Peron gibi anayasada öngörülen başkanlık süresinin dolması üzerine ve başkanlığının devamı için 1938 yılında bir anayasal değişliğe gitmiştir. Her popülist lider Peron ve Vargas örneğinde olduğu gibi iktidarının devamı adına birçok kez plebisitçi demokrasiyi kullanarak halka başvurmaktadır. Vargas'da kendisine olağanüstü yürütme gücü sağlayan bu anayasal değişiklik sonrasında popülizme daha sık başvurmuştur. Vargas, toplumun geniş kitlelerinden aldığı meşruiyetle 1930'da bir devrim gerçekleştirmiş ve kitlelere sunduğu vaatlerin büyük bir kısmını yerine getirmiştir. Ancak, yürütme ve yargı organlarına yaptığı müdahalelerle, etrafında güçlü bir diktatörlük rejimi oluşturmaktan da geri durmamıştır (Sözen 2017: 15-18). Siyasi yaşamının devamı için otoriter tutumdan taviz vermeyen Vargas'ın iktidarı 1945'de ordu tarafından devrilmiştir. Ancak 1950'de halkta kendi adına yarattığı siyasi kötü karnesini unutturarak tekrar seçime girdiğinde, artık kendisine darbe yapan elitistlere karşı tüm inancıyla popülizm tutkusunu benimsemiştir. Vargas'ın bu denli popülizme başvurduğunun en önemli kanıtıysa sadece kendisine ihtiyaç duyulduğu için gönülsüzce siyasete döndüğünü vurgulaması ve kendisini halkın kollarında siyasete geri taşınmış olarak tasvir etmesidir (Taggart 2004: 76-7). Sonuçta, siyasi yaşamında yaşadığı krizlerin içinden çıkış formülü olarak sıkça halka başvuran popülist travma kendisini elitizmin karşısına konumlayarak bunu gerçekleştirebilmektedir. Bu bağlamda, popülist liderler özellikle milli değerler, semboller ve toplumsal olgular üzerinden, toplumun farklı kimliklerini gerek homojenleştirme gerekse de antagonist kutuplara ayırma düşüncesinde birleşmekte ve bu kaos ortamından fayda sağlamaktadır

1.4. Popülizm: Sağ ve Sol'un Sis Perdesi Aralanırken

Popülizm, yukarıda da açıklandığı üzere tek bir coğrafyada ya da tek/benzer bir siyasal-ideolojik ortamda ortaya çıkan bir olgu-durum değildir. Buna karşın teoride böylesi bir yaklaşımın da varlığı dikkat çekmektedir. Başka bir anlatımla popülizm büyük oranda tek bir ideolojik eksende ortaya çıkıyormuş yönündeki değerlendirmelerin önemli bir ağırlıkta olduğunu belirtmek gerekir. Öte yandan

popülizmin önemli teorisyenlerinden Taggart'ın popülizm için yaptığı "bukalemunsu" (Taggart 2004:25-6) benzetmesi popülizmin tek bir ideolojiye münhasır olmadığı yönündeki karşı açıklamanın da temelini oluşturmaktadır. Buna göre söz konusu karşı tez, popülizmin tarihi konjonktürde ortaya çıkışının belirli bir ideolojinin değerleri üzerine inşa edildiği iddiasının yadsınması üzerine temellenmektedir. Bunun yanı sıra literatürde bazı teorisyenler popülizmin milliyetçi değerler ve türevlerinden neşet ettiğini iddia ederken, bazıları da popülizmin sadece elitler ve burjuvaziye karşı yürütülen halk ayaklanması olduğu düşüncesinden hareketle sol ideolojinin ürünü olarak kabul etmektedir (Finchelstein 2019: 18-26; Orhan 2020: 826-31; Donduran ve Gedik 2021: 892-895). Bu bakımdan popülizmin sağ ve sol ideoloji eksenlerinden hangisine yaslandığı ya da bu ideolojilerden hangisinin popülizme daha yatkın olduğu tartışması, hâlâ geçerliliğini ve önemini koruyan bir tartışma olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tartışmaların odak noktasını anlayabilmek için sağ ve sol ideolojilerde popülizmin ortaya çıkışındaki tarihsel olay ile bu iki kutbun genel anlamda hangi siyasi, ekonomik ve toplumsal değerler üzerinden olgusallaştırıldığına ışık tutmak gerekir.

Siyasi ideolojilerin içeriğini anlamak açısından ideolojilerin sınıflandırılmasında çeşitli formüllerden, kavram setlerinden ve açıklamalardan yararlanılmaktadır. Bunlardan en çok üzerinde durulanı sol ve sağ siyasi ideolojileri bir kartela ya da skala üzerine oturtmaktadır. Bu doğrusal şema sağdan sola doğru sıralanırken en sağda faşizm ve ondan geriye doğru gelerek muhafazakârlığa doğru evrilen bir hat oluşturulmaktadır. En solda ise komünizmin ardından sosyalizm, skalanın ortasında ise liberalizm bulunmaktadır. Bu siyasal akımların 'sol kanat' veya 'sağ kanat' olarak tasnif edilmesi kişilerin siyasi inançlarının hangisine daha yakın olduğunu anlayabilmek için kullanılmaktadır (Heywood 2013: 33; Çetin 2015: 169-232; Eagleton 2005: 102-108).

Tarihsel olarak "sol" ve "sağ" terimlerinin ilk çıkış noktası, 1789 Fransız Devrimi öncesi yeniden toplanan *États Généraux'un* (Genel Meclis) açılış toplantısında ilk haliyle gerçekleştirilen ve Fransız Devrimi'nin başlangıcına kadar uzanan oturma düzenine bağlanmaktadır. Kral'ın salonun ortasında konumlandığı bu oturma düzenine göre sağında kralın ve monarşinin devamlılığını destekleyen aristokratlar yer alırken kralın solunda işçi ve halk sınıfında bulunan ve düzene karşı devrimi arzulayan radikal görüşteki meclis üyeleri yer almaktadır (Bulut 2011: 186-

87). Devrim sonrası da Fransa genel meclisinde bu oturma düzenin devam etmesi siyasi kutuplaşmayı ileri bir aşamaya geçirerek sağ teriminin gerici, otoriter, kral ve mutlakiyet yanlılığı olarak sol terimi ise eşitlik, kardeşlik birlik ve ortak vatandaşlığın tesisi için devrimci ruhun hafızası olarak değerlendirilmiştir (Heywood 2013: 33-34). Tarihsel süreçte siyasetin dinamiklerinin değişmesi ile birlikte sağ ve sol ayrımı artık çeşitli toplumsal kimlikler tarafından idealleştirilen yeni değerlere karşılık gelmektedir. Buna göre sol toplumsal hareketler devrim, eşitlik, kamu mülkiyeti ve işçi haklarının öne çıktığı ortak değerleri, sağ toplumsal hareketler ise gelenek, özel mülkiyet ve otoritenin içselleştirildiği değerler üzerinden karakterize edilmektedir. Popülizmin sağ ve sol formasyonlarına yönelik temellendirmelerde literatürde iki görüş öne çıkmaktadır.

Birinci görüş popülizmin sadece sağ ve sol ideolojilerin toplum, siyaset ve ekonomi için sunduğu argümanlarla desteklenebileceğine dayanmaktadır. Bu doğrultuda hem sağ popülizm hem de sol popülizm, ideolojinin kendine münhasır çizdiği sınırların dışına çıkamayacağı görüşünde birleşmektedir. Weyland'a göre toplumsal krizlerden kaynaklanan ve tarihsel sürece yayılan sağ ve sol ideolojilerin yeni temsili değerleri sağ ve sol popülizminin teorik ve pratikteki zeminine temel oluşturmaktadır (2017: 74-75). Bu bakımdan geleneksel sağ ve sol ideolojik ayrımın yapıldığı birinci boyutta sağ popülizm, özel mülk ve girişim güvenliği ile toplumsal değerlerin muhafaza edilmesi adına siyasi otoritenin gereklerini önceleyen anlayışa karşılık gelmektedir. Sol popülizm ise kamu kaynaklarının dağıtımında eşitlik ve ekonomik sömürüye alet olan siyasi otoritenin yıkılmasına dönük bir arzu ve talebin dile getirilmesine vurgu yapmaktadır

Popülizmin sağ ve sol formasyonlarına yönelik ikinci görüşte ise sağ ve sol ayrımının geleneksel siyaset teorisinin ortaya koyduğu üzere agonist bir ayrıma dayandığı, fakat değişim karşısında devamlılığını koruyamadığı ve gerek sağdan gerekse de soldan gelebilecek bir hareket olduğu ifade edilmektedir. Geleneksel ayrımda genellikle, topluma dair ekonomi, eğitim, hukuk ve politik düzene dair öne sürülen tezler birbirine zıt görüşlerden oluşmaktadır. Örneğin sol siyasette insana yönelik hümanist bakış açısından kaynaklanan dil, din ve ırk ayrımı gözetmeksizin herkesin eşit olduğuna inanılmakta, sağda ise siyaset bu olgunun tam karşısında konumlanmaktadır (Beriş 2019: 36-42). Yine geleneksel tayfın sol ucunda yer alan

komünizme göre ekonominin devlet eliyle planlandığı toplum düzeni öncelenirken sağ kanatta bulunan muhafazakârlar ve klasik liberaller ekonominin serbestliğine; modern liberaller ile sosyalizm taraftarları ise karma ekonomiyi tercih etmektedirler. İdeolojilerin bu perspektifte değerlendiren Heywood, konuya dair birtakım eleştiriler yöneltmektedir: "[m]aalesef bu geleneksel sağ-sol ayrımına konu olan ve ideolojilerin ilk ortaya çıktığı andan itibaren savundukları ilkelere dayalı yorumların çoğu, bir dizi tutarsızlık barındırır. Tayfın sağ ucunda yer alan faşist rejimler, ekonomi planlaması ve devlet denetimi gibi uygulamaları benimsemişlerdir. Benzer şekilde, sol kanat fikirler genellikle devrimci veya ilerlemeci bir nitelik taşırken, sosyalistler ve komünistler zaman zaman değişime karşı direnç göstermişlerdir" (2013: 33). İdeolojilerin güncel siyasette bu ölçekte sınırlarını genişletmesi ve daha esnek bir öz ve biçime bürünmesi popülizminde ideolojik istinatgâhını belirli ideolojilerin mutlak içeriğinden soyutlamakta muhtevasını da çeşitlendirmektedir. Bu değerlendirme doğrultusunda Hofstader'in de değindiği üzere popülizm sürekli kılık değiştirebilen bir ideoloji özelliği taşımakta ne sağda ne de solda mutlak bir kimlikle özdeşleştirememektedir (Geiselberger 1955: 60-65). Bu açıdan bakıldığında, popülizm, tek bir ideolojiye hasredilemeyeceği, tarihi ve sosyo-politik koşullara bağlı olarak herhangi bir ideolojinin baskın olduğu bir toplumsal ve politik iklimde ortaya çıkabileceği rahatlıkla söylenebilir.

Sonuçta popülizm, Latin Amerika'da ezilen kitlelerin mobilize edilmesi, Rusya'da Çarlığa karşı aydın hareketini, ABD'de ise kırsaldaki çiftçi ve kentteki işçinin sosyo-ekonomik isyanına karşılık gelmektedir (Geiselberger 1955: 36). Dolayısıyla popülizmin kimi ülkelerde bir sağ kanat hareketi olarak yükselirken kimi ülkelerde de soldan gelen ve düzene karşı yükselen bir devrim hareketi olduğu ifade edilebilir.

1.4.1. Sağ Popülizm

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra imparatorlukların dağılması birçok yeni ulus devletin kurulmasına ortam hazırlamıştır. Bu durum dağılan imparatorlukların önemli meşruiyet kaynaklarından biri olan yerleşik halkın da büyük topraklarını kaybetmesine ve ekonomik buhranın yarattığı açlık, hastalık ve barınma zafiyetlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Toplumların yaşadığı bu ekonomik,

siyasi ve sosyal krize karşı yeni bir düzen tahayyülü savaşın yarattığı yıkım üzerinden gerçekleştirilmektedir (Saraçoğlu 2017: 1093-98). Ulusal değerlerle özdeşleşmiş bir retorik kullanarak yeni bir düzen kurma iddiasındaki radikal sağ partilerin iktidara gelmesiyle, sağ popülist siyasi hareketler başta Avrupa olmak üzere küresel ölçekte yaygınlaşmıştır. Özellikle ikinci dünya savaşına uzanan süreçte mihver devletlerin, toplumu etnokültürel temel üzerinden dizayn etme çabası ve toprak hâkimiyetine dayanan irredantist politikalar sağ popülizmin en uç seviyede görülmesine yol açmıştır. Sağ popülist toplumsal ve siyasi hareketlerin ortaya çıktığı dinamiklere ışık tutulduğunda birçok kez temsil, bütünleşme ve meşruiyet krizleri en önemli etkenler olarak tespit edilmektedir. Bu krizlerin yanı sıra ekonomik buhranın yarattığı sosyolojik sorunları da bunlara ilave etmek gerekir. Tüm bu krizlerin eşzamanlı ortaya çıkışı, aynı zamanda sağ popülist denklemin olmazsa olmaz unsuru olan karizmatik lider fenomenini ortaya çıkarmakta; bu liderin halk tarafından kurtarıcı ya da kahraman olarak görülmesine de ortam hazırlamaktadır (Porta 2010: 51). Bu durum, krizin çözümüne dair radikal önerileri sert söylemlerle birleştiren siyasetçilerin, söylemin meşru ya da rasyonel olup olmadığına bakılmaksızın hareket alanını genişletmesine olanak tanımaktadır.

Halkın ekonomik, siyasi ve sosyal konulardaki sisteme ve düzene karşı yönelttiği talep ve itirazları, liderin iradesinde toplaması popülist liderin de yorgun ve ezilmiş halk kitlelerinin asıl temsilcisi olduğu iddiasını güçlendirmektedir. Öyle ki sağ popülizmin başat iddiası ve asli talebi egemenliği yeniden halka vermektir (Yılmaz 2021: 55-59). Bu bakımdan sağ popülizmin temel retoriği, egemenliği elinden alınan halka, hakkı olanı yeniden verme vaadi üzerine kurulmaktadır. Çünkü popülistlere göre ulusal egemenliğin asıl sahibi halktır (Çetin 2021: 59). Demokrasi penceresinden bakıldığında sağ popülizm, demokrasinin liberal temsili kurumlardan oluşan işleyişine ve yapısına karşı çıkarken, gerçek demokrasinin de halk ile lider arasında doğrudan kurulacağına vurgu yapmaktadır. Yine sağ popülistlere göre liberalizmin demokrasiye dair sunduğu ilkeler sosyo-politik açıdan uyumsuzluk oluşturmaktadır. Bu nedenle sağ popülizm ve liberalizm arasındaki ilişki başta insan hakları ve liberalizmin temel yurttaşlık anlayışı olmak üzere diğer çeşitli konularda bir karşıtlık içerisinde şekillenmektedir (Saraçoğlu 2017: 1089-92). Bilahare bu karşıtlık genel iradeye yaslanan popülistlerin de siyaset biçimini etkilemektedir. Halk

nezdinde yarattığı rıza sayesinde öne çıkan popülist liderler, kendi taraftarlarından oluşturduğu siyasal alanı "halkın temsilcisi" vurgusuyla halka ve siyasal sisteme tasdik ettirmekte ve yine bu alanın dışında kalanları öteki olarak tanımlamaktadır. Bu doğrultuda, popülistler temsil ettiklerini iddia ettikleri kendi seçmenlerini veya sistem tarafından ezilen ve hor görülen grupları gerçek halk olarak tanımlarken, muhalifleri ve diğer seçmen gruplarını 'ayrıcalıklı ötekiler' olarak konumlandırmaktadır (Müller 2019: 37).

Toplumun birlikteliğini sağlayan ortak hassasiyet duygusu ve güven sermayesini oluşturan değerleri, popülist söylemlerle derinleştirilmekte; popülist siyasetçiler ise bu söylemleri, kendi siyasi tarzlarından türettikleri dil ve üslupla pekiştirmektedir. Dolayısıyla popülistler politik iklimde siyasi rakiplerine karşı sıklıkla düşmanlaştırıcı, dışlayıcı ve aşağılayıcı nefret diline başvurmaktadırlar. Sağ popülistlerin dışlayıcı siyaset perspektifinden yarattıkları bu dil, aynı zamanda muhalif kesimlerin ekonomik, siyasi ve toplumsal krizlerin müsebbibi olarak gösterilmesine neden olmaktadır. Bu bakımdan sağ popülistler kendilerine muhalif olan tüm etnik, dini ve siyasi kimlikleri tehdit olarak tanımlamakta iktidarın güç kullanma yeteneğinden hukuksuz bir şekilde faydalanmaktadırlar (Yılmaz 2021: 54). Popülist liderlerin bu karakteristik özelliğini faşist liderlerin hükmetme pratikleriyle benzer olduğunu ifade eden Finchelstein, sağ popülizmi demokratik sistemler içerisinde otoriter bir demokrasi biçimi olarak görmektedir (2017: 55). Finchelstein göre demokrasi düşmanlığı, şiddete ve rövanşizme dayalı ırkçılık, liberalizm karşıtlığı, mitolojik kutsamalar, kutsallaştırılan lidere tapınma kültü, dost-düşman ayrımına dayalı retorik, devlet fetişizmi, genel irade yüceltimi, plüralizm düşmanlığı, ötekini şeytanlaştırma ve tarih ve kültürü yüceltmek gibi faşizmden türeyen muhtevanın kapsadığı birçok faktör popülizm için de geçerlidir (2017: 58). Bu bağlamda ideolojik tayfın en uç kanadıyla özdeşleştirilen ya da sağ siyasi akımların dinamiklerinden türeyen-esinlenen sağ popülistler demokrasi, hukukun üstünlüğü ve kuvvetler ayrılığını kendi siyasi yaşam alanlarına bir engel teşkil ettiğini düşünerek bunların ortadan kaldırılmasına yönelebilmektedirler.

Sağ popülizmin en önemli figürü olan karizmatik liderin tam anlamıyla halkla bir bütün haline geldiği ve mevcut demokratik düzendeki kurumsal hafızanın aşıldığı bir düzende, özellikle dini ve milli sembolik değerlerin popülizmin malzemesi haline

gelmesi olağanlaşmaktadır. İç göçmenlerin 'yabancı' olarak nitelendirildiği ve bayrak ile toprak milliyetçiliğini söylemlerine taşıyan milliyetçi veya radikal sağ hareketler, popülizmlerini milli unsurlardan beslemektedir. Bu durumda, popülizm ve radikal sağ akım gibi iki ayrı kavram birbiriyle özdeşleştirilmekte ve zaman zaman birbirinin yerine kullanılmaktadır (Bonikowski 2017:205).

Sağ popülizm, sağ kanat ideolojilerin argümanlarını bu denli içselleştirirken diğer yandan da toplumda yarattığı antagonistik zeminin içerisine elitizm ve seçkincilik karşıtlığını dâhil etmektedir. Sağ popülistler dışlayıcı milliyetçi argümanlar kullansa da halkı öncelikle çok kültürlü toplumun başlıca kurbanları ve bir mazlumu olarak çağırmakta, elitlere karşı oluşturduğu düşmanlığı bu gerekçeyle meşrulaştırmaktadır (De Cleen, Stavrakakis 2017: 313). Sağ popülistlerin elit ve seçkinleri öteki olarak tasnif etmesi tek bir ulus idealinin ancak toplumdaki ayrıcalıklı azınlık grubun dışlanmasıyla mümkün olabileceği tezinden kaynaklanmaktadır. Bu bakımdan sosyal, dini ve siyasal kimliklerin çeşitlilik gösterdiği ve birbirlerine karşı hoşgörü seviyesinin demokratik niteliğini koruduğu toplum yapısı yerine, homojen bir toplum anlayışını tercih edilebilmektedir. Sonuç itibariyle sivil muhalefetin, plüralist demokrasinin ve sivil toplumun anayasal güvence altında bulunduğu sosyal iklim otoriter sınırlamaların etkisi altında yeniden şekillendirilmektedir.

1.4.2. Sol ile Popülizm

Sol ideolojik akımlar ile popülizmin arasındaki bağıntı teorik ölçekte birtakım ilkeler ve değerler nezdinde farklılıklar göstermesine rağmen, tarihsel süreçte yaşanan toplumsal ve siyasi gelişmeler bu iki kavramın etkileşime girmesine ortam hazırlamıştır. Jager, solcular ile popülistlerin tarihsel süreçte, özel mülkiyetten ortak güven duygusuna kadar birçok konuda fikir ayrılıkları yaşadığını belirtmektedir. (2019: 1). Fakat Jager'e göre endüstriyel yaşam ve çalışma şartlarının getirdiği sosyal sorunların ancak devrim ile düzeleceği, bu durumda mevcut düzene karşı yeni bir iktidar ve ekonomik sistem arayışının köklü bir değişiklik ile mümkün olacağı fikri sol ve popülizmin kesişme kümesini oluşturmaktadır (2019).

19. yüzyılın başlarındaki ekonomik sistemin belirleyici ilkesi olan *laissez-faire* politikaları, ücret seviyelerine doğrudan etki etmiş ve fabrika koşulları belirlenirken

fabrika sahiplerine tam bir serbestlik kazandırmıştır. İlk kuşak sol popülist hareketler, işçi sınıfının yaşadığı kuralsız, adaletsiz ve hatta çoğu kez acımasız çalışma koşullarından etkilenmiştir (Uslu 2019: 262-63). Kitlesel üretimin yarattığı düşük ücret anlayışı, çocuk ve kadın işçi çalıştırılmasının normalleştirilmesi, çalışma saatinin sıklıkla uzaması ve işsizlik tehdidi, işçi ve yoksul sınıfın ekonomik ve siyasal sisteme karşı isyanını hızlandırmıştır (Heywood 2016: 117).

20. yüzyılın sonlarından itibaren işçi sınıfının yaşadığı sorunları merkeze alan sol ideolojiler bağlamında üzerinde durduğu eşit emek ve eşit bölüşüm idealine olan bakış açısı değişmiştir. İlerleyen süreçte değişen toplumsal yapı ve sosyo-ekonomik koşullar ile demokratik düzenin geliştirilmesi ve proletarya sınıfının sosyo-ekonomik hayat şartlarındaki gelişimine yönelik fikirler, sol popülistlerin siyasetine rehber olmuştur (March 2007: 64). Bu doğrultuda sol popülist partiler, endüstriyel sistemin ezilenleri olarak ifade ettikleri alt sınıfların taleplerini sert söylemlerle dile getirirken, bu taleplerin yasal ve anayasal zeminde garanti altına alınmasını savunmuşlardır. Bu durumda işçi sınıfının hak ve hürriyetlerine yönelik olumlu düzenlemeleri siyasi kampanya olarak kullanan sol partiler kaçınılmaz olarak da popülizme başvurmuştur. Aynı zamanda sol popülist liderler de siyaset yaparken başta işçi sınıfı olmak üzere endüstriyel sistemden olumsuz etkilenen köylü ve sanatkârları siyasi ve ekonomik elitler dışında kalan geniş bir toplumsal katman içerisine dâhil etmektedir.

Sol popülist partiler, seslendiği toplumsal kesimlere demokratik sosyalist ideolojiyi güçlü bir popülist söylemle iletmekte, yalnızca proletaryanın değil, kendilerini de halkın sesi olduğunu ifade etmektedir (Mudde 2004: 549-50). Diğer yandan 20. yüzyıl sol siyasetinin önemli yapıtaşlarından biri olan proleter sınıfın reforme edilmesi fikri tek başına sol ideolojinin kurucu ögesi olarak düşünülmemektedir. Sol popülizm değişen bu paradigmadan hareketle mevcut sistemin yapısal sorunlarından etkilenen tüm kesimleri hedef kitlesi haline getirerek, geleneksel sol mefkûresini bir anlamda modern çağın değişen dinamiklerine uydurmuştur (Gerbaudo 2016: 95-112). Birçok sol parti bu açıdan değerlendirildiğinde söylemlerinin ideolojik doğaları gereği benzer olduğunu söylemek mümkündür. Fakat sol ile popülist solun ayırıcı özelliği, siyasi liderlerin geleneksel sol öncülüğünde dillendirdiği proleterya hareketinden halkın tüm sınıflarının elitlere karşı olduğu ortak söylem anlayışına geçmesidir. Aynı zamanda

sol popülizmin geleneksel sol ile arasındaki eşiğin/ayrımın bir belirleyicisi olarak liberal demokratik sisteme karşı takındıkları tavır da dikkat çekmektedir.

Sol akım, liberal sistemin tüm kurumsal ve siyasal yapısını ortadan kaldırmayı hedeflerken, popülist solun temsilcileri aslında liberal demokratik sistemin varlığına karşı değildir. Ancak, bu sistemin elitlere yönelik yarattığı avantajlı pozisyonlara itiraz etmekte ve bu doğrultuda politika üretmektedirler (Custodi, 2017: 15). Sol popülizme dair net bir tanımdan bahsetmenin kolay olmadığını ifade eden March, sol popülizmin geleneksel sol bayraktarları ile arasındaki ilişkiyi şöyle ifade etmektedir: "[s]ol popülizmin net bir tanımını yapmak kolay olmasa da, bu konuda bazı analizler yapılabilir: Peki, sol popülizm nedir? Sol popülistler, ideolojilerinin temelini erdemli halk ve yozlaşmış elitler karşıtlıkları üzerine inşa ederler." (March 2007: 66). Bu bağlamda, popülistlerin doktriner saflık ve sınıf bilinciyle daha az ilgilendikleri, daha çok lider temelli örgütsel özellikler sergiledikleri belirtilmektedir. Aynı zamanda, eşitlik ve günümüzün temel sorunu olarak ekonomik eşitsizlik üzerine yaptıkları vurgular nedeniyle de solcu olarak nitelendirilmektedirler. Sol idealler ile popülist fenomenin birlikteliği çoğu zaman mümkün görülsede, bu iki kavram arasındaki ilişkiyi anlamlandırma çabası hem akademik açıdan tartışılmakta hem de bu irdelemenin olumsuz sonuçlar doğurabileceği vurgulanmaktadır.

Özellikle solun ideolojik ilkelerine dayanan siyasi hedeflerle, popülist siyasetin seçmenlerden oy kazanma uğruna verdiği tavizler, çoğu zaman yöneten ile yönetilen arasındaki rızanın aşınmasına neden olabilmektedir (Hamid 2018). Çünkü sol popülist parti ve liderler, mevcut düzenin yıkılması gerektiğini ifade ederek genellikle gelir eşitsizliğine odaklanmakta, kamusallaştırmayı çözüm olarak görmekte ve neoliberal ekonomik yapının çeşitli radikal yollar içeren politikalarla tasfiyesini önermektedir. Bununla birlikte seçkinlerin ötekileştirildiği bir atmosferde, sosyal eşitsizlik ve siyasi yozlaşmadan rahatsız olan toplumsal sınıfların ilgisini çekecek çeşitli politikalar, geniş kitleler tarafından karşılık bulmamaktadır. Hatta çoğu zaman söz konusu olan bu kesimin dezavantajına olacak çıktılar doğurmaktadır (Dornbusch, Edwards 1991: 50-55).

Popülizm temelli geliştirilen politikalar ekonomik sistemdeki işleyişin ve yarattığı zenginleşmenin getirdiği kazanılmış rasyonel ve tutarlı ekonomik yöntemleri vizyon haline getirmek yerine, kısa yoldan hızlıca sonuca ulaşmaya yöneliktir. Bu durumda politikanın amacı toplum da yaşanan krizin nedenlerini değiştirmeye değil, çeşitli siyasi sonuçları düzenlemeye yönelik müdahaleler şeklinde görülmektedir. Popülist siyaset, mevcut toplumsal yapıdaki ekonomik ve sosyal dengeler arasındaki eşitsizliği neoliberal ekonomi politikalarına bağlamaktadır. Bu durum, sol ile popülizmin bir araya getirilmesine yönelik eleştirileri gündeme getirmektedir. Ancak Mouffe, bu görüşün karşısında yer almakta ve popülizmin sol için bir fırsat olduğunu vurgulamaktadır. Mouffe, İkinci Dünya Savaşı sonrasında demokrasi için var olan antagonistik siyasetin, demokrasi aleyhine yöneldiğini ve siyasal olanın da bürokratik ilkelere tercih edildiğini belirtmektedir. Bu bağlamda meydana gelen neoliberal krizin demokratik aktörler nezdinde sorgulanmaya başladığını ifade etmektedir (Mouffe 2019: 15-20).

Mouffe, söz konusu çalışmada neoliberal ekonomik sistemin dünya piyasalarını tahakkümü altına almasıyla bir küresel kriz yarattığını ve bu noktadan hareketle bir "popülist moment"in ortaya çıktığını bildirmektedir. "Popülist moment" olgusunun da sol ve popülist hareket arasında stratejik bir köprü görevi göreceğini iddia etmektedir (2019: 13-14). Nitekim sol popülizmin sağ popülizm gibi ideolojik öz içermediğini, verili sistemin otoritesine karşı bir hegemonik güç inşa aşamasında siyasal strateji ya da siyasal mantık olduğu ifade edilmektedir.

Başka bir ifadeyle söz konusu değerlendirmede, sol akım ve popülizm arasında kolerasyon kurma yönünde bir çaba kendisini göstermekte, tarihsel sürece paralel düzeyde gelişen toplumsal hareketlerin dönemsel koşullara göre değerlendirilmesi gerektiğini öne sürülmektedir.

Dolayısıyla sol popülizm, bir strateji unsuru haline geldiği bu durumda pratik siyaset çerçevesinde uygulanabilirliğinin mümkün olacağı kanaatine varılmaktadır. Bu bağlamda sol popülist siyaset, neoliberalizmin hegemonik tahakkümünü temellendirdiği, ilerleyen süreçte de periferisine dâhil ettiği işçiler, sanatkârlar, meslek öğrencileri ve gündelik işlerde çalışan beden işçilerinden oluşan prekerya sınıfının tamamını sol popülist strateji için uygun tarihsel/toplumsal alaşımlı bağlamın tarafı

olarak değerlendirmektedir (Uslu 2019: 261-2). Sonuçta ele alınan bu değerlendirmeler belirli bir gerçekliğe tekabül etse de yine de sol popülizm gerek kuramsal gerekse de pratik uygulamalarda popülizmin sol ideolojilere içkin olduğu düşünülen sıkıntıları aşıp aşamayacağı oldukça hararetli bir tartışmanın konusu olacağı varsayılmaktadır.

II. BÖLÜM

2.DEMOKRASİ VE POPÜLİZM ARASINDAKİ İLİŞKİ

Günümüzde, demokrasilerin kurumsal/kuramsal yapısı ile uygulamada karşılaşılan bazı durumlar ve temsili niteliğinden kaynaklanan sorunlar söz konusudur. Popülizm meselesi de bu sorunlardan birini oluşturmaktadır. Öte yandan popülizmin demokratik siyasal sistemlerde toplum ve siyaset denkleminde yol açtığı yapıcı ve yıkıcı etki literatürde geniş bir şekilde tartışılmaktadır. Popülizm, her yönetim biçiminde karşımıza çıkabilse de en çok temsili demokrasilerde kendini hissettirmektedir. Demokrasi ve popülizmi birleştiren ortak faktörün 'milli egemenlik' vurgusu olduğu söylenebilir ancak bu vurgunun her iki kavram için de farklı anlamlar taşıdığı açıktır. Literatürde popülizmin demokrasi açısından tehlikeler içerdiği kadar, demokrasiye dönük olumlu bir altyapısal zemin sağladığına dair de açıklamalar mevcuttur. Popülizm esasında demokrasiler açısından sorunlu bir alana işaret edip onu kusurlu bir hale getirebilecek bir olguyken, pratikte bir bakıma demokrasiyi takviye edici, ona güç ve değer katıcı bir niteliğe bürünebilmektedir. Bu nedenle popülizmi anlayabilmek için onun tam olarak neye tekabül ettiğini ve neler ile ne tür bir ilişki içerisinde olduğunu belirlemek gerekir. Bu bölümde, demokrasi ile popülizmin genel hatları belirlendikten sonra, ikisi arasındaki ilişki açıklanmaya ve anlamlandırılmaya çalışılacaktır.

2.1. Demokrasiyi Tanımlamak

Popülizm kavramının ne olduğuna dair yapılan tartışmalarda bir kavram uzlaşısından bahsetmek söz konusu değilken, benzer şekilde demokrasinin ne olup olmadığı konusunda da tam anlamıyla bir uzlaşı sağlandığı söylenemez. Bu bakımdan demokrasi olgusu akademik çalışmalarda genellikle muhtelif ve müphem tanımlamalarla ifade edilmiştir. Bu durum, çeşitli felsefi temellendirmelerle açıklanabilse de, her toplumsal düzenin kendine has kültürel, politik, hukuki ve sosyo-ekonomik dinamiklerinin mevcut olduğu, geniş bir şekilde kabul edilen bir görüştür. Kavramın kelime kökeni incelendiğinde demokrasi sözcüğü, Yunanca

demos (halk) ile *kratos* (yönetim) kelimelerinin bileşiminden oluşan bir kavram olup siyasal düzende halkın yönetimi anlamına karşılık gelmektedir (Sartori 2014: 17-18). Demos, Antik Yunan'da toplumsal düzen kurallarının belirlenmesinde önemli bir rol üstlenen kentli vatandaşlar ile ayrıcalıksız halk kitleleri ve diğer alt tabakada hizmet veren insanlardan oluşan bir doğal birliktelik için kullanılmaktadır.

Demokrasinin diğer parçasını oluşturan *kratos* kavramı ise egemen, otorite ve siyasi güç anlamında kullanılmıştır (Dahl 2001: 11-14). Antik Yunan lügatında demos kelimesi halk anlamına gelirken, aynı zamanda "yoksullaşmış halk çoğunluğu" veya 'sıradan insanlar' anlamlarına da gelmektedir. Bununla beraber Dahl'ın siyaset terminolojisinde "yönetmek" olarak tanımladığı kratos kelimesi de kurallar, otorite, iktidar olmak anlamlarında kullanılmaktadır. Dahl'ın yönetmek olarak tanımladığı kratos, aynı zamanda kural, güç, otorite, iktidarı kullanmak ve egemen olmak gibi anlamlara da gelmektedir. (Aktaş 2015: 88-89). Her iki kavramın bu içerik zenginliği, bu iki kavramın bir araya gelmesinden oluşan demokrasi kavramının da benzer bir içerik zenginliğine ve anlam farklılığına sahip olmasına yol açmıştır.

Demokrasiye dair çalışmaların yoğun bir bölümü tanım sorununa dayanırken bir diğer kısmı da literatürde demokrasiye yönelik tanımların gerek pozitif gerekse de negatif mahiyetine vurgu yapmaktadır. Örneğin Sartori'ye göre demokrasi mefhumu, sıklıkla kullanılan ve normatif içerikli tanıma göre halkın kendi kendini yönetmesi için başvurulan bir ideal olarak düşünülmektedir (2014: 8-9). Bu noktada önemli hususlardan birisi demokrasinin pozitif yönde değerlendirilmesinin ayırt edici ölçütlerinin ne olduğudur. Bu bağlamda demokrasiyi tanımlamak için kullanılan halkın yönetimi, halkın iyiliği, kamunun yararı, siyasal çoğulculuk, hukuk devleti, sivil ve siyasal özgülükler, bağımsız yargı, serbest ve çok partili seçimler ile serbest piyasa ekonomisi gibi çeşitli ilke ve normlar demokrasinin pozitif yönlerinin tanımlanmasında kullanılan ve onun normatif içeriğine atıf yapan unsurlar olarak değerlendirilmektedir (Bethaam 2006: 1-5).

Demokrasiye ilişkin olumsuz yaklaşımlara bakıldığında bunların başında Aristoteles'in demokrasiye yönelik yaptığı değerlendirmeler gelmektedir. Bu açıdan demokrasi için öne çıkan olumsuz görüş, siyasi tarihte demokrasinin ilk anavatanı

olan Eski Yunan siyasal düşüncesinde zuhur etmiştir. Aristoteles demokrasinin en önemli unsurlarından biri olan halkı, ayaktakımı olarak tasnif etmekte buradan hareketle de demokrasiyi tiranlığı ortaya çıkaracak tehlikeli bir ayaktakımı rejimi olarak nitelendirilmektedir (2010: 33-36). Aristo'nun demokrasi için belirttiği olumsuz ve eleştirel değerlendirmeleri destekleyici nitelikte demokrasiyi bir demagoji sanatı olarak, gereksiz ve boş konuşanların tahakkümü olarak gören bazı yaklaşımlar da mevcuttur (Şenel 1970: 445-47). Buna göre demokrasi özgürlüklerin korunması ve devam ettirilmesi adına en iyi yol değildir. Örneğin Mill, demokrasilerde oy hakkının genel değil sınırlı oy hakkı olmasını gerektiğini ifade etmiş aksi halde çoğunluğun despotizminin hâkim olacağını savunmuştur (Heywood 2016: 125-30).

Demokrasi çoğunluğun despotizmine dönüşme potansiyeli üzerinden ele alındığında halkın çoğunluğunun farklı azınlıkların özgürlüklerini engelleyebileceği tehdidini beraberinde getireceği, bu durumda meşruiyet sorununu ortaya çıkaracağı ifade edilmektedir. Demokrasiye dair sınırları çizilen pozitif ve negatif değerlendirmelerin yanı sıra onun tarihsel bir geçmişe sahip olduğu da vurgulanmaktadır. Tarihsel süreçte normatif bir nitelik taşıması nedeniyle geniş bir kullanım alanına sahip olan demokrasi kavramı, aynı zamanda toplumsal gelişimin de bir yansımasıdır. Toplumsal yaşamda meydana gelen tarihsel ve politik meseleler demokrasilerde halkı özne haline getirmiş ve demokrasi öncesi siyasal düzenlerde edilgen olan halkın siyasal meselelerde aktif rol almasının önünü açmıştır (Akkoç 2013: 47-50).

Demokrasilerde egemenliğin millete ait olduğu kabul edilir ve günümüz demokrasilerinde millet, bu egemenlik hakkını seçimle belirlediği temsilciler aracılığıyla kullanmaktadır (Aktaş 2015; 90-91)**.** Nitekim kargaşa ve kaosun hâkim olduğu hem siyasal hem de toplumsal konularda bireysel ve parçalı olan toplumsal yapı halk demokrasisi ile mevcut düzensizlik halinden bir çıkış yolu üretmiştir**.** Çeşitli toplumsal grupların birlikte huzur ve güven içerisinde yaşamak telakkisinden ilham alarak insanlar güvenlikli bir yönetim düzenine ihtiyaç duymaktadır. Tesis edilecek yönetim düzeninde en kritik sorun, düzenin sağlanması maksadıyla siyasa yapım sürecinde ve yasaların oluşturulması aşamasında kimin, nasıl rol üstleneceği konusundadır. Nitekim bu aşamada demokrasi olgusu, teorik/felsefi formdan çıkarak pratik alana yayılmakta, aynı

zamanda yöneten ve yönetilenin dengesinin sağlanması amacıyla toplumu siyasal yaşama katılım sürecine yönlendirmektedir (Tunç 2008: 1120-21).

O halde bir siyasal sistemin iktisadi ve beşerî sürdürülebilirliği açısından tüm bireylerin siyasal süreçlere seçme ve seçilme hakkı ile katılmasının demokratik düzenin asli bir ön şartı olduğu ifade edilebilir. Tüm toplumsal sınıfların tamamının demokrasi sürecine katıldığı, siyasal düzendeki istek ve taleplerinin karşılandığı bir yönetim anlayışı, ideal bir demokratik süreci ifade etmektedir (Mill 2008: 81-90). Bu çerçevede demokrasilerde, şiddet ve zorlama kullanmaksızın siyasal rekabete dayalı seçimlerle iktidara gelmiş ve doğrudan ya da belirli aralıklarla seçmene hesap vermek zorunda olan sivillerin yönetimi temel alınmaktadır (Dahl 2001: 11-17). Bu bağlamda sivillerin siyasal düzende söz sahibi olabilmesinin gerek şartı adil ve serbest şekilde gerçekleşen seçimlerdir. Fakat seçimler ve onun demokratik koşulu olan gizli oy açık sayım ilkesi demokrasinin gerek şartı olarak değerlendirilse de sadece seçimlerin, bir siyasal sistemin demokrasi olarak tanımlanmasına yetmeyeceği ifade edilmektedir.

Touraine'e göre bir toplumda demokrasinin olduğunu ifade edebilmek için; insan hak ve hürriyetleri, alt kimliklerin gözetilmesi, iktidar ve iktidarın yürütme araçlarının sınırlandırılması gerekir. Demokrasi için kurumsal bağlamda yapılan bu değerlendirmeye göre üç ilke öne çıkmaktadır: İktidarın saygı duyması gerektiği temel hakların varlığı, yöneticiler ve siyasetçilerin toplumsal temsiliyeti ve yurttaşlığın itibarı yani hukuk üstüne kurulu bir topluluğa aidiyet bilincidir (1994: 358-360). Ortak demokratik bilinç her ne kadar demokrasinin bir ilkesi olarak değerlendirilse de demokrasinin yegâne şartı seçimlerin demokrasi için yarattığı tehlikelerden de bahsetmek mümkündür. Nitekim seçimler de demokrasiler için bir çoğunluk yönetimi ortaya çıkardığı ve bu durumun da siyasal iktidar aracılığıyla bir çoğunluk diktasına dönüşebileceği potansiyeline dikkat çekilmektedir. Demokrasilerde çoğunluğun hakkı olgusunun çoğunluğun haklılığına dönüşmemesi için çağdaş demokrasiler, çoğunluk yönetiminin anayasalar gibi iktidarları sınırlandırıcı ve çoğunluk dışında kalan kişi ve grupların temel hak ve hürriyetlerini koruyucu tedbirler almalıdır (Duverger 2014: 40-5).

Bu bağlamda, çağdaş demokrasilerde hukukun üstünlüğü, güçler ayrılığı, fikir, ifade, örgütlenme, din ve vicdan özgürlüğünü de içine alan temel hak ve hürriyetlerin anayasalarla güvence altına alınması önemlidir. Egemenliğin kullanım biçiminin halk tarafından tayin edildiği demokratik düzende yürütmeye yetkili olan siyasal iktidar da demokrasinin tesis ettiği temel ilkeler ve anayasal sınırlar çerçevesinde yönetme yetkisini kullanabilecektir (Özbudun 2011: 83-84). Siyasal iktidarın yürüteceği siyasal faaliyet, bireyler ya da diğer sınıfların geleceğini ilgilendiren kolektif kararların alınması ve uygulanması süreci şeklinde ifade edersek demokrasi, bir siyaset yapma tarzı olarak tanımlanabilmektedir. Bu durumun pozitif bir göstergesi ise demokrasinin siyasal düzende varlığını koruyabilmesidir. Bu aynı zamanda demokrasinin varlığı hükümet aygıtlarından kaynaklı hukuki olmayan siyasal şiddet ve uygulamaların kullanımını ortadan kaldırmaya yönelik çabadır (Atılgan, Aytekin: 2015: 137-146). Ancak siyasal iktidarın ya da siyasetçilerin hangi eylemlerin şiddet olarak tasnif edileceği tartışmalı bir konu olduğu gibi, çeşitli toplumsal eylemlere karşı başvurulan şiddetin hangi hallerde meşru olacağı da tenkit edilmeye ihtiyaç duyulan bir husus olmaktadır (Oktay 2018: 18).

Demokrasi aynı zamanda kimlerin şiddet kullanmada haklı veya haksız sayılacağının belirlenmesi sorunsalını odak haline getirmektedir. Bunun yanı sıra demokrasinin ilke ve değerleri çerçevesinde şekillenmiş siyasal iklim, siyasi iktidarın ya da muhaliflerin söylem ve eylemlerindeki şiddet dolu tavırları yazılı ve görsel basın, meclis ve yargı makamları ile çeşitli sivil toplum örgütleri aracılığıyla önlemeye olanak sağlamaktadır. Bu bakımdan demokrasiye atfedilen bir diğer tanımlayıcı niteliğe göreyse hak ve hürriyetlerin kullanımı konusunda demokratik rejimler otoriter ve totaliter rejimlere nazaran daha güvenilir ve korunaklı bir sistem sunmaktadır. Demokratik koşullar altında şekillenen toplumsal düzende, politikacılar özgür ve güvenli bir ortamda gerçekleştirilen seçimler sonucunda iktidara gelirken, sahip oldukları yürütme yetkisi hukuki normlarla sınırlandırılmıştır (Schmitter 1991:73-76). Bu olgular paralelinde demokrasiye dair yapılan olumlu analizler onun siyasal sistem için en ideal olgu olduğuna dikkat çekmek için değil, sivil birliktelik adına özgürlüklerin teslim edilmesi ve güvence altına alınması ile siyasi iktidarın çatışmacı ve yıkıcı bir şekilde değişmesinin önüne geçilmesi için yapılmaktadır (Popper 1945: 119-121). Demokrasi, toplumdaki çatışma ve sınıflar arasındaki farklılıklar ile iktidarın eylemleri neticesinde ortaya çıkabilecek olan hukuki olmayan uygulamaları ortadan kaldırma iddiasında değildir. Sadece bu farklılık

ve çatışmalarla bir arada yaşamaya, bunları belli kurallara tabii tutarak, düzenlemeye gayret göstermektedir (Mouffe 1993: 144-146). Bunun yanı sıra demokrasi, toplumsal çatışma olgusunu şiddet kullanımını en aza indirecek şekilde kurumsallaştırmayı, siyasal mücadele biçimlerini değiştirmeyi amaçlamaktadır (Tilly 2003: 27). Demokrasi, toplumsal ve siyasal çatışmaları çözebilecek bir sihirli anahtar olmadığı gibi, bu sorunlar çözüldükçe kurulacak bir siyasi rejim de değildir. Toplumdan bahsetmek, din, dil, ırk, cinsiyet, statü, düşünce farklılıkları ve sınırlı kaynakların eşitsiz dağılımından doğan sorunların her zaman var olacağı gerçeğini kabul etmek demektir. Buna göre, demokrasi, sorunlarla birlikte var olmanın ve onları yönetilebilir kılmanın en önemli yolu olarak görülmektedir.

2.1.1. Antik Yunan'da Demokrasi

Bugün, modern ulus devletlerin temel ve yaygın yönetim biçimi olarak kabul edilen demokrasi, gerek teorik gerekse de yapısal açıdan köklü bir tarihsel geçmişe ve deneyime sahiptir. Pek çok düşünür, geliştirdikleri fikir ve yaklaşımlarla, demokrasinin Antik Yunan'dan başlayarak günümüze kadar olan evrimine önemli katkılarda bulunmuştur. Bu açıdan demokrasinin doğduğu konum olarak bilinen Antik Yunan döneminde oluşturulan polis şehir devletleri düşünce tarihinde önemli bir konumdadır. Aynı zamanda demokrasinin ortaya çıkması ve felsefi temellerin atılması adına çeşitli düşünürlerin önderliği demokrasinin siyasal düşünceler sürecindeki gelişimine katkı sağlamıştır.

Dönemin şartlarına göre uygulanan doğrudan demokrasi modeli Atina demokrasisi olarak da bilinmektedir (Robinson 2004: 2-6). Fakat Atina demokrasisinde şehir-devletindeki bütün yurttaşlar mecliste oy verme ve fikrini söyleme hakkına sahipken uygulamada kadınlar, köleler ve o şehir devletinde doğmayan yabancı kökenli uyruklar bu haklardan yoksundur. Atina'da, kadınlar, köleler ve yabancı uyruklar dışında kalan ve toplam nüfusa oranla çoğunluğu oluşturduğu tahmin edilen yetişkin erkek nüfus, seçilme ve yönetme eylemine etkin bir şekilde katılma hakkına sahiptir (Ian 2005: 44-77). Antik Yunan dönemi filozofları, başlangıçta demokrasiyi bazı yönleriyle eleştirmiş ve zaman zaman demokrasiye "ayak takımının yönetimi" gibi pejoratif ve kategorize edici bir bakış açısıyla yaklaşmışlardır. Örneğin Aristoteles'in yaptığı demokrasi çözümlemesinde en önemli unsur toplumsal sınıflar arasındaki eşitsizliğin

varlığıdır. Aristo'ya göre halk toplamda bir araya geldiğinde, seçkinci bir azınlıktan üstündür (Uslu 1984, 128-135). Ayrıca Aristo, sıradan yurttaşların yönetici olmaktan çok, yasaların oluşturulmasına katkı sağlamalarının daha yararlı olacağını düşünmekte (Aristoteles 2010: 60) aksi halde ezici çoğunluğun demagojiye yol açacağına kanaat getirmektedir. Aristoteles, demokrasiye karşı hem ihtiyatlı hem de eleştirel olduğu görülse de bunun nedenini ortaya koyduğu ideal yönetim şekillerinin bozulmasına bağlamaktadır (2010: 168). Çünkü ona göre demokrasilerde herkes mutlak eşit olarak görülse de mutlak eşitlik güçlü bir otorite boşluğu doğurmakta bu durum bireysel çıkarları artırmakta ve dolayısıyla ortak yararın olmadığı bir toplumsal düzen ortaya çıkabilmektedir.

Aristoteles'e göre, toplumun ortak çıkarlarını gözeten yönetimler doğru, yalnızca egemen sınıfın ya da bireyin çıkarlarını savunan yönetimler ise bozuk yönetim biçimleri olarak tasniflenmiştir. Ortak iyiliği gözeten tek bir kişinin yönetimi krallık, azınlığın yönetimi aristokrasi, yurttaşlar topluluğunun yönetimi ise politeia olarak adlandırılır (Şenel 1970: 431-445). Aristoteles, bu yönetim sınıflandırmalarını doğru yönetim biçimleri olarak değerlendirmiştir. Aristo'nun paradigmasına göre siyasi iktidarı elde eden yöneticiler bu yönetim biçimlerinden sapması sonucunda bozulma gerçekleşmektedir. Binaenaleyh krallıktan sapmanın sonucu tiranlıktır, aristokrasiden sapmanın sonucu oligarşidir, politeiadan sapmanın sonucu ise demokrasidir (Kalaycı 2014: 52). Aristoteles'in yanı sıra Antik Yunan demokrasisi adına Devlet eserinde birçok çözümleme yapan Platon, siyasal düşünceler tarihinde önemli bir konumdadır**.** Hocası Sokrates'in "gençleri yoldan çıkarmak" ve "dinsizliği yaymak" suçlamalarıyla idam edilmesi (Platon 2005: 25-30) öğrencisi Platon'un demokrasiye kuşkuyla yaklaşmasında önemli bir rol oynamıştır**.**

Platon**,** Aristo'nun toplumun topyekûn aydınlatılması ve eğitilmesi yaklaşımına karşın tüm halkın değil, diğer yurttaşlara erdemli olmaları konusunda katkıda bulunabilecek bilgelerin yönetiminden yana olmuştur. Platon'a göre demokrasi toplumda sınıflar ve bireyler arasındaki hayali bir eşitlik sağlama uğraşıdır (2007: 127-130). Demokrasi, halkın yönetimini öncelenmesi gerektiği vurgusuna rağmen Platon halkın yönetimini değil, uzun ve özenli bir eğitimden geçmiş bilgelerin yönetimini savunmaktadır. Aynı zamanda Demokrasiyi "her kafadan bir ses çıkan" düzensiz ve istikrarsızlığa mahkûm bir rejim olarak görmektedir (Platon 2007: 188).

Rejimlerin zamanla bozulacağı iddiasını öne çıkaran Platon, bozuk bir rejim olan oligarşinin ardından yine bozuk bir rejim olan demokrasinin geldiğine inanmakta demokrasinin yol açacağı belirsizlik ve düzensizlik sonrasında halk kitlelerinin desteğini alan bir tiranın başa geçeceğini ifade etmektedir (Ünder 1993: 190-192). Bu bakımdan herhangi bir yönetim anlayışının tiranlığa dönüşmemesi adına yöneticilerin hangi şartlarla belirlenmesi gerektiğini ve toplumda ortaya çıkabilecek gelir dağılımındaki adaletsizliğin önlenmesi amacıyla nasıl bir iş bölümü olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu durumda Platon'a göre toplumda üç sınıf olmalıdır; yöneticiler, savaşçılar ve üreticiler (Platon 2007: 195-200). Savaşçılar ve üreticiler toplumun asgari ve öncelikli ihtiyaçlarını karşılama görevini üstlenirken yöneticiler, filozof-kral niteliğinde hem felsefe bilen hem de şehri korumak ve geliştirmek için gerekli erdem, yetenek ve eğitime sahip insanlar olmalıdır.

Platon'un demokrasi için yaptığı eleştirilerden biri, ideal devlet haricindeki tüm rejimlere baktığı gibi demokrasiye de "tutkularına esir olanların yönetimi" gözüyle bakmasıdır (Merriman 1915: 1-15). Ona göre demokrasi, tüm halkın yönetime katılmasını amaç edinmiş ve toplum arasından herhangi birinin yönetici olmasına olanak sağlamış iradi değil, duygusal bir uğraştır. Devleti ve toplumu bir arada tutan yegâne unsuru adalet olarak gören filozof, eğitim aracılığıyla adalet erdemine sahip yöneticilerin yetiştirilmesini savunmaktadır. Platon, tasarladığı ideal devlet ütopyasında yönetici kesimin adalet ve erdem kavramlarından uzaklaşması maddi beklentilerini artıracak bilahare toplumda daha yüksek mevki arayışları yönetim şeklinin timokrasiye dönüştüreceğini ifade etmektedir. O halde toplumdaki gelir dağılımının yöneticiler lehine kayması toplumdaki adil gelir kavramını ortadan kaldırarak yoksulların artmasına neden olacaktır (Platon 2007: 210). Platon'un demokrasi için eleştirileri bu aşamada başlamaktadır. Çünkü fakirleşen sınıfların bu duruma oluşturacağı isyan sonucunda demokrasi doğacak, ortaya çıkan bu yönetim modelini bilgeler ve erdemliler değil alt sınıf mensupları yönetecektir.

Öte yandan düşünür demokrasilerdeki aşırı özgürlüklerin herkesin siyasal yönetici olabilmesini olanak sağlamakta bu da herkesi kendi tutkularının peşinden gitmeye itmekte bu bakımdan herkesin fikri her gün değişebilmektedir (Platon 2007: 225). Bu durum kaçınılmaz olarak kargaşa ve toplumsal huzurun bozulması ile sonuçlanacaktır. Toplumsal huzurun sekteye uğraması nedeniyle oluşan kaos,

demokrasi çağrısında bulunan ve demokratik değerleri kullanarak ortaya çıkan otoriter yöneticilere fırsat olmakta ve bunların iktidarını hızlandırmaktadır (McClelland 1996: 160-165).

Antik Yunan demokrasisine Platon ve Aristoteles özelinde bakıldığında her iki düşünür de yönetim şeklinin ne olacağından ziyade toplum, siyaset ve devlet olgularının hangi ilkeler doğrultusunda organize edileceği üzerine değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Bu bakımdan Antik Yunan siyasal düşüncesinin genel hatları toplumdaki huzur ve mutluluğu tesis edecek olan şey yani adalet ve erdem ilkelerinden oluşmaktadır. Demokrasi her iki düşür için de Antik Yunan'da mutluluğun bir ölçütü değil, ancak tesis edilmesindeki aracı olarak görülmektedir. Eğer bir toplum yönetim adalet ve erdem ilkelerini benimsemiyorsa yönetim modelinin ne olacağı konusu Antik Yunan filozofları için üzerinde durulması gereken bir konu olarak değer görmemektedir.

2.1.2. Modern Demokrasi

Antik Yunan demokrasisinin yıkılışının ardından, siyasi tarihte yaşanan politik ve toplumsal çekişmeler, demokrasinin gelişimi açısından önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Özellikle siyasal meşruiyetin kaynağının Tanrı tarafından hükümdara verildiği anlayışının geçerliliğini yitirmesi, modern devletlerin kurulması ve modern demokrasinin filizlenmesi süreciyle paralellik göstermiştir. Bu süreçte, toplumların gerek teknolojik gerekse de askerî açıdan gelişmesi, toprak hâkimiyeti arzusunu artırmış ve ulusların nüfusu daha geniş coğrafyalara yayılmıştır (Uygun 2003: 114-116). Dolayısıyla, Antik Yunan dönemine kıyasla toplumsal ihtiyaçlardaki, coğrafi alanlardaki ve nüfus artışındaki değişimler, doğrudan demokrasi modelinin uygulanmasını zorlaştırmıştır.

16. yüzyıl Avrupa'sında feodal sistemden ulus-devlet modeline geçişle birlikte demokraside yeni arayışlar ortaya çıkmıştır. Tarihsel süreçte özellikle ekonomik ve sosyolojik krizlerin artmasıyla birlikte, siyasal düşünceyi bu arayışlara yönlendiren temel etken, kent devletini aşan bir ulus-devlet ölçeğinde demokrasinin kurulup kurulamayacağı sorunsalı olmuştur (Öztürk 2020: 90-91; Sağır 2004: 5-9). Feodal devletlerin yıkılmasının ardından değişen kurumsal hafıza ve toplumun tüm katmanlarının politikaya dair yaşadığı gelişim, demokrasinin ne olduğu ve nasıl

uygulanacağı hususunu tartışmaya açmıştır. Bu bağlamda, modern ulus-devletler düzeyinde demokrasinin uygulanabilirliğini mümkün kılan çözüm teorisi, temsil mekanizmasında bulunmuştur.

Temsil kavramının ilk kullanımı, bir veya birden fazla kişinin başkalarını temsil etme işlevine işaret etmektedir. Kavramın siyasal alana sirayeti ise halkın egemenliği fikrinin idesi olan demokrasi ile gerçekleşmiştir (Vergin 2000: 311-315). Bu anlayışa uygun bir demokrasiyi mümkün kılacak olan kurum ise temsili demokrasi teorisidir (Uygun 2003: 115-117). Temsil, toplumların hacim olarak büyümesinin hem siyasal ideolojilerin çeşitlenmesi hem de devletlerin ekonomik açıdan genişlemesiyle birlikte modern devletlerin ortaya çıkmasının tabii bir neticesidir (Yayla 2015b: 147). Öte yandan, temsil ile demokrasi kavramlarının bir arada düşünülebileceği fikri 18. yüzyılda ortaya çıkmış ve bu kavramları birleştirmeye yönelik ilk yaklaşımlar İngiliz İç Savaşı döneminde dile getirilmiştir. Orta Çağ'da şekillenmeye başlayan temsil anlayışı, 18. yüzyılın sonlarından itibaren demokrasi teorisine kayda değer katkılar sağlamıştır (Yayla 2015b: 148-152). Bu aynı zamanda seçimler yoluyla iktidara gelen yönetimlerin denetimi ile keyfi uygulamalarının önüne geçilmesi ve vatandaşların yönetime etkin bir şekilde katılımı sağlamasına imkân vermiştir.

Antik Yunan dönemindeki demokrasi, teorik ve pratik muhtevasının zenginliği nedeniyle bir yaşam tarzını temsil etmektedir. Bu açıdan yöneticilerin seçimi, siyasal sistemin kurulması ve sürdürebilirliği konusundaki gereken koşullar aynı zamanda bir siyasal kültür zemini üzerine inşa edilmiştir. Antik Yunan demokrasisinde halkın siyasal kararlara doğrudan katılarak egemenliği aracısız bir şekilde kullanması mümkünken, günümüzde ulus devletlerin nüfus büyüklükleri bile doğrudan demokrasinin uygulanmasını tek başına engelleyebilecek bir faktördür (Güzel 2018: 221-222). Bu sebeple, günümüzde demokrasinin devamlılığını sağlamak adına temsili demokrasiye geçiş, kaçınılmaz bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir. Demokrasinin antik ve modern perspektifinden yola çıkıldığında, halkın egemenliği kullanma biçimine göre demokrasinin 'doğrudan' ve 'dolaylı' olmak üzere iki farklı yaklaşımla ele alındığı sonucuna ulaşılmaktadır.

2.1.2.1. Temsili Demokrasi

Temsili demokrasi, halkın kendisine ait olan egemenlik hakkının belirli dönemlerde seçimler ile yöneticiler tarafından kullanılması sağlayan demokrasi teorisidir. Demokrasilerde toplumun tüm paydaşlarının kendi kendini yönetebilme mefhumu veyahut siyasi iktidarın seçilmesine dair katılımın hangi düzeyde olacağı sorunsalı tarihsel süreçte demokrasi kavramının muhtelif şekillerde anlatılmasına ve uygulanmasına sebebiyet vermiştir. Her ne kadar seçmen ile temsilci arasındaki bağ yalnızca seçim dönemlerinde kurulsa da, temsili demokrasilerde seçimler, vatandaşların çeşitli istek ve şikayetlerini siyasal açıdan dile getirmelerine olanak tanıyan ve bu talepleri siyasal sisteme aktarma yetkisini meşrulaştıran önemli bir güç odağıdır. Bu bağlamda temsili demokrasi, milli egemenlik teorisine dayanırken seçilen temsilci, tüm toplum paydaşlarının temsilcisi konumundadır (Gözler 2011:444).

Öte yandan seçimler aracılığıyla seçilen temsilciler halkın egemenlik hakkını mutlak ve sonsuz olarak elde etmemekte egemenlik hakkı sınırlı ve süreli şekilde tahsis edilmektedir. Güncel siyasal yaşamda da sorunsuz ve kusursuz olmasa da en geniş şekilde dünyanın birçok ülkesinde uygulanmakta olan demokrasi türü temsili demokrasidir. Fakat demokrasinin daha geniş bir alana yayılması, çoğunluğun iradesinin temsil edilmesi ve temsili demokrasinin etkin bir şekilde işlemesi açısından siyasi partiler kritik bir rol üstlenmektedir. (Mouffe 2002: 28-31). Temsilin gerek şartı olan siyasi partiler siyasal sistem içerisinde birey, toplum ve devlet arasındaki meşru ilişkinin tesisindeki en önemli olguların başında gelmektedir. Bu bağlamda, demokratik siyasal sistemler için siyasi partileri vazgeçilmez kılan en önemli nedenlerden biri, birey, toplum ve devlet üçgenindeki güç dağılımını gerçekleştiren demokratik rejimlerin, iktidarın özgür ve adil seçimlerle meşru bir şekilde el değiştirebildiği tek rejim olarak değerlendirilmesidir (Sarıbay 2001: 16). Bu açıdan siyasi partiler ve temsil ettiği halk kitlesinin kamuoyu etkisi söz konusu değilse bütün vatandaşların kendilerini özgürce ifade edebilecekleri ve iktidarı baskılayabilecekleri bir sistemden bahsetmek de pek mümkün olmayacaktır (Sartori 2014: 8; Mayo 1964: 19; Türköne 2007: 185) Temsil olgusu üzerine yapılan çalışmalardan öne çıkan başlıklardan bir diğeri ise temsil ile birlikte demokrasi kavramının yeniden tanımlanmış olmasıdır. Buna göre temsil, demokrasinin özünü önemli ölçüde değiştirmiş, hatta tahrip etmiştir (Uygun 2003: 126-127).

İlk uygulama aşamasından hareketle demokrasi, halkın kendi kendisini yönetmesi anlamına gelmektedir. Ancak, temsil anlayışının demokrasilere uygulanmasıyla birlikte, halkın kendi kendini yönetme gücü yerini, halkın temsilciler aracılığıyla yönetilmesine bırakmıştır**.** Öte yandan, modern demokrasiler incelendiğinde, temsil olgusunun tam anlamıyla gerçekleştiğini söylemek mümkün değildir. Bir bakıma, mutlak bir temsilin varlığı açık ve net bir şekilde mümkün olmadığından, modern demokrasilerdeki temsil olgusunun yalnızca bir temsil varsayımına dayandığı söylenebilir (Hüner 2013: 186-200). Bu görüşe göre temsilcilerin belirlenmesi birkaç aşamada gerçekleşir: İlk olarak, temsilci adayları partiler tarafından belirlenir; ikinci aşamada ise halk, bu adaylar arasından seçim yapmak zorunda kalır. Dolayısıya temsilciler doğrudan halk tarafından değil, siyasi partiler tarafından belirlenmektedir. Bu durum, günümüzde "partiokrasi" ya da demokrasi yerine partilerin egemen olduğu bir sistem olarak tanımlanmaktadır (Çiftçi 1996: 5-14; Görmez 2005: 40-45). Çünkü modern demokrasilerde, en azından milletvekillerinin veya temsilcilerin seçimi doğrudan halk tarafından yapılmamaktadır. Ayrıca, bir milletvekilinin milyonlarca insanı aynı anda temsil ettiğini söylemek de ancak bir varsayım olarak değerlendirilebilir.

Özellikle güncel akademik tartışmalarda, bir yandan temsili demokrasinin olumlu ve yapıcı yönleri ele alınırken, diğer yandan uygulamada ortaya çıkardığı sorunlar vurgulanmakta ve sonuçta, Batılı demokratik devletler için alternatifsiz bir zorunluluk olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, genel görüş temsili demokrasinin kusursuz olmadığına işaret etsede, asıl değerlendirilenin temsili demokrasi değil, temsili demokrasinin hangi modelle uygulandığına dair bir tartışma olduğunu belirtmek gerekir. Bu açıdan, demokrasilerin tek bir modelle sınırlı olmadığı vurgulanmalı ve doğrudan demokrasi anlayışının incelenmesi, çalışmanın kapsamı açısından büyük bir önem taşımaktadır.

2.1.2.2. Doğrudan Demokrasi

Demokrasinin ideali olarak kabul edilen doğrudan demokrasi, politik topluluğun tüm üyelerinin kamusal konularda aracı olmaksızın müzakere ve karar alma süreçlerine katılabilmesini ifade etmektedir. Doğrudan demokrasi modeline göre, devletin ihtiyaç duyduğu tüm kararlar, toplumun her kesimi tarafından aracı veya temsilciler

olmaksızın alınır ve uygulanır. Bu model, düşünürler tarafından ideal bir sistem olarak tanımlanır (Budge 1997: 34-36). Demokrasi ilk ortaya çıkış sürecinde halkın kendi kendini yönetme ilkesi üzerine kurulmuş egzoterik bir yapıya sahip olduğu ifade edilebilir. Doğrudan demokrasinin en eski ve en belirgin örneği, Antik Yunan'daki Atina kent devletinde gerçekleştirilmiştir.

M.Ö. beşinci yüzyılda Atina'da halkın oluşturduğu kurumlar ve benimsedikleri inançlar, günümüz standartlarına göre bile kolaylıkla demokrasi olarak tanımlanabilir (Schmidt 2002: 44-46). Bu dönemde toplumdaki cinsiyet dağılımına göre siyaset ve yönetme faaliyetlerinde bir ayrım yapılmış, yetişkin erkekler yönetimde aktif rol almışlardır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Atina toplumunda kadınlar, köleler ve yabancılar yönetim sürecine dâhil edilmemişlerdir. Toplumda yönetim ve politika faaliyetlerine katılmayanlar dışındaki yetişkin erkek yurttaşlar yılda belirli periyotlarla toplanan bir meclisin üyeleri olarak Atina'daki kamu faaliyetlerini yerine getirmiştir (Duverger 1986: 17). Diğer yandan doğrudan demokrasi modeli halkın kendisini yönetmesi ve egemenlik hakkını elinde bulundurması adına müspet bir görünüm arz etse de gerçekleştirilmesi oldukça zor ve birtakım olağanüstü şartları gerektiren bir yönetim şeklidir.

Antik Yunan demokrasisinin ideal bir model olmasında en önemli faktörlerden biri, görece az bir nüfusa sahip olmasıdır. Ayrıca, kültürel açıdan türdeş bir toplum yapısına sahip olması ve kaynakların adil ve eşit bir şekilde dağıtılması da bu idealin oluşmasında etkili koşullardır (Schmıdt 2002: 44-5). Antik Yunan demokrasisinin mahiyeti, toplumsal ve siyasal yaşama uyarlanmasının zorluğu nedeniyle, tarih boyunca doğrudan demokrasi uygulamaları neredeyse yok denecek kadar azdır. Günümüz modern demokrasilerinin çoğu ise esas itibarıyla temsili demokrasiye dayanmaktadır. Başka bir deyişle, günümüzün kalabalık nüfuslu toplumlarında siyasal kararların doğrudan halk tarafından değil, halkı temsil etmek üzere seçilen temsilciler tarafından alınması, bir gereklilik olarak görülmektedir (Erdoğan 2005: 275-79; Üskül 1993: 333). Diğer yandan bazı düşünürler, yirmi birinci yüzyılda kalkınan ve büyüyen devletlerde bilişim teknolojilerindeki gelişmelerin, doğrudan demokrasiyi yeniden mümkün kıldığını ve bu anlamda bir geriye dönüş sağladığını öne sürmektedirler. Teknolojik ve bilişim olanaklarının artmasıyla, halkın kamu yönetimine katılımı da artmış ve bazı ülkelerde seçimler çevrimiçi olarak yapılmaya

başlanmıştır. Bu durumda demokrasinin uygulamadaki görünümüne dair yeniden formül arayışları literatürde yer edinmiş ve birtakım demokrasi yaklaşımları ortaya çıkmıştır.

2.2. Demokrasi Eleştirileri ve Diğer Demokrasi Yaklaşımları

Demokrasi sıklıkla muhtelif tanımlı ve literatür itibariyle esnek bir mahiyeti sahip olduğu belirtilmektedir. Demokrasi kavramının farklı tanımlara sahip olmasının nedeni, bu tanımların yapıldığı dönemin sosyal, siyasal ve hukuki yapılarına dayandığı düşünülmektedir. Bu nedenle, yalnızca bir demokrasi kuramından bahsetmek, demokrasiyi tam anlamak için yetersiz kalmakta ve bu bağlamda birçok demokrasi kuramından söz etmek mümkün olmaktadır. Bununla birlikte, pratikte toplumun yönetimiyle ilgili olarak farklı zaman ve mekânlarda, bilinenin aksine, görüş ayrılıklarına ve rekabete yol açan çeşitli demokrasi teorileri öne çıkmaktadır. Nitekim demokrasi kuramları, farklı demokrasi tiplerini, bunların yapısal ve işlevsel açıdan toplumsal grupları bir araya getirme yeteneğini ve siyasal sorunları çözme başarısını dikkate alarak sınıflandırılabilir. Toplumlarda sivil girişimler için demokratik başarının göstergesi, sistemin bu gruplara sağladığı iktidar paylaşımı ve yönetim gücüyle paraleldir. Bu nedenle birey, toplum ve devlet olgularının siyasal sistem ve politik kültür içerisindeki işleyişine dair fikir sunan ve literatürde ele alınan çeşitli demokrasi teorilerine değinmek gerekmektedir.

2.2.1. Liberal Demokrasi

Demokrasinin ortaya çıkışındaki ilk uygulama, seçilmiş bir çoğunluğun yönetiminden oluştuğu şeklinde kabul edilmektedir. Ancak tarihsel süreçte yaşanan çeşitli toplumsal krizler, demokrasinin ikinci doğuşunda klasik yapısını değiştirmiş ve demokrasi, bir tür seçkin azınlığın yönetimi olarak değerlendirilmiştir. Rönesans ve Reform hareketleri ile birlikte gelişen Aydınlanma süreci ve Sanayi Devrimi'yle güçlenen burjuvazi, aristokrasinin gücünü sınırlama amacı gütmüştür. Bu amaçla, burjuvazinin kitleleri harekete geçirerek güvence altına aldığı siyasal haklar, başlangıçta yalnızca mülk sahibi, vergi ödeyen vatandaşlar ve belirli bir yaşın üzerindeki erkeklere tanınan haklar olarak bir kazanım haline gelmiştir. İlerleyen süreçte önce ekonomiye sonrasında felsefi ve sosyolojik alana sirayet eden liberal

paradigma çoğunlukçu siyaset anlayışına karşı tüm bireylerin hak ve hürriyetlerini öncelemiş ve ilerleyen süreçte demokrasinin gelişimine katkı sağlamıştır.

Liberal demokrasinin özü, toplumsal sözleşme niteliği taşıyan anayasalarda devletin yetki ve gücünün sınırlandırılması ve bireylerin hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınmasıyla tanımlanmaktadır **(**Yayla 2012: 15-20; Aktan 1999: 142-145). Bir başka deyişle, sosyal düzen üzerinde toplumsal uzlaşmanın liberal ilkeler nezdinde sağlandığı ve siyasal iktidarların anayasanın sınırları içinde güç ve yetkilerini kullandığı yönetim şekli liberal demokrasidir. Orta Çağ'ın sonuna doğru Avrupa kıtası üzerinde ortaya çıkan otoriter rejim siyasilerine karşı önemli mücadeleler göstermiş olan liberal düşünürler, bireylerin hak ve özgürlüklerinin korunması ve azınlıkta kalan tüm toplumsal tarafların huzurunu hedefleyen bir dünya görüşünü desteklemiştir (Schmidt 2002: 90-96).

Liberal ideolojiye göre devlet, bireysel yaşam tarzına müdahale etmemelidir. Bu açıdan din, ifade ve düşünme özgürlüğü, mülkiyet ve mülk edinme, toplumsal huzur ve güven ile anayasal hakların korunması devletin en önemli görevi olarak değerlendirilmektedir (Çetin 2015: 221-236; Heywood 2013: 43-45). Ulusların kalkınması ve demokrasinin gelişmesinin nihai gereği sivil özgürlükler ve bu özgürlüklerin siyasal ve toplumsal açıdan kurumsallaşmadır. Kaynakların artması ve toplumların refaha kavuşmasının ardından bireysel eşitlik ve özgürlüğün güvence altına alınmasına gereksinim duyulmakta liberal demokrasiye önemli bir değer atfedilmektedir (Duman 2015: 150-5). Bireysel hak ve özgürlüklerin kanunlar ve devletin güvenlik organizasyonları tarafından korunması, devlet ve iktidar olgularının yetki ve sınırlarını da belirleme ihtiyacı doğurmuştur. Aynı doğrultuda, liberal demokrasilerde iktidarın belirli bir süre sonra karşılaşabileceği güç yozlaşmasının önlenmesi ve vatandaşların her birine eşitlik imkânı tanıyan, ayrıca onlara rekabet ve katılım fırsatları sunan kural ve kurumlara gereksinim duyulmaktadır (Tunçay 1969: 172-183; Tunç 2008: 1113-1121). Bu modelin temel ilkelerinin varlığını sürdürebilmesi ve her bireyin bu ilkelerden yararlanabilmesi için kurumsal mekanizmalara duyulan ihtiyaç hayati önemdedir. Dolayısıyla, demokrasi aracılığıyla oluşturulan hükümet aygıtının anayasal ilke ve esaslar koordinasyonundan çıkması ve temel hak ile hürriyetleri ihlal edici uygulamalara yönelmesi ancak etkili kurumların varlığıyla önlenebilir (Sambur 2011: 10). Bu

kurumsal mekanizmaların başında bağımsız ve tarafsız yargı organları gelirken aynı zamanda ekonomik ve sosyal hayatı düzenleyici kurumların siyasi yönetsel organlardan ayrı bir kuvvet olması bireylerin özgürlük ekosistemini koruyucu niteliktedir.

Bireysel yaşam alanın güvence altına alınmasının ön koşulu olarak hayat, hürriyet ve mülkiyet hakkının korunmasını aynı zamanda liberal demokrasinin iki temel ilkesi olan 'kuvvetler ayrılığı' ve 'yazılı anayasalar' aracılığıyla mümkün görülmektedir (Çetin 1996: 85). Bu aynı zamanda yasa koyucuların subjektif yasa yapmasının önüne geçerek yasaların genelliğini dengeleyici nitelikte olmaktadır. Fakat Yayla'ya göre liberal demokrasinin ön koşulu olarak kabul edilen bireysel özgürlüklerden kasıt, bireyin kendi menfaatleri için sınırsız hareket etmesi değildir. Bireyler toplumdaki diğer bireylerin özgürlük alanına müdahale etmedikleri sürece özgürdür (2015a: 166). Liberalizmin önerdiği özgürlük, negatif özgürlük anlayışını yansıtırken bu aynı zamanda liberal demokrasiyi diğer modellerden farklı kılmaktadır.

Liberal demokrasi ardılı olduğu demokrasi önermelerinden önemli ölçüde ayrılmaktadır. Oy hakkının eşit ve genel olması prensibi ile çoğunluk tercihinin bir üstünlüğe dönüşmemesi adına çoğulculuk ilkesini öne çıkarması onu klasik ve çoğunlukçu demokrasi yaklaşımlarından ayırmaktadır. Bir bakıma toplumun temsildeki gücünü artırmak ve adil temsili tesis etmek liberal demokrasinin öncelikli hedefi haline gelmektedir (Ball 1988: 30-31). Dolayısıyla bu demokrasi türü, demokrasinin nasıl uygulanacağı konusundaki deneyimleri tahlil ederek demokrasi uygulamalarına temsil olgusunu kazandırmıştır. Bir diğer husus ise liberal ideolojinin çeşitliliğe ve çoğulculuğa önem vermesi nedeniyle farklı siyasal ideolojilerin siyasal iktidara talip olmalarına olanak tanımasıdır. (Güneş 2013: 32-33). Bu doğrultuda, yönetim ve siyasa yapım sürecinin sadece belirli bir çoğunluğun etkisinde olmaması, farklı siyasi tercihlere sahip bireylerin de yönetimin keyfi uygulamalarına karşı korunmasına imkân tanımıştır. Bu bağlamda liberal demokrasi çoğunluğun tahakkümüne karşı azınlık haklarını koruyup güvence altına almaktadır (Hague, Harrop 2004: 62). Son kertede, liberal demokrasi yaklaşımı, birey merkezli yorumu benimsemiş olması da önemli bir ayırıcı unsur olarak göze çarpmaktadır.

2.2.2. Çoğunlukçu Demokrasi Modeli

Çoğunlukçu demokrasi modelinin özü, çoğunluğun hâkimiyetine dayanmaktadır. Bu model, İngiltere ve eski sömürgelerinde uygulanan demokrasi anlayışıyla ilişkilendirildiği için Westminster modeli olarak da bilinir. Çoğunlukçu demokrasi teorisi, ulusal irade veya diğer milli faktörlerden bağımsız olarak genel irade ilkesine dayanır. Bu anlayış, çoğunluk iradesinin her durumda kamunun iyiliğine yöneldiğini ve toplumun ortak çıkarları ile çoğunluğun çıkarlarının çatışmamasını öngörmektedir (Hakyemez 2003: 72-6). Bu modelin olumsuz yanı, kamu yararı veya halkın ortak menfaati gibi söylemler gerekçe gösterilerek mutlak bir gücün elde edilmesidir. Bu durumda, çoğunluğun iradesini engelleyecek, keyfi uygulamaları durduracak, çoğunluğun baskısı altında ezilen azınlıkları koruyacak kural ve kurumlara ihtiyaç duyulmadığı gibi, bu kural ve kurumlar tehdit olarak görülerek reddedilmektedir (Mardin 2011: 330-335).

Çoğunlukçu demokrasi görüşü, toplum içerisindeki azınlıkların temel hak ve özgürlüklerini güvence altına almak istenildiğinde bu girişimi çoğunluğun temsilini kısıtlayıcı bir girişim olarak değerlendirmekte ve reddetmektedir. Bu bakımdan, çoğunlukçu demokrasi modeli, normatif demokrasi anlayışından ziyade, politikacılar tarafından belirli bir çoğunluğun lehine işleyen bir dinamik olarak değerlendirildiğinde, siyasal ve sosyo-kültürel açıdan homojen toplumlarda daha sağlıklı ve verimli işlemektedir. Bu demokrasi anlayışının temelinde, demokrasinin ve dolayısıyla çoğunluk iradesinin her zaman olumlu bir çerçevede değerlendirilmesi gerektiği fikri bulunmaktadır. Bu yaklaşım, ortak iradenin alacağı kararların adaleti sağlayacağına dair sürekli bir iyi niyet ve güveni zorunlu kılmaktadır (Turhan 1988: 46). Aslında bu anlayış, sayı üstünlüğüne dayanan iradeye sadece bu özelliği nedeniyle üstünlük tanımakta ve onu toplumdaki mutlak doğru konumuna yerleştirmektedir. Bu demokrasi anlayışında, yurttaşların belirli dönemlerde kullandıkları oy hakkı dışında başka hak ve özgürlükleri bulunmaz; zira çoğunlukçu demokrasi anlayışında, sayısal üstünlüğe karşı bu tür ayrıcalıkların bir anlamı olmadığı kabul edilmektedir (Kapani 1993: 172-174).

Yapılan akademik çalışmalarda, çoğunlukçu anlayışın demokrasi için yarattığı ilkesel ve teorik uyuşmazlıkların, çoğulcu demokrasi alternatifiyle aşılabileceği değerlendirilmektedir. Çoğunlukçu demokrasinin eleştirilen yönlerini

dikkate alan bu yaklaşım, çoğunluğun yönetme hakkını tanımakla birlikte, azınlık gruplarının temel haklarının korunmasına da önem verir. Bu anlayışa göre, kamunun ortak iyiliği kadar, toplum içindeki farklı grupların sesini duyurması, özgür tartışma ortamlarının sağlanması ve çıkarlarının korunması demokratik sürecin vazgeçilmez bir parçasıdır (Özbudun 2005: 257-8.). Çoğulcu demokrasi anlayışında da çoğunluğun yönetim hakkı temel bir ilke olmaya devam etmektedir. Bu yaklaşımda, en önemli karar alma organı olarak görülen parlamentonun konumu da aynı şekilde korunmaktadır.

Modern demokrasilerde güncel tartışmaların odak noktası olan çoğunluğun hegemonik karar alma ve uygulama paradigması çeşitli endişe ve tenkitleri de beraberinde getirmektedir. Çoğunlukçu demokrasi anlayışında öne çıkan değerlendirmelerden farklı olarak yeni demokrasi tartışmaları çoğunluk ilkesinin ötesine geçmektedir. Bu tartışmalarda, demokrasi adına vurgulanan anayasalara saygı, yargısal normlara bağlılık ve sivil toplum örgütlerinin iktidara karşı başlattığı girişimler, eğer diğer azınlıkların hak ve menfaatlerini gözetmiyorsa, çoğunlukçu demokrasi anlayışının modern demokrasilerle uyumlu olmadığı sonucuna varmak kaçınılmazdır. Bu, günümüzde demokrasinin sadece çoğunluk yönetimi değil, aynı zamanda azınlık haklarının korunması üzerine inşa edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

2.2.3. Çoğulcu Demokrasi

Lijphart'ın, konsensüs demokrasi modeli şeklinde adlandırdığı bu uzlaşmacı demokrasi anlayışı, Türkçe'de oydaşmacı, çoğulcu veya katılımcı demokrasi olarak da tanımlanmaktadır. Bu teorinin temel varsayımı, ayrıcalıklı kesimlerin çıkarlarının hâkimiyetine karşın bireylerin örgütlenebileceği, dolayısıyla varılan kararların tüm çıkarlar arasında bir denge kuracağı varsayımıdır**.** Dahl'a göre siyasî bakımdan ayrıcalıklı ve ekonomik bakımdan nüfuz sahibi olanlar, sıradan vatandaşlardan daha fazla iktidar sâhibi olsalar da hiçbir siyasetçi veya siyasal sistemde konumlanan elit, siyasî sürece tek başına hâkim olmamalıdır (2008: 1-5). Demokratik çoğulculuk, yurttaşların siyasi oluşumlar çerçevesinde örgütlenmesine bağlı olarak hem toplumsal hem de siyasal düzeyde doğru temsili sağlamaktadır. Bu bakımdan, aynı düşüncede birleşen çoğunlukların demokratik sürece birlikte katılmaları, yeni bir anlayışın ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Dahl ve Lindblom bu bağlamda çokluk tarafından yönetim anlamında olan ve bunu bütün vatandaşların yönetiminden ayıran bir kavram olarak 'poliarşi' kavramını üretmiştir (Heywood 2016:137-39). Dahl ve arkadaşlarının ortaya koyduğu kavram, mutlak bir kişinin veya imtiyazlı bir azınlığın yönetimine karşı bir alternatif olarak poliarşiyi tanımlamaktadır. Bu etkiyle şekillenen siyasal sistemler ise, plüralist yaklaşım çerçevesinde gelişmektedir. Bu sistemin anahtar özellikleri, seçim dönemlerinde partiler arası rekabetin varlığı, çıkar ve baskı gruplarının görüşlerini serbestçe ifade edebilmeleri, yönetenler ile yönetilenler arasında güvenilir bir bağın kurulması ve bu iki grup arasında etkili bir iletişim kanalının oluşturulmasıdır (Turhan 1988: 70-3). Her ne kadar bu sistem halkın kendi kendini yönetmesi idealinden biraz uzak kalsa da savunucuları, sistemin demokratik sayılabilmesi için gereken halk tarafından hesap sorulabilirlik ve halkın tutumunu yansıtabilme koşullarını yeterli ölçüde sağladığını ileri sürmektedirler (Benhabib 1999: 104-105; Sitembölükbaşı 2005: 140-141).

Bu açıdan, modern demokrasiler üzerine yürütülen tartışmalarda çoğunluğun yönetme hakkı konusunda bir mutabakat bulunmamaktadır. Kozmopolit toplumlarda seçmenler din, dil, kültür, ideoloji ve etnik köken gibi bazı hususlarda birbirinden ayrılmakta bu durumda azınlıkta kalan kesimin hakları da tartışma konusu olmaktadır. Toplumsal sınıfların muhtelif olduğu ve birbirleri arasındaki siyasal çekişmenin derin sosyolojik krizlere dayandığı türdeş olmayan toplumlarda çoğulcu modelin daha verimli işlediği değerlendirilmektedir. Çoğunluğun yönetimi ilkesi teorik tartışmalar açısından bakıldığında demokrasinin temel bir ilkesidir, ancak bu ilke tek başına demokrasinin gerçekleşmesinde yeterli değildir. Bu bağlamda çoğunluğun yönetimi demokratik karar alma sürecine işlerlik kazandırmaya yarayan bir araçtır (Erdoğan 2005: 250-57). Aslında mesele, güncel demokratik yaşamda çoğunluk ilkesini sadece bilinçli bir şekilde siyasal sisteme uyarlamak değil; aynı zamanda demokrasinin, insanların yaşam kalitesini artıracak ve geliştirecek diğer ilkelerini de demokratik süreçlere dâhil edebilmektedir. Bunun yanı sıra, günümüzde çoğunluk ilkesinin tek başına demokratik çoğunluğu demokratik çoğunlukçuluktan ayırmada yetersiz olduğu çeşitli gerekçelerle ileri sürülebilir. Bu durumda, çoğulcu demokrasi ile çoğunlukçu demokrasiyi ayırt edebilmek için dikkate alınması gereken bazı belirgin farklılıklardan bahsedilebilir.

Çoğulcu model, çoğunlukçu modelin tek parti ve dar çoğunluklu iktidar yaklaşımına karşı çıkarak, yürütme gücünün geniş tabanlı koalisyonlar aracılığıyla paylaşılmasını temel almaktadır (Carothers 2006: 6-8). Aynı zamanda, kuvvetler ayrılığı ilkesinin hem teorik olarak hem de pratikte daha sıkı bir şekilde hayata geçirildiği sistemler olarak tanınır. Bu modeli benimseyen ülkelerde, yasama ve yürütme organları birbirinden net bir şekilde ayrılmaktadır. Çoğulcu demokrasi modelinin bir başka özelliği, dengeli bir şekilde işleyen iki meclisli yapı ve azınlıkların hakkaniyetli temsiline dayalı olmasıdır. İki meclisli sistemin temel amacı, azınlıkların ikinci mecliste de adil bir şekilde temsil edilmesini sağlamaktır.

Çoğulcu demokrasi anlayışını ele alan çalışmalarda, genellikle iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkiye, yani çoğunluk ile etkili bir azınlık arasındaki etkileşime odaklanılmaktadır (Bracher 1993: 582-3). Güçlü azınlıklar, kendileriyle ilgili önemli meseleleri gündeme getirirken, kendileri için önemsiz olan konuları gündeme almayı tercih etmemektedirler. Bu durumda, güçsüz azınlıkların haklarının korunması ve bu alandaki taleplerinin gündeme getirilmesi konusunda bir eksiklik bulunduğu kabul edilmelidir (Yavuz 2009: 292-3) Sonuç olarak, bu eksikliğin giderilmesi için sivil toplum kuruluşlarının etkin bir şekilde faaliyet göstermesi, akademik çalışmalarda çözüm önerisi olarak öne sürülmektedir. Bu kuruluşların faaliyetleri, çoğunlukçu demokrasi anlayışındaki çoğunluk egemenliğinin engellenmesine önemli bir katkı sağlamakla birlikte siyasi parti olarak örgütlenememiş küçük azınlıkların taleplerinin gündeme getirilmesine de aracılık edebileceği öngörülmektedir.

2.2.4. Radikal Demokrasi

Radikal demokrasi, post-marksist bir perspektiften gelişmiş olup, liberal demokrasi yaklaşımlarına eleştiriler getirmektedir. Bu bakış açısı, devlet ile toplum arasındaki ilişkilerde bir meşruiyet krizi bulunduğunu öne sürerken, bu krizin çözümünü, demokrasinin daha derinleştirilip genişletilmesi üzerinden açıklamaktadır. Radikal demokrasi, özgürlük ve eşitliği temel alan liberal demokrasi anlayışını, eylemsel farklılıkları da içerecek şekilde genişleterek demokrasinin tanımını yeniden şekillendirmeye yönelmektedir (Çaha 2017: 337-39). Çoğulculuğa vurgu yapan bu anlayışa göre, gerçek bir çoğulcu demokrasi, farklılıkların tanınması

ve bu farklılıkların kamusal alana yayılmasıyla mümkün olabilir. Laclau ve Mouffe'nin öncülüğünü yaptığı radikal demokrasi anlayışı, liberal demokratik kurumlar çerçevesinde oluşturulan modern devletin, siyasal toplumdan ziyade devletin varlığını ve bekasını öncelikli hedef olarak kabul ettiğini vurgulamaktadır (1985: 20-21). Bu yaklaşım, bireylerin demokrasi aracılığıyla talep ettiği katılımcılık, çoğulculuk, bireysel ve kolektif kimlik talepleri gibi temel değerlerin görmezden gelinmesine neden olmuştur (Mouffe 2000: 135-40 ve Laclau 2003: 35-36). Bu bağlamda, devlet egemenliğini ve muktedirliğini sorgulayan radikal demokrasi kuramı, siyasal alanı küresel ve yerel sivil dengelerin birbirleriyle etkileşimi ekseninde konumlandırmaktadır.

Radikal demokrasi görüşü, sivil toplumun birlikteliği ve eylemselliğine özel bir anlam ve işlev yüklemektedir. Sivil toplum, devlet veya parti gibi siyasal alanın önemli bir öznesi olarak görülür. Siyasal alandaki yerleşik örgütsel ilişkilerin toplum üzerinde yarattığı otoriter baskı, sivil toplumun birlikteliği sayesinde karşı konulabilir hale gelmektedir (Özdemir 2013: 78-9). Radikal demokrasi kuramı, uzlaşıdan ziyade çelişki ve bu çelişkilerin tanınmasını olağan bir durum olarak kabul etmektedir. Bu bağlamda, kültürel, sınıfsal, etnik, cinsiyet ve kimlik temelli taleplerin demokratik mücadele biçimlerini meşru görürken bu kategorilerden herhangi birine hegemonik bir anlam yüklememiştir.

Radikal demokrasi açısından temel olan, farklılıkların varlığını kabul etmek ve çatışmayı, karşı tarafın yok edilmesi üzerine kurgulamaktan kaçınmaktır. Bu anlayışta demokrasi, yalnızca bireysel faydanın maksimizasyonu için bir araç olarak kullanılmakla kalmaz, aynı zamanda sosyal varoluşun bütün alanlarına uygulanabilir genel bir ilke olarak görülür (Heywood 2016: 128). Radikal teoriye göre, demokrasi kolektif bir süreç olarak ele alınır ve bireylerin, yaşamlarını etkileyebilecek her türlü karara katılma hakkına sahip olmaları şeklinde tanımlanır. Radikal demokrasi savunucularına göre, demokrasinin itici gücü, cinsiyet, ırk, etnik kimlik veya siyasal ideoloji temelindeki toplumsal hareketlerin öncüsü olan sivil toplum olmalıdır. Buna göre demokrasi gerek bireysel özgürlüklerin tesis edilmesini gerekse de halkın çıkarlarının gerçekleştirilmesini sağlayacak bir mekanizma olarak görülmektedir (Özdemir 2020: 135-136). Zira sivil toplum örgütlerinin siyasal süreçte karar alma

aşamasına katılım göstermeleri ve alınan kararlara eşit derecede etki sağlamaları gerekmektedir.

Radikal demokrasi adına yapılan birtakım liberalizm karşıtı çözümlemelere yine liberal demokrasinin bir gereği olan serbest piyasa ekonomisi eleştirileri de eklenmekte radikal demokratlara göre ekonomi özel girişimden ziyade kamuya mal etmeye çalışılmaktadır (Çaha 2017: 338-39). Ancak bu şekilde bireyler arası maddi eşitlik adil bir şekilde sağlanacaktır. Sonuç olarak, radikal demokrasi liberal demokrasiden ayırt edilebilecek dört temel özellik sunmaktadır. Radikal demokrasi, birey yerine toplumsal kimliklere, uzlaşı yerine çatışma enerjisine, genel siyaset anlayışı yerine toplumun sınıfları arasındaki spesifik sorunlara ve serbest piyasa yerine devlet kontrollü bir ekonomi modeline vurgu yapmaktadır.

2.2.5. Müzakereci Demokrasi

Liberal demokratik sistemin eleştirisine dayanan ve alternatif bir model olarak öne sürülen yaklaşımlardan biri de müzakereci demokrasi anlayışıdır. Müzakereci demokrasi kavramı ilk olarak Joseph Bessette tarafından ortaya atılmıştır. Bu kuram John Rawls, David Held, Jürgen Habermas ve Seyla Benhabib gibi siyaset bilimcilerin tartışmalarıyla şekillenmiş olup, temsilî demokrasiyi yetersiz bulmaktadır (Bilici 2023: 85). Müzakereci demokrasiye göre, karar alma sürecinde yurttaşın rolü, kamusal alanda gerçekleştireceği müzakerelere dayanmalıdır. Siyaset bilimi çalışmalarında yeni bir kavram olarak gelişim gösteren müzakereci demokrasi, genel yararın, ortak iyinin ya da kamusal faydanın ne olduğuna yalnızca müzakere sürecinin başlamasıyla, konuşarak ve tartışarak karar verilebileceğine işaret etmektedir. Bu durumda, öncelikle tüm vatandaşların aktif katılımına dayanan bir kamusal tartışma zeminine sahip olunması gerektiğine bakılmalıdır (Erdoğan 2005: 318). Aynı şekilde, toplumsal kurumların da vatandaşların özgür ve aktif katılım gösterdiği tartışma zemininde şekillenmesi gerekmektedir. Bu kurumların, kamusal tartışma ortamının devamlılığını sağlayacak nitelikte olmaları beklenmektedir.

Müzakereci demokrasi kuramı, liberal demokrasinin birkaç yılda bir yapılan seçimlerle seçmenleri yalnızca araçsal bir onay mekanizması olarak gördüğünü ve bu nedenle vatandaşların aktif siyaset oluşturma ve karar alma süreçlerinin dışında bırakıldığını varsayarak eleştirmektedir. Bunun yanı sıra müzakereci demokrasi

teorisyenlerine göre liberal demokrasilerde kararlar temsilciler tarafından alınmakta bu durum demokrasinin ilke ve değerlerine uymamaktadır. Çünkü vatandaşların temsilcilerin seçimi dışında siyasal süreçlerde bir etkisi bulunmamaktadır (Fung, Cohen 2004: 25-29). Liberal demokrasinin temsil adaleti ve katılımcı demokrasi olgularına dikkat çeken bu model, toplumu oluşturan tüm katmanların etkileşim hâlinde görüş ve eleştirileriyle siyasal sürece katılmalarının önemine vurgu yapmaktadır.

Sonuç olarak, müzakereci demokrasi anlayışı, vatandaşların bilgilendirildiği, birbirleriyle sürekli iletişim kurduğu ve kendi yaşamlarını etkileyen görüşleri oluşturup karar alma süreçlerine doğrudan katıldığı bir modeli benimsemektedir. Bu yaklaşım, temsiliyet yerine, bireylerin ve sivil toplum kuruluşlarının müzakere yoluyla doğrudan siyasal süreçlere katılımını ön plana çıkardığı için, doğrudan demokrasi uygulamalarıyla da bağlantılıdır.

2.3. Popülizmin Demokrasi İçindeki Konumu

Popülizme yönelik yapılan birçok çalışma incelendiğinde genel eğilim, popülizmin demokrasi ile doğrudan ya dolaylı yoldan temas ettiği konularını ele almakta ve bu iki kavram arasındaki ilişkinin nedenlerini incelemektedir. Popülizm ile demokrasi ilişkisi üzerine yapılan çalışmalarda popülizmin demokrasiye olumlu veya olumsuz etkileri, yoğun bir şekilde tartışılmakta ve çok farklı biçimlerde değerlendirilmektedir. Bu durumun birçok gerekçesi olsa da en temel nedeni popülizm kavramına yönelik teorik tanımlamadaki başvurulan literatürün genişliğine benzer olarak yine demokrasi kavramı için de çok geniş bir literatürün mevcut olmasıdır. Nitekim bu durum her iki kavram arasındaki karmaşık ilişkiyi daha da karmaşıklaştırmanın yanı sıra bu ilişkiyi çözümlemeyi güçleştirmekte ve farklılaştırmaktadır. Dolayısıyla burada demokrasinin kendisi ile ilgili tartışmaların detaylarına girilmeyecek ve bu konudaki minimum kabuller üzerinden popülizm ile ilişkisine ve popülizmin ona olan etkilerine bakılacaktır.

2.3.1. Popülizmin Demokratik Sistemlerde Ortaya Çıkış Nedenleri

Popülizm kavramının akademik literatüre dâhil edilmesinin ardından, yerel ve küresel düzeyde meydana gelen çeşitli toplumsal ve siyasal olaylar popülizmle

açıklanmaya başlanmıştır. Literatürdeki birçok çalışma, popülizmin demokrasiler üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerini ele alırken, popülizmin demokratik siyasal sistemlerde ortaya çıkma nedenleri, çalışmanın en önemli odak noktasıdır. Bu konuda yapılan araştırmaların çoğunluğunu ampirik çalışmalar oluştursa da popülizmin modern demokratik rejimlerin içindeki konumuna yönelik kuramsal çalışmalar popülizmin ortaya çıkış nedenleri tartışmasına katkıda bulunurlar. Yakın zamanda bu konudaki literatürün kapsamlı bir sınıflandırması Kaltwasser tarafından yapılmıştır (2015: 189-227)[4]. Bu doğrultuda yapılan tasniflendirme popülizmin oluşumundaki iki görüş olan talep temelli analizler ile arz temelli analizler ayrımından oluşmakta, literatürde meydana gelen iki kutuplu bölünmeyi gün yüzüne çıkarmaktadır (Mudde 2007: 201-231; Hawkins 2010: 86-130). Buradan hareketle popülizmin arz tarafı olarak tanımlanan olgu, popülist lider ve siyasal akımları geniş bir muhteva içerisinde değerlendiren çalışmalardır. Bu çalışmaların kapsamı ise ulusal ve uluslararası ya da ulusal ölçekte bölgesel çalışmalardan oluşmaktadır. Popülizmin arz temelli yaklaşımlarını sistematik bir çerçevede analiz ederek bileşenlerine ayırma amacı güdülse de arz tarafını oluşturan farklı aktörleri ortak bir başlık altında toplamak oldukça güç görünmektedir (Bilge 2021: 57-83). Çünkü her toplumun tarihsel süreç içerisinde sahip olduğu bir kültürel zemin ve bu zeminin harcını oluşturan bir siyaset yapma biçimi mevcuttur. Bu durumun bir sonucu ise toplumların siyaset yapma biçiminin çok göreceli olduğu tespitidir (Panizza 2005: 13- 14). Bu bağlamda popülizmin ulus aşırı içeriğine yönelik analizler ahlaki ve kültürel nitelikler barındırması ve müphem bir mahiyet arz etmesi hasebiyle o toplumdaki siyasi iklimin gerek sağ ideolojiler gerekse de sol ideolojiler tarafından yönlendirilebilir hale getirilmesine imkân vermektedir.

Popülizmin çeşitli ideolojilere eklemlenebilmesi tespitinden hareketle sosyo-ekonomik, yabancı düşmanı, otoriter veya ilerlemeci popülizm türlerine rastlanabilmektedir. Dolayısıyla çeşitli popülist akımların mantığını anlamak için küresel sebeplerin yanında yerel şartlar da incelenmelidir (Bugaric, Kuhelj 2018: 24-6). Toplumların politik kültürel kodları içerisinde yer alan siyaset dinamikleri ve toplumun siyasete dair sahip olduğu sosyolojik paradigma o toplumlar içerisindeki

[4] Kaltwasser'in tipolojisi, popülizmin nedenlerine ilişkin literatürü iki ana eksen altında dört açıklama türüne ayırır: Talebe dayalı ve arz odaklı yaklaşımlar ile ulusal ve uluslararası faktörlere dayalı değerlendirmeler (2015: 195-208).

lider tipolojisini de açıklayıcı niteliktedir. Siyasal süreçlerde kitlelerin riayet ettiği, zaman içerisinde kılavuz edindiği aynı zamanda da kitlelerin söylem, eylem ve politik isteklerini lidere aksettirebildiği durumda kitleler yeni bir lider yaratmış olmakta, bu durum da arz temelli yönelimlerin başında gelmektedir.

Zira her bir farklı ülkenin tarihi, sosyolojik ya da siyasi geçmişine, anayasal kurumlarının ve o ülkedeki demokrasi kültürünün değerine göre değişen farklı tipte popülist siyasetçiler ortaya çıkabilmektedir. Örneğin**,** Macaristan ve Belarus'da görülen popülizm şekli, yarı otoriter ya da otoriter popülizm olarak tanımlanmakta, etnik milliyetçilik ve otoriterlik unsurlarını bünyesinde toplamaktadır (Bugaric, Kuhelj 2018: 24-6). Bu değerlendirmede de varılmak istenen sonuç otoriterliği bir semboller kalıbı içerisinde tasnif etme ve popülizmle olan ilişkiselliğini anlama çabasıdır. Bu bakımdan arz temelli yaklaşımlar herhangi bir toplumun kültürel, ideolojik ve sosyolojik beklentilerini karşıladığı, gerektiğinde reaksiyon gösterebildiği veya bir kalıba sokabildiği siyasetçileri imal edilmesi sürecini ifade etmektedir.

Popülizmin demokrasiler içerisinde ortaya çıkışındaki bir diğer başlık olan talep temelli sebepler ikinci grup çalışmalar kategorisinde değerlendirilmektedir. Popülizmin talep tarafı halkın popülist siyaset tarzı için duyduğu ilgiyi ve bu organik ilginin sebeplerini sosyolojik, sosyo-politik ve sosyo-ekonomik yönlerden incelemektedir (Bilge 2021: 57-83). Popülizmin talep tarafını inceleyen düşünürler popülist siyasete yönellik talebi birden çok gerekçeyle açıklamaktadır. Bu bakımdan popülizmin neden talep edildiği sorunsalını anlamak için popülizme hangi halk kitlelerinin ilgi duyduğu ve aynı zamanda taraftarlık yaptığına bakmak gerekmektedir. Nitekim bu halk kitleleri görece toplumsal üst kimliğin içerisinde yer edinemeyen esasen göçmenler, mülteciler ve azınlıklar, geçim zorlukları çeken, milli varlığın tehdit altında bulunduğunu düşünen ve işsizlik gibi sebeplerden mustarip olan kesimlerdir. Yine bu başlıktaki tartışma konusu için şerh düşmek gerekir ki doğal olarak bu sebeplerden her birinin mevcudiyeti ve yoğunluğu ülkeden ülkeye değişmektedir. Fakat popülizmin talep temelli özünü anlamaya yönelik yapılan çalışmalar incelendiğinde, bu sebepler ister bütün olarak ister tek tek incelensin, arka planlarında yatan sebeplerin büyük ölçüde aynı olduğu görülmektedir.

2.3.1.1. Ekonomik Nedenler ve Küreselleşme

Ekonomik krizlerin yol açtığı eşitsizliklerle siyasi aşırıcılık arasındaki güçlü ilişki, birçok araştırma tarafından ortaya konulmuştur. Bu bağlamda, 1870-2014 yılları arasında gelişmiş ekonomilerdeki finansal krizlerin ardından yapılan seçimlerde, aşırılıkçı veya popülist partilere verilen oyların belirgin bir artış gösterdiği tespit edilmiştir. Örneğin, Büyük Buhran'ın ardından yapılan seçimlerde, sistem karşıtı sağ siyasiler önemli ölçüde daha fazla destek kazanmıştır (Bischi, Favaretto ve Carrera 2020: 2-5). Ekonomik eşitsizliklerin bireyler arasında yüksek olması, sosyal sınıflar arasındaki farkları daha belirgin hale getirerek kişilerin kendilerini ve başkalarını gelir düzeyine göre sınıflandırmalarına yol açmaktadır. Bu durum, sınıflar arası düşmanlığı artırmakta ve sonuç olarak toplumda birlik ve güven duygusunun zayıflamasına neden olmaktadır. Jetten ve arkadaşlarının 2015 yılında yayımladıkları bir araştırmaya göre, gelir eşitsizliğinin fazla olduğu toplumlarda, yabancılara ve göçmenlere karşı olumsuz tutumlar yalnızca düşük gelirli bireylerde değil, aynı zamanda yüksek gelirli bireylerde de yaygın olarak görülmektedir (2019: 420-422). Nitekim toplumun geniş kitleleri popülizmi talep etmesinin öne çıkan en büyük sebebini küreselleşen ekonominin yarattığı ekonomik erozyonlara bağlamaktadır.

Global şirketlerin görece fakir ülkelerde ki emeği ucuz iş gücü olarak değerlendirmesi ve devletlerin hem döviz hem de maliyet enflasyonu karşısındaki çaresizliğini dış ekonomik kurumlardan karşılaması ulusal ekonomide meydana gelen yıkımın bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Bilahare toplumun gelir dağılımını olumsuz yönde değiştiren ekonomik kriz veya teknolojik ilerlemeler gibi gelişmeler sosyal ve iktisadi refahı altüst etmiştir. Meydana gelen bu büyük değişim toplumsal huzurun bozulmasına sebebiyet vererek yoksulluğun öznesi olan seçmenleri yöneticilere bedel ödetmeye sevk etmektedir (Betz 1993: 417-423; Kriesi 2014: 276-361). Bu durumda toplum tabakasını özellikle iktidar sahiplerinden, yozlaşmış kurumlardan ve düzeni tasdikleyen partilerin yanında aynı zamanda topluma hizmet eden siyasal sistemin tüm taraflarına öfkelenmesine hatta bunları ortadan kaldırmaya yönelik eylemler yapmasına sebebiyet vermektedir. Dolayısıyla ortaya çıkan bu kaos haline karşı mücadele etmeyi vadeden popülistler söz konusu halk kitlesinin desteğini kolayca kazanmakta ve iktidara gelmektedir. Sonuçta

ulusların ekonomide ki yaşadığı dalgalanmalar, enflasyonist iklim, işsizlik ve en azından temel tüketime ulaşmada ki güçlükler toplumsal güven sermayesini eritmekte, doğal olarak da radikal ve mevcut düzeni eleştiren popülist siyasilere alan açmaktadır.

2.3.1.2. Korku Siyaseti ve Kitlesel Öfke

Kitlesel öfke ile popülizm arasındaki ilişki, halkın mevcut siyasal, ekonomik veya toplumsal düzene duyduğu güvensizlik ve hoşnutsuzlukla doğrudan bağlantılıdır. Popülizm, genellikle elitlerin halkın çıkarlarını hiçe sayarak, toplumun büyük çoğunluğunun ihtiyaçlarını göz ardı ettiğini iddia etmektedir. Bu tür bir söylem, kitlesel öfkenin yükselmesine zemin hazırlayabilir. Çünkü popülist liderler ve hareketler, halkı iktidardaki elitlere karşı harekete geçmeye teşvik ederler, bu da toplumda derin bir öfke ve rahatsızlık yaratabilir. İşte tam da bu noktada Zulehner: "[k]orku siyaseti; araya çitler germeye, Avrupa'yı bir istihkâma çevirmeye, suça karşı daha fazla polis edinmeye, refah devleti fikrine karşı tedbirler almaya, Batı toplumunun kültürel saflığı uğruna savaşmaya ve bu şekilde İslamileşme ile mücadeleye sebep olmaktadır" (Palaver 2019: 24) söylemi ile özellikle Avrupa'daki temsili demokrasilerde korku ve popülist hareketler ve siyaset arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir.

Popülistler tam da bu noktada kutuplaştırıcı söylemlerini daha da cazip kılmak için insanların korkularını kullandıklarını ve bunu inkâr etmedikleri bir durum ortaya çıkmaktadır. Burada, korkuları manipüle eden ve onları belirli bir noktaya yönlendiren demagoglar önemli bir rol oynamaktadır; insanların korkularını birleştirerek, önlerine "bütün acıların sorumlusu" olan "günah keçilerini" koymaktadırlar. Popülizmin, düzgün işleyen bir demokrasiden ayrıldığı nokta da tam olarak bu "günah keçisi" tasnifi ile yapılan pratik siyasetidir (Çiçekli, Çiçekli: 2022: 202-3). Popülist hareketler, genellikle toplumsal sorunların ve krizlerin sorumlusunu belirli gruplara veya bireylere yükleyerek, kamuoyunun dikkatini asıl sorunlardan uzaklaştırmayı hedeflerler. Bu yaklaşım, kitlesel öfkeyi körükleyerek toplumsal bölünmeleri derinleştirir ve mevcut demokratik süreçlerin şeffaflığını ve hesap verebilirliğini zayıflatır. Ayrıca, günah keçisi siyasetinin kullanılması, toplumsal ve siyasal polarizasyonu artırarak, demokratik diyalog ve uzlaşı arayışını zorlaştırır.

Günümüz dünyasında korkuyu artıran ve böylece popülizmi körükleyen diğer sebeplere gelince, bunlardan bazıları; toplumdaki eşitsizliklerin artması ve bunun da refaha kavuşma inancını baltalaması, gittikçe artan ferdiyetçiliğin insanları zamanla birbirinden uzaklaştırması ve bu yalnızlığın korkuları tahrik etmesi olarak sayılabilir (Sokullu 2018: 42). Bu durumlar, popülist liderlerin ve hareketlerin, bu korkuları ve belirsizlikleri kendi çıkarları doğrultusunda kullanmalarına zemin hazırlamaktadır. Toplumda yaygınlaşan bu tür korkular ve güvensizlikler, popülist söylemlerin daha fazla çekicilik kazanmasına ve geniş kitleler tarafından benimsenmesine neden olmaktadır.

Sonuç olarak, bu başlık altında popülizmin demokrasiler içerisindeki ortaya çıkış sebepleri, birçok kaynaktan yararlanılarak yapılan kuramsal tartışmalarla incelenmiştir. Bu tartışmaların ana fikri genel olarak iki kategoriye ayrılmaktadır. Birinci görüş yani arz temelli yaklaşımlar konuyu teorik çerçevede ele almakta ve sorunsalları bu ölçüde analiz etmektedir. Bu doğrultuda, popülizmin ortaya çıkışının demokrasinin yapısal sorunlarından kaynaklandığını iddia etmek mümkündür. Demokrasilerin kurumsal ve kuramsal içeriğinin işlevini yitirmesi, popülizme uygun bir ortam hazırlamaktadır. İkinci görüş ise popülizmin, bir ülkede meydana gelen ampirik olaylar silsilesinden kaynaklandığını ve toplumun bu duruma organik tepkisinden ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Bu bakış açısına göre popülizm, ekonomik krizler, sosyal eşitsizlikler, hükümet skandalları ve diğer somut toplumsal olayların bir sonucu olarak şekillenmektedir. Toplum, bu olaylara karşı duyduğu hoşnutsuzluğu ve güvensizliği popülist söylemlerle ifade etmektedir. Dolayısıyla, popülizm toplum tarafından bir ihtiyaç olarak algılanmakta ve bu ihtiyaç doğrultusunda talep edilmektedir. Bu durumda popülist hareketler, bu tür toplumsal tepkileri kullanarak geniş bir destek tabanı oluşturarak mevcut sistemin yetersizliklerine karşı alternatif çözümler sunduğunu iddia etmektedir. Bu yaklaşım, popülizmin yalnızca yapısal sorunlardan değil, aynı zamanda somut toplumsal olaylara ve krizlere verilen doğrudan tepkilerden kaynaklandığını vurgulamaktadır.

2.3.2. Popülizmin Politik Yaşama Etkileri

Popülizmin politik yaşama demokratiklik yönündemi mi yoksa anti demokratiklik yönünde mi etki ettiği hususu oldukça tartışmalıdır. Bu konu üzerine

çalışma yürüten bazı düşünürler popülizmin demokrasiler içerisinde organik ve olağan bir olgu olduğunu vurgularken, bir kısmı da popülizmin anti demokratik veya otoriter bir düzenin ortaya çıkmasına yol açan nedenler arasında yer aldığı iddiasındadır (Mudde, Kaltwasser 2017: 79). Bu konudaki literatürün eleştirel bir tartışmasını yapmak ve popülizmin otoriterliğe yol açtığı iddiasını analiz edebilmek için, literatür çalışmalarından elde edilen göstergelerin incelenmesi gerekmektedir.

Popülizmin politik yaşama etkileri konusu etrafındaki kuramsal tartışma, modern demokratik rejimlerde popülizmin yeri üzerine odaklanmaktadır. Bu tartışmanın iki ana görüşü olduğu söylenebilir. Birinci görüş, popülizmi demokrasilerin zayıfladığı durumlarda ortaya çıkan bir sendrom olarak görürken; ikinci görüş, popülizmi demokrasilerin işleyişinin doğal bir parçası olarak tanımlar. Peron ve Vargas gibi ikinci kuşak popülizm örnekleri ile Batı Avrupa'daki sağ popülizm, genellikle popülizmin bir "sendrom" veya demokrasiye zarar veren bir unsur olarak değerlendirilmesine yol açmıştır. Örneğin Wiles, popülizmin bir doktrin değil, bir sendrom olduğunu öne sürmüştür (Lonescu, Gellner 1969: 166-179). Bunun yanında, popülizmlerin büyük bir kısmının modern demokratik toplumların zayıflığının bir göstergesi olduğu da vurgulanmaktadır (Urbinati 1998: 112-115). Birçok siyaset kuramcısı ise popülizmi liberal demokrasilerin içsel çelişkileri bağlamında ele almaktadır. Mouffe, popülizmin, liberal demokrasilerin çelişkili doğasından kaynaklandığını ve bu çelişkinin temelinde, halk egemenliğinin özgürlükler adına sınırlandırılabileceği fikrinin meşru görülmesi gerektiğini savunmaktadır (Mouffe 2000: 4; Mudde, Kaltwasser 2012: 17).

Popülizm, modern, liberal, anayasal, temsili demokrasinin işleyişinden veya temel unsurlarının çelişkilerinden kaynaklanmadığını belirten yaklaşımlar da bulunmaktadır. Örneğin bazı araştırmalar popülizmin, demokrasilerde halk egemenliği idealinin siyasal sistemde olan boşluğundan doğduğunu öne sürmektedir. (Meny, Surel 2002: 1-21; Sartori 2014: 7-8). Bu konuda Canovan, popülizmi, demokrasinin biri pragmatik diğeri kurtarıcı olmak üzere birbirine bağlı iki yönü arasındaki gerginlikle ilişkilendirmiştir. Başka bir deyişle Canovan'a göre, demokrasinin bir yönü daha fazla güçle toplumun kurtuluş umudunu temsil ederken, diğer yönü hem güçten hem de yöneticilerin yeteneklerinden ve bu heyecandan şüphe duymaktadır (1999: 2-16). Popülizm, bu gerginlikten beslenebilen ve bu

nedenle demokrasilerde her zaman ortaya çıkabilen bir potansiyele sahiptir. Bu bağlamda modern demokratik siyasetin temel çelişkisi, yurttaşlarla yönetim arasında kurulan karmaşık köprüler sayesinde kapsayıcı ve erişilebilir olmasına rağmen, halkın bu sisteme tam olarak dahil olamamasıdır (Canovan 2002: 25-26). Bu yoksunluk da demokrasilerde popülizmin her zaman bir potansiyel olarak var olmasına yol açmaktadır.

Popülizm, anayasal seçimlerin yapıldığı bir düzende belirli bir güce erişiyorsa, mevcut siyasetçilerin tespit etmediği, tespit etse de sorunu açık bir şekilde anlamlandıramadığı bazı toplumsal sorunların dillendirmesini mümkün kılmaktadır (Sözen 2017: 20-25). Bu noktada popülist partiler ya da toplumsal hareketler bu çeşitli sorunlar nezdinde, halk ve karşıtları şeklinde bir söylemle yeni bir siyaseti mümkün kılacak bu durumda toplumun, siyaset ile olan edilgen çatıyı yıkmasına olanak sağlayabilecektir. Diğer taraftan popülizm siyasal iklimi sertleştirdiği, demokratik değerleri askıya aldığı bir durumun doğrusal bir sonucu olarak da rejimi otoriterleştirebilmektedir. Bu görüş, popülizmi eleştirel açıdan değerlendiren en popüler görüştür (Sözen 2017: 5-12). Nitekim bu durum siyaset dilinin, siyaset tarzını ve seçilen politika yönteminin toplumu kutuplaştırmaya yönelik olmasıyla doğru orantılıdır.

Popülist dil, yeterli propaganda için çeşitli sembolik ve simgesel teknikler aracılığıyla halk tabakasının ortak kültürü, coğrafi ve mekânsal koşullar ile vatan, bayrak, tarihi hafıza, üst kimlik ve dini ögeleri bir manipülasyon unsuru haline getirmektedir (Güngör, 1999 145-48). Aynı zamanda bu tür toplumu kucaklayıcı değerler söylem özelinde süreklilik arz etmesi halinde popülist retoriğin vazgeçilmez bir unsuruna dönüşmektedir. Bir diğer deyişle halk, propaganda ve popülist söylemlerle *halüsine edilen* kitlenin daha saf kısmını oluşturan çekirdeğidir ve popülizm de halktan olmayanları açıkça dışlamaktadır (Deren Van Het Hof 2010: 223-26). Popülizmin siyaset alanındaki görünümünü oluşturan bu değerlendirme popülistlerin siyaset üretmesini kolaylaştırmakta, siyasetin dilini de çeşitli antagonistik kalıplara indirmektedir. Örneğin biz ve onlar ayrımı üzerinden siyaset üreten liderler, kendisini iyi, muhalifleri kötü olarak göstererek, halkın sözcüsü ve temsilcisi bir konuma yerleşmektedir. **"**Biz"in temsilcisi olan ve geniş halk kitleleriyle birliktelik kurulması ötekilere karşı propagandanın harcını

oluşturmaktadır (Yetkin 2016: 72-4). Halkın sıradanlığı inancı ve kurumlara olan güvensizlik, popülistlerin harekete geçme biçimlerinde ve savundukları şeylerde görülmektedir**.**

Popülistler, siyasetlerini yalın ve anlaşılır bir dil kullanarak, öne çıkardıkları toplumcu sloganlarla desteklemekte ve geniş kitlelerin anlayabileceği şekilde sağduyulu çözümler sunmaktadır (Taggart 2004, 123). Popülistler halkın geçmişten süregelen çeşitli deyişler, ortak dil ve kültürel öğelerin sıkça kullanıldığı metinlere başvurmaktadır. Bizden olanlar ve olmayanlar üzerinden yapılan dikotomik siyaset tarzı ortak dil, din ve etnik köken üzerinden geniş bir alana sirayet etmekte, bu durum da otoriter bir siyasal iklimin hem araçsal hem de kültürel düzen inşasını ve toplumun bu düzene dahil etmesine olanak sağlamaktadır. Sonuçta popülist lider profilinin hâkim olduğu siyasal düzende siyasi usuller ve kurumlar kural olarak siyasal sistemi kaplayan belli bir ideolojiye karşılık gelir ya da ideolojiyi yansıtır. Demokrasiler siyasal gücün paylaştırılmasına önayak olan kurumlar ve usullerle işler ve siyasal hayatta halkın katılımını canlandırmak için mümkün olduğunca açıklığı destekler. Popülizmin rüzgârı ile şekillenen otoriter ve totaliter siyasal sistemlerin oluşturduğu kurumlar ve bunların eylemsel refleksleri bu ideolojiler ile doğru orantılıdır. Bu nedenle belli bir ideolojiye dayanan siyasal sistemin ideolojik değişime uğraması kurumlar ve usulleri yeni ideoloji doğrultusunda şekillendirmektedir. Bu durumda popülist otoriter hafıza ülkenin ve toplumun doğal bir politik kültürü haline gelerek ülkelerin demokrasi geleceğinde kalıcı bir konuma yerleşme tehdidini barındırmaktadır.

2.3.3. Popülizm ve Demokrasi Arasındaki İlişki: Hangi Popülizm?

Popülizm ve demokrasi kavramları arasındaki ilişkinin karşılaştırmalı biçimde incelenmesi çalışmanın önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Zira demokrasilerin içerisinde yaygın hale gelen popülizm, özellikle 2000'li yıllardan sonra birçok ülkede siyasetin sık rastlanan bir unsuru haline gelerek demokrasinin işlevinin ve gerekliliğinin sorgulanmasına sebep olmuştur. Binaenaleyh popülizmin demokrasiye ilişkin olumlu katkılarının yanı sıra pek çok sorun olduğuna da değinilmektedir. Bu perspektiften hareketle ilgili literatür ele alındığında popülizmin

demokrasilere olumlu veya olumsuz olarak etki ettiği konusunda iki çeşit tahlil ortaya çıkmaktadır.

Teorik çerçeveden incelendiğinde popülizm ve demokrasi arasındaki ilişkinin olumlu olduğu görüşleri mevcutken, yine özellikle yapılan çeşitli ampirik araştırmalar demokrasi ile popülizm arasındaki ilişkinin olumsuzluğuna dikkat çekmektedir (Uzunçayır 2020:156-57). Katsambekis ve Stavrakakis'in yaptığı çalışmaya göre siyasetin, sosyal ve sivil kesimden ziyade bürokrat sınıfın tekeline indirgenmesi, elit ve aydın sınıfın toplum içinde rehber konumuna gelmesi problem arz etmektedir. Bu açıdan ayrıcalıklı azınlıklar siyaset uğraşını sadece kendilerinin yapabileceğini iddia etmeleri sıradan halk yığınlarını siyasi edilgenliğe sevk etmiştir. Bu durumda popülizm halkın sesine kulak vererek siyasetten doğrudan ya da dolaylı yoldan uzaklaştırılmış kitleleri siyasete karşı ilgili hale getirmiş ve demokrasilerin açığını kapatmıştır (Stavrakakis, Katsambekis 2014:119-142). Bilahare popülizm bu yönüyle demokratik niteliktedir çünkü amacı itibariyle halk egemenliği ve dışlanmış sosyal grupların siyasete dâhil edilmesi konularını odak noktası haline getirmiştir (Mudde, Kaltwasser 2012: 113-115).

Kaltwasser popülizmin demokrasiye etkileri konusunda liberal ve radikal olmak üzere iki farklı yaklaşımdan bahsetmektedir (2012: 184-208). Liberal görüşe göre popülizm, demokrasiyi hastalandıran bir tehlike olarak görülmektedir. Fakat Laclau ve Mouffe'un ortaya koyduğu radikal yaklaşımı destekleyici nitelikte olan görüş ise popülizmi demokrasi için gerekli bir refleks olarak değerlendirilmektedir (Kaltwasser 2012: 186-192). Laclau ve Mouffe yaptıkları çeşitli çalışmalarda demokrasiyi çoğunluğun oydaşmasından ibaret olduğunu ifade ederek eleştirmiş ve antagonist siyasetin içselleştirmesi gerektiğini belirtmiştir (1985: 116-137). Hatta Laclau, radikal demokrasi olarak adlandırdığı demokrasi modeline dayanarak, demokrasinin her zaman popülist bir karakter taşıması gerektiğini savunmuştur (Laclau, Mouffe 1985; Mouffe 2000; Arditi 2005: 71-96).

Laclau'ya göre demokratik bir toplumun sorunsuz işleyişi organik bir halkın inşasıdır: Bu durumda popülizmin halk vurgusu olmadan bir demokrasi inşa edilemez. Buradan hareketle sınıf, cinsiyet veya ırk gibi belirli politik kategorilere değil de halk'a hitap ederek pek çok kimlik için bir demokratik ufuk sağlanabilir

(Arato 2015: 31-40). Popülistler halkın siyaset alanında dışlandığını iddia ederek halkın koşulsuz egemenliğini savunmakta ve halkın iradesinin kısıtlanmamasını vurgulamaktadır. Bu açıdan popülizmin demokrasiyi olumlu etkilerini başlıca sıralamak gerekirse kitleleri siyasete karşı ilgili kılması, anayasa ile halk iradesi arasındaki çatışmayı bertaraf etmesi ve doğrudan temsiliyeti mümkün kılması (Laclau 2005: 22-30) tespitlerini sıralamak mümkündür.

Liberal yaklaşımlar ise genel anlamda popülizme patolojik olarak bakma eğilimi göstermekte ve popülizmin demokrasi açısından içerdiği tehditlere yoğunlaşmaktadır (Kaltwasser 2012: 186-189). Nitekim radikal siyaset sonucu faşizme dönüşebilen popülist ideolojinin, eşitlik yerine birliği savunduğu ve bu nedenle sosyal ve siyasal çoğulculuğa karşı olduğu belirtilmektedir (Urbinati 1998: 112). Zira popülistler bir şekilde halkın egemen olmasını ve onun egemenliğini hiçbir şeyin kısıtlamaması gerektiğini savunmaktadır. Eğer demokrasi halkın yönetimi anlamına geliyorsa, aristokratlar, uzmanlar, dini yetkililer veya dış güçler, halkın egemenliğini tehlikeye atacak kararlar alma yetkisine sahip olmamalıdır. Diğer yandan, liberal demokrasinin liberal unsuru, azınlık haklarının korunması ve iktidarın denetlenmesi amacıyla oluşturulan denetim ve dengeleme mekanizmalarını içeren anayasal boyutu ifade etmektedir. Bu bağlamda popülistler, liberal demokrasinin temel iki unsuru arasındaki dengesizliği, halkın egemenliği lehine değiştirmeyi hedeflemektedir.

Demokrasiyi çoğunluk ilkesine indirgeyen popülistler, nihai siyasi gücün halktan gelmesi gerektiğini savunarak, çoğunluğun yönetimine yönelik her türlü müdahaleyi, doğrudan demokrasinin ihlali olarak görmektedir (Mudde, Kaltwasser 2017: 79). Öte yandan Espejo, makalesinde hem popülistlerin hem de liberallerin halk kavramını kullandığını, ancak bu kavrama farklı anlamlar yüklediklerini belirtmektedir (Torre 2015, 59-90). Liberaller, halkı sınırları belirsiz, dağınık ve değişken olarak tanımlarken, popülistler halkı sınırları belirli ve sabitlenmiş bir yapıda kurgular. Bu nedenle, popülistlerin liberallerden farklı olarak halk adına sınırsızca hareket etme hakkını kendilerine tanıdıkları ve bu durumu meşru gördükleri vurgulanmaktadır (2015: 79). Popülizmin otoriterleştirici bir ideoloji olduğu iddialarına karşı, farklı bir itiraz daha bulunmaktadır. Kaltwasser ve Mudde, popülizmin otoriter olarak nitelendirilmesine karşı çıkarak, popülist ideolojinin ne tamamen otoriter ne de tamamen demokratik olarak tanımlanabileceğini

belirtmektedir. Onlara göre, popülizmin demokrasiye hem olumlu hem de olumsuz etkileri vardır. Bu ilişkinin yönünü ve gücünü belirleyen iki bağlamsal faktör bulunmaktadır (Mudde, Kaltwasser 2017: 79-96). Zira yapılan çalışmalar popülistlerin iktidardaki popülistler ve muhalefetteki popülistler olmak üzere iki hali olduğunu ifade etmektedir. Bu durumu Moffit şöyle açıklamaktadır: "Popülistler muhalefetteyken temsili siyasete içkin olduğunu iddia ettikleri yolsuzlukları, siyasi skandalları ve şeffaflıktan uzak süreçleri kınar ve temsilcilerin seçmenlerine karşı hesap verme yükümlülüğünün artırılmasını ve daha fazla şeffaflık sağlanmasını talep ederler" (2015: 147-150).

Popülistler muhalefetteyken söylemlerde ahlaki kavramlara sıkça başvurmakta, sistemin yarattığı anti demokratik uygulamaları eleştiri konusu haline getirmektedir. Fakat iktidara geldiklerinde demokratik ve adil bir yönetim benimserken ilerleyen süreçte bahsettikleri tüm aksaklıkları ve yanlış uygulamaları önlemeye dönük hiçbir adım atmamaktadırlar. Bununla beraber popülist siyasetçiler doğrudan halktan aldığı onay ile otorite sahibi olduklarını öne çıkardıkları için hesap verebilirlik ve şeffaflık ilkelerinin kabulü konusunda gereken koşullara sahip değildir ve bunları özellikle reddetmektedirler (Yetkin 2016: 70-76). İktidarı elde etmenin gerekçesini güçlü bir çoğunluk onayı ile tasdike dayandıran popülistler, aynı zamanda siyasal sistem üzerinde kendi potansiyellerine tehdit olan tüm kurumsal ve kuramsal faktörleri ortadan kaldırma çabalarına yönelebilmektedirler. Bunlar yerleşik sistemin koruyucu kurumları olarak bilinen askeri ve yargı bürokrasisi olmak üzere politik düzene yön verebilen güçler iken, bu güçlere aynı zamanda sivil yapıları dahil edebilmektedir.

Popülizmin demokrasiye yönelik ortaya çıkardığı bir diğer önemli sorun, popülistlerin iktidardaki fiiliyatını destekleyen kaynağın, yani çoğunluğun onayı olgusudur (Sözen 2017: 28-30). Özellikle liberal görüş, sürekli yapılan halk onayı vurgusunun, çoğunluk despotizmine yol açabileceğini belirtmektedir. Bu görüşe göre, popülizm, bireyi kitle karşısında savunmasız ve talepsiz bir duruma getirerek haklarının gasp edilme tehlikesini barındırmaktadır. Bu durum Tocqueville'in tanımladığı 'çoğunluğun despotizmi' tespiti ile paralel bir görünüm arz etmektedir (2019: 260-265). Tocqueville, her ne kadar demokrasinin çoğunluğun despotizmine dönüşme tehlikesi olduğunu ortaya koymuşsa da bu

durum özellikle 21. yüzyılda popülizmin güçlenmesi neticesinde yeni bir anlam kazanmıştır.

Son yıllarda, popülizm üzerine yapılan gerek teorik gerekse de ampirik çalışmaların sayısı popülizm literatüründe önemli bir gelişim göstermiştir. Ayrıca, son yıllarda yapılan araştırmalar, popülizm kavramının sınırlarını daha net bir şekilde belirlemeye yönelik çabaları artırmış ve karşılaştırmalı perspektifle yapılan çalışmalar sayesinde kavrama yönelik kuramsal sınırlamalar aşılmaya başlanmıştır. Zira sosyal bilim literatürünün çoğunda olduğu gibi, popülizm olgusunu çevreleyen çoğu konuda, literatürün bulgularını net bir şekilde listelemeye izin verecek bir ortaklaşmadan söz etmek zordur. Buna rağmen literatüre dayanarak belli belirlemelerden bahsetmek de mümkündür. Akademik yazına da sık konu olan popülizmin yükselişte olduğu iddiası, sadece popülizm literatüründe değil, kamuoyunda da üzerinde anlaşma olan bir konu gibi görünmektedir. Bununla birlikte, literatürün popülizm-demokrasi ilişkisine odaklanan bölümünde, özellikle iktidardaki popülizmin liberal anayasal demokrasi için oluşturduğu tehlikeler hakkında farklı bakış açılarıyla önemli bir bilgi birikimi ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, popülistlerin iktidara geldikten sonra demokratik aktörler karşısında başa çıkılması zor bir olgu haline geldikleri, literatüre dayalı olarak savunulabilir bir argüman olduğu ifade edilebilir.

III. BÖLÜM

3. TÜRKİYE'DE POPÜLİZM

Türkiye'de popülizm, siyasal yaşamda geniş etki alanına sahip bir olgu olarak öne çıkmıştır. Popülizm, bir bakıma halkın doğrudan çıkarlarını savunduğunu iddia eden liderlerin veya hareketlerin, genellikle elitleri ve kurumsal yapıları hedef alarak toplumsal ve siyasal değişim vaatleriyle ortaya çıkmasıdır. Türkiye'de popülizmin kökleri, Cumhuriyet'in ilk yıllarına, hatta Osmanlı dönemine kadar uzanabilir; ancak modern anlamda etkili olduğu dönem, özellikle 20. yüzyılın ortaları ve sonrasına denk gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'de popülizm, sosyal adalet, eşitlik ve halkın siyasal alanda söz sahibi olması idealleri ile birlikte, genellikle ekonomik krizler, sosyal sorunlar veya siyasi istikrarsızlık dönemlerinde güç kazanan bir strateji olarak siyasi ekosisteme nüfuz etmektedir. Adnan Menderes'in Demokrat Parti dönemindeki popülist yaklaşımları ve Süleyman Demirel'in "baba" imajı ile halkın desteğini kazanma stratejileri, bu bağlamda önemli örneklerdir. Aynı şekilde, Ecevit'in *Ortanın Solu* hareketi de popülist söylemlerle halkın doğrudan katılımını ve sosyal adaleti savunmuş, ancak bu girişimler zamanla ekonomik kalkınma ve politik vaatlerle sınırlı kalmıştır. Buradan hareketle Türkiye'de popülizmin dinamikleri, toplumsal taleplerle siyasal stratejiler arasındaki etkileşimleri ve bu etkileşimlerin toplumsal yapıyı nasıl dönüştürdüğünü anlamak, ülkenin siyasal tarihini ve güncel politikalarını kavrayabilmek açısından kritik öneme sahiptir. Bu önem, popülizmin yalnızca geçmişteki siyasal süreçleri şekillendirmekle kalmayıp, aynı zamanda günümüzde toplumun farklı kesimlerinin siyasal katılımını, temsilini ve kutuplaşmasını nasıl etkilediğini analiz etmek için de bir gereklilik haline gelmektedir. Özellikle popülist liderlerin söylemleri ve politikaları, toplumsal talepleri nasıl mobilize ettikleri, elit karşıtı yaklaşımların hangi gruplar üzerinde etkili olduğu ve bu süreçlerin siyasal sistemdeki kalıcı etkileri dikkate alındığında, bu dinamikleri anlamak, yalnızca tarihsel bir analiz değil, aynı zamanda geleceğe yönelik stratejik öngörüler geliştirebilmek için de hayati bir önem taşımaktadır.

3.1. Osmanlı Siyasal Yaşamında Popülizmin Temelleri

Popülizm, Türkiye'ye, Rusya'da filizlenen Narodnizm Hareketi'nin etkisiyle nüfuz etmiştir. Bu ideolojik akım, halkın egemenliğine dayalı bir siyasal söylemi, özellikle elit karşıtı bir perspektif içinde şekillendirerek, Türk siyasetinde de belirgin bir etki yaratmıştır. Ancak, bu hareket Türkiye'de, Rusya'daki gibi halkı eğitmek ve halka doğru yönelmek amacından çok, yerel koşullara uyum sağlayarak farklı bir karakter kazanmıştır. Narodnizm'in Türkiye'deki versiyonu, orijinalinden oldukça farklı bir şekilde gelişmiştir.

Osmanlı siyasal yaşamında, popülizmin filizlenmesi Rus Narodnik akımından kaynağını alsa da ilerleyen süreçte kendine mahsus bir görünüm arz etmiştir. Bu şekli alması şüphesiz Türk aydınlarının, İmparatorluğun özgül koşularının farkında olması ile bağlantılıdır. Bu bağlamda, Osmanlı aydınları ve siyasetçileri, popülist fikirleri kendi toplumlarının ihtiyaçlarına ve gerçeklerine göre uyarlamışlardır. Bu, aynı zamanda Osmanlı toplumunun sosyal, ekonomik ve kültürel yapısına dayalı olarak, halkın taleplerine duyulan ihtiyaçtır. Aydınlar ve siyasetçiler, halkın yaşadığı zorlukları, toplumsal eşitsizlikleri, ekonomik sıkıntıları ve idari haksızlıkları göz önünde bulundurarak söylemlerini popülizme uygun bir biçimde şekillendirmişlerdir. Yani, halkın özlemlerine hitap eden, toplumsal değişim ve reform taleplerini dile getiren bir siyasal stratejiye ihtiyaç duyulmuştur. Özellikle Tanzimat ve Islahat dönemlerinde yapılan reformlar ile halkın haklarının ve refahının artırılması hedeflenmiş, sosyal adaleti gözeten politikalar geliştirilmeye çalışılmıştır. Tanzimat Fermanı ile başlayan bu süreç, halkın devletle olan ilişkisini yeniden tanımlamış ve daha katılımcı bir yönetim anlayışının temellerini atmıştır. Bu dönemde halkın daha etkin bir şekilde siyasete dâhil edilmesi, popülizmin Osmanlı'daki ilk izlerini görmek açısından önemli bir aşama olarak kabul edilebilir. Tanzimat reformları, halkın taleplerine duyarlı bir yönetim anlayışını teşvik ederek, toplumsal katılımı artırma amacına yönelmiş aynı zamanda da popülist söylemlerin zeminini hazırlayan siyasal dinamikleri beslemiştir.

3.1.1. Osmanlı'da Halkçılık Hareketi

Popülizm, 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren, demokratik süreçlerin gelişimine bağlı bir kavram ve olgu olarak Batı Avrupa ülkelerinde görünür olmaya başlamıştır. Popülizmin 19. yüzyılın son çeyreğinde Batı Avrupa ülkelerinde görünür hale gelmesinin ardında, özellikle demokratik süreçlerin gelişimi ve halkın siyasal katılımının artması gibi temel nedenler bulunmaktadır. Bu dönemde, halkın daha fazla siyasi güce sahip olması ve temsil hakkını talep etmesi, popülist hareketlerin yükselmesine zemin hazırlamıştır. Ayrıca sanayileşme, sosyal eşitsizliklerin artması ve elitlerin toplum üzerindeki egemenliğine karşı duyulan tepki de popülizmin güç kazanmasında etkili olmuştur. Bu sorunlar aynı zamanda birbirini etkileyen ve tamamlayan bir görünüme sahipti. Bu açıdan çeşitli toplumsal bunalımlar neticesinde neşet eden popülizm, politik düzende köklü değişiklikler meydana getirse de Batı ülkelerindeki popülist hareketler farklı bir toplumsal bağlama sahipti. Bu bağlamda, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde iki tür popülizm biçimi ortaya çıkmıştır.

Gelişen ve gelişmiş ülkelerde iki farklı türde popülizm olgusu ile karşılaşılabileceğini belirten Toprak, bunları tanımlamak için ilkinde "siyasal", ikincisinde ise "entelektüel" kavramlarını kullanmanın doğru bir yaklaşım olacağının altını çizmektedir. Siyasal popülizm, kapitalist gelişmenin ilk aşamalarında, toplumun geniş kesimlerinin ekonomik değişimlere adapte olma sürecinde ortaya çıkarken, entelektüel popülizm kapitalizmin ilerlemiş aşamalarında, bu değişimlere entelektüel bir tepki olarak gelişmiştir. Entelektüel popülizm, genellikle kapitalizm tarafından dönüştürülen geleneksel ve pre-kapitalist yapıları savunmaya ya da bir tür onlara geri dönüşe çağrıya işaret etmektedir (1992: 6-7). Kapitalistleşme veya burjuvalaşma süreci, toplumsal tıkanıklıklara neden olarak sosyo-ekonomik, siyasal ve kültürel gelişmelerde orantısızlıklar ve çarpıklıklar oluşturmuştur. Bu durum toplumlar özelinde karmaşık ve çelişkili ideolojik tepkilere yol açmış ve nihayetinde 19. yüzyıl Avrupası'nda, kapitalistleşmede geciken birçok ülkede popülist eğilimler ortaya çıkarmıştır**.** Nitekim bu ideolojileri tanımlamak için popülizm terimi zamanla yaygın bir şekilde kullanmaya başlanmıştır (Toprak 2013: 44; Canovan 2002: 2-16; Mudde 2004: 541-563).

Popülizm terimi, ilk kullanım dönemlerinde yukarda da bahsedilen ideolojik bağlama ve rekabete bağlı olarak popülizm olgu, Rusya ve Amerika'da gözlemlenmiş ve konu ile ilgili çalışmalar bu ülkelere kaymıştır. Bununla birlikte bu olgu, süreç içerisinde yalnızca Rusya ve Amerika ile sınırlı kalmamış, uluslararası bir nitelik kazanmış ve yaygınlık gösterir hale gelmiştir. Buna bağlı olarak popülist siyasal karakter, Osmanlı'nın sosyal ve siyasi yaşamına da nüfuz etmiştir. Osmanlı toplumsal yaşamında meydana gelen toplumsal ve siyasi kırılmalar siyasi taşları yerinden oynatmış, monarşiye karşı yeni bir siyasi anlayış tatbik edilmiştir (Aksakal 2018: 920-22). Bu anlayış narodnizmden Osmanlı'ya "halkçılık" olarak aksettirilmiş ve yeni bir siyasi akımın başlangıcı olmuştur. Bununla birlikte Osmanlı halkçılığı, uluslararası yazında yeterince bilinmese de popülist birikime önemli bir katkı olduğu belirtilmektedir (Toprak 1992: 52-3). Osmanlı halkçılığı, halkın egemenliğini savunarak, halkın çıkarlarını ön planda tutmayı ve elitlerle halk arasındaki uçurumu azaltmayı amaçlamıştır. Bu yönüyle, halkçı söylemler ve toplumsal eşitlik vurgusu, popülist hareketlerin temel taşlarıyla örtüşmektedir.

Dönemsel koşullar göz önünde bulundurulduğunda, Özellikle Tanzimat ve Islahat dönemlerinde, halkın daha etkin bir şekilde devlet yönetimine katılması gerektiği fikri, halkçılığın gelişmesinde etkili olmuş ve popülist akımların Osmanlı'da kök salmasına zemin hazırlamıştır. Padişah ve bu uygulamaların yürütücüsü patrimonyal bürokratlara karşı sistemli muhalefet ise, 1860'larda yeni bir siyasal paradigmanın doğmasına yol açmıştır. Kırım Savaşı'nda Rusya'nın yenilgisinin ardından yapılan Paris Kongresi'nde, Fransa ve İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü güvence altına almıştır (Akşin 2016: 31). Osmanlı, bu güvencelere karşılık olarak, Müslüman olmayanlara Müslümanlarla eşit haklar tanıyacağına dair ayrıntılı ve somut hükümler içeren Islahat Fermanı'nı yayınlamıştır.

Çağdaşlaşma çabası içinde olan Osmanlı Devleti'nin azınlıklara tanıdığı bu yeni haklar, Müslüman halk arasında tepkilere yol açmıştır (Mardin 2004: 28-33). Bu bağlamda, modernleşme sürecindeki Osmanlı'da çeşitli modernleşme krizlerinin sosyopolitik etkileri toplumun geniş kesimlerinde hissedilmiştir. Gerek Devlet yöneticileri gerekse de toplumsal grup olarak entelijansiya, geçiş toplumunun yarattığı sosyal çözülmeyi her yönüyle fark ediyor ve bilincine varıyordu.

“Osmanlı’nın yıkılış sancılarının yaşandığı yüzyılın başı, aynı zamanda iktisadi, sosyolojik ve politik birtakım derin, sert ve sarsıcı kararların alındığı ve uygulandığı da bir dönem olmuştur. Devlet ve aydınlar “ne oluyor” ve “ne yapmalıyız” sorularını, bu yeni bağlam ve dinamikler içerisinde cevaplamaya çalışırken, siyasal sistemin kendisinden toplumsal yapı ve ilişkilere kadar pek çok şey” (Ertugay 2024: 2) birtakım değişikliklere uğramıştır. Bu bağlamda aydınların bu sürecin bir parçası olması Türkiye’deki halkçı hareket ve gelişmelerin rüşeym haldeki ilk nüvesi olarak kabul edilebilir. Dolayısıyla reâyânın girişimlerinden önce Osmanlı’da ilk halkçılık hareketleri düşünür ve entelektüellerin toplumda meydana gelen sosyal ve politik çözülmeyi dillendirmesi ile başlatmak yanlış olmayacaktır. Bu entelektüel kesim felsefi ve teorik düzeyde iki ayrı grupta kümelenmektedir.

Birinci grup ulusal düzeyde basın-yayın ve edebiyat alanlarında faaliyet gösteren ve halkın sorunlarını dönemin koşullarına göre kamuoyuna taşıyarak halkın sözcülüğünü yapan ve Yeni Osmanlılar olarak adlandırılan gruptur. İkinci grup ise 19. yüzyılın sonuna doğru ortaya çıkan ve özellikle *II.Meşrutiyet* döneminde Milliyetçilik ve Türkçülük ideolojileri üzerine çalışmalar yürüten düşünürler ve entelektüellerden oluşmaktadır (Toprak 1992: 58-59). Özellikle Türkiye’de popülizm üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında, literatürde incelenen ikinci grup aydın ve entelektüeller, Türkçü-Milliyetçi görüşte olmaları nedeniyle Osmanlı siyasi yaşamında halkçılığın bir sonraki aşaması yani popülizmi başlatan aktörler olarak görülmüştür (Toprak 2014: 5-6; Baykan 2017: 158-60).

Yeni Osmanlılar, Osmanlı İmparatorluğu’nun modernleşme çabalarının önemli bir parçasıdır ve onların entelektüel uğraşları bu dönemde düşünce hayatında halkçı fikirlerin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Bu grup, batılılaşma ve reform fikirlerini savunarak, toplumun farklı kesimlerinin haklarını ve temsilini ön planda tutmuşlardır. Bu bağlamda, halkçılık düşüncesinin ilk izleri, Yeni Osmanlıların modernleşme anlayışıyla iç içe geçmiştir. Tanzimat döneminde halkçılık fikrini kamuoyunda görünür kılan isimler, çoğu ya da en önemlileri gazetecilerden oluşan dönemin aydın ve memur sınıfıdır (Mardin 2004: 34). Örneğin Agâh Efendi’nin sahip olduğu, Şinasi’nin de yazılar yazdığı Tercüman-ı Ahval**,** 19. yüzyılın sonlarında siyasal ve toplumsal hayata dönük önemli etkiler meydana getiren bir yayın organı olmuştur. Şinasi, bu gazetede halk ve hak kavramlarının yanı sıra

medeniyet, adalet, hukuk, akıl ve vatandaşlık hakları gibi sosyal ve siyasal konuları işlemiş, bu yolla halkı bilinçlendirmeye çalışmıştır.

Şinasi'nin yazıları, modernleşme ve reform süreçlerine katkıda bulunmuş ve Osmanlı toplumundaki dönüşümün önemli bir parçasını teşkil etmiş (Odabaşı 2015: 26-28); toplumdaki çeşitli sosyo politik problemleri kamuoyuna taşıma ve propaganda yaparak halkı bilinçlendirme uğraşı içerisinde olan dönemin gazeteci ve yazarları bunu yaparken çeşitli kavramların anlamlarını sembolikleştirmiş ve kavramların geleneksel anlamlarına popülist bir içerik katmıştır. Bu bağlamda toplumda bilinen kavramlar düşünürler aracılığıyla yeni bir algı dünyasına kapı aralamış halk, içinde yaşadığı siyasal yapıyı tahlil etme imkânı elde etmiştir. Dolayısıyla yeni Osmanlılar tam anlamıyla popülizmin ilk mimarları olmamasına rağmen popülizmin temeli olan halkçılık anlayışını kurumsal-yapısal açıdan toplumsal ve politik yaşamın pratiklerine uyarlamıştır.

Osmanlı siyasal yaşamında halkçılık hareketlerine yön veren entelektüellerin siyasi ve ideolojik faaliyetleri de dikkate alınması gereken önemli bir konudur. Bu entelektüeller, siyasi ideolojilerin gelişimine katkıda bulunarak toplumsal değişim ve dönüşüm süreçlerinde etkili olmuşlardır. Bilahare temelinde milliyetçi bir muhteva taşıyan ideolojiler Osmanlı'daki halkçılık hareketinin de ötesine geçerek ilk popülist hareketler olarak değerlendirilmektedir (Toprak 1982: 70-72). Bilhassa, 19. yüzyılın son yıllarında etkin olmaya başlayan ve Türkçülük ideolojisi hakkında önemli çalışmalar neşreden Yusuf Akçura, *Halka Doğru* dergisinde ki yaptığı çalışmaları bu hususta önem teşkil etmektedir. Akçura'nın Türkçülük ideolojisi ile harmanladığı halkçılık hareketi Rusya'daki halka doğru ya da narodnik akımdan esinlenerek bir bakıma Osmanlı'daki haliyle narodnik milliyetçilikten beslendiğini ifade etmek gerekir (Aksakal 2018: 920-24).

Akçura'nın yanı sıra, *II. Meşrutiyet* döneminde Türkçülük akımının bir diğer önemli temsilcisi olan Ziya Gökalp'in de *Yeni Mecmua'da* yayımladığı "Türkçülük ve Hakçılık" başlıklı yazılarında milliyetçilik ve halkçılık üzerine yaptığı analizlerle belirli ölçülerde Türkiye'deki popülizmin temellerini atmış olduğu söylenebilir. Gökalp, "toplumsal sınıf" kavramını eleştirerek bu yaklaşımın dışlayıcı ve ayrıştırıcı doğasına karşı çıkmış, bunun yerine kapsayıcı ve birleştirici bir halkçılık anlayışını

savunmuştur (1918: 263). Sonuç olarak, Osmanlı'da ilk halkçılık hareketlerinin ve popülizmin ortaya çıkışı, *II. Meşrutiyet* döneminde yayımlanan edebi, siyasi ve toplumsal metinlerle şekillenen milliyetçilik akımıyla ilişkilidir. Bu nedenle, dönemin düşünürlerinin bu konudaki faaliyetlerinin incelenmesi, çalışmanın yetkinliği açısından zorunlu hale gelmiştir.

3.1.2. II. Meşrutiyet Dönemi: Hanedanlıktan Halka Yönelmek

20. yüzyılın özellikle ikinci yarısında bağımsızlığını kazanan birçok ülkenin entelektüel ve siyasi yaşamında görülen popülizmin örneklerinden biri de Osmanlı'daki halkçılık hareketi olarak değerlendirilmektedir. Uluslararası politik sistemde yaşanan farklı ideolojik çözümlemelerin toplumun temeline yayılması, tarihsel süreç içinde devletlerin siyasal sistemlerinde köklü değişimlere yol açmıştır. Bu değişimlerin en belirgin şekilde hissedildiği devletlerden biri Osmanlı İmparatorluğu'dur. *II. Meşrutiyet* döneminde, Osmanlı'daki ulusal kimlik arayışı, bütüncül ve dayanışmacı bir toplum modelinin ortaya çıkmasını kamuoyunda görünür kılmıştır. Halkın karşılaştığı sorunların gündeme getirilmesi ve mevcut krizlerin aşılması, entelektüellerin toplumu yönlendirmesi ile ilgilidir. Bu çerçevede, 11 Nisan 1913 tarihinde yayınlanan *Halka Doğru Dergisi*, Akçuraoğlu Yusuf ve Ziya Gökalp'ın liderliğinde, Hüseyinzade Ali, Hamdullah Suphi, Mehmet Emin Yurdakul, Ali Cânip Yöntem ve Halide Edip Adıvar'ın katkılarıyla, toplumun aydınlanması ve halkın daha etkin bir rol üstlenmesi için önemli bir girişim olmuştur (Halka Doğru Cemiyeti 1917: 141-42; Akçura 1913: 15-25; Karpat 2001: 50-70). Bu isimler Osmanlı entelektüel ve sosyal yaşamında Türk Milliyetçisi çizgisinde olan düşünürler olarak bilinmektedirler. Türk milliyetçiliği, çok uluslu Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş döneminde yaşanan sorunlara ve özellikle diğer etnisitelerin ayrılıkçı hareketlerine karşı bir reaksiyon olarak doğmuştur (Ertugay 2017: 84-88). Bu anlamda, Türk milliyetçiliğinin ideolojik yapısında güçlü bir popülizm de önemli bir unsur olarak yer almaktadır (Berkes 1975: 230-32).

Türk milliyetçilerine göre, klasik Osmanlı toplumunun en büyük zaafı, bürokrasi ile halk arasındaki derin mesafede yatmaktadır. Bu mesafe, devlet ile millet, aydınlar ile köylüler, İstanbul ile Anadolu arasındaki ilişkilerde sürekli bir şekilde kendini gösteren ve devam eden bir dinamik oluşturmuştur. Aynı zamanda da

sadece politik değil kültürel ve ideolojik temellere de sahiptir. 1870'lerin Rus halkçılarından esinlenen İttihat ve Terakki mensuplarının kurduğu ilk Türk popülist mecmuası olan *Halka Doğru Dergisi*'nin ilk sayısında Ziya Gökalp (1913: 107) bu kültürel-toplumsal ve hatta siyasal bölünmeyi şöyle ifade etmektedir: "[h]er milletin iki medeniyeti var: Resmi medeniyet, halk medeniyeti... Türklerde resmi lisandan, resmi edebiyattan, resmi ahlaktan, resmi hukuktan, resmi iktisadiyattan, resmi teşkilattan büsbütün başka bir halk lisanı, halk edebiyatı, halk ahlakı, halk hukuku, halk iktisadiyatı, halk teşkilatı vardır. Bu hadisenin sebebi Türklerin kendi müesseselerini yükseltmek suretiyle bir medeniyet ibda etmek yolunda gitmeyip yabancı milletlerin müesseselerini itinam ve onlardan yapma bir medeniyet terkip etmeleridir." Bu bağlamda Türk toplumunun kendine özgü toplumsal yapıları ve değerleri yerine, dışarıdan alınan kültürel ve kurumsal modellerin benimsenmesinin, toplumsal uyumsuzlukları ve derinleşen bir kimlik krizini beraberinde getirdiğini söylemek mümkündür. Halkın yaşam tarzı, değerleri ve kültürel mirası, resmî ideolojilerle uyumsuzluklar gösterdiği için, toplumsal hayatın farklı katmanları arasında derin bir bölünme meydana gelmiştir.

Türk milliyetçilerinin kaleminden çıkan tüm halkçı metinler, Osmanlı toplumunda aralarında bir nedensellik bağı olmayan iki farklı kültürel kompartımanın varlığını vurgulamıştır. Bu iki kültürel ayrımdan ilki saray/beraya iken ikincisi halk/reaya kültürüdür. Saray kültürü Batılı ve elitist bir yapıdayken, halk kültürü otantik, saf ve doğal bir öz taşımaktadır. Seçkin bir grubun üyesi olan Osmanlı aydını, eğer halka yönelirse gerçek değerlerle buluşacak; resmi dildeki Arapça ve Farsça ifadelerin yerine, halkın sade ve zengin Türkçesiyle etkileşimde bulunabilecektir (Özden 2006: 91). Halkçılık fikri etrafında oluşan somut metinler, 19. yüzyıl Osmanlı siyasal ve entelektüel yaşamında, bir grup aydının halkı olumlu bir değer olarak keşfetmesinin bir sonucudur. Bu çerçevede, Osmanlı-Türk popülizmi, liberalizm ve sosyalizmden oluşan ideolojik tayflar yerine, Türkçülük ve Osmanlıcılık gibi siyasi ve etnik akımlardan etkilenmiştir. Balkan Savaşı sonrası Türkçülük akımının güçlenmesiyle, popülizm veya daha sonra ifade edilen şekliyle 'milliyetçilik' ve 'halkçılık', bağlaşma ve süreklilik içerisinde birbirini taşıyan iki olgu olarak değerlendirilmiştir.

3.1.2.1. Yusuf Akçura ve Halka Doğru Hareketi

Türkiye'de bir ideoloji olarak halkçılık ve milliyetçiliğin sentezlenmesine yönelik fikirler öncelikle Yusuf Akçura'nın editörlüğünü yaptığı *Halka Doğru Dergisi*'nde belirgin hale gelmiştir. Bir bakıma Osmanlı'daki popülizm hareketinin esintilerine bu dergide yer alan "Halka" başlıklı makalelerde rastlamak mümkündür. Ancak Halka Doğru Hareketi çehresinde gelişen halkçılık anlayışı dönemin oluşturduğu sosyopolitik ve tarihi gelişmeler ölçeğinde farklı anlamlara evrilmiştir.

II. Meşrutiyet döneminde "millet" ve "halk" terimleri bir ölçüde eşanlamlı olarak kullanılıyor ve zaman zaman bu kavramlar popülist söylemle iç içe geçmiştir. Türkçülük akımının yayın organı olan *Türk Yurdu*'nda, "[g]üzideler tarafından temsil edilen bir halktan ayrı bir milletten söz edilemeyeceği" belirtilmiş ve "milliyetin esaslarını yaratan halktır" ifadesi vurgulanmıştır (Toprak 2002: 5). Buna göre milleti, halkın zevkleri, ruhsal duyguları, inançları ve görüşleri şekillendirmiştir. Bu nedenle Türk Yurdu, sürekli olarak "halka doğru inme" vurgusu yapmış, halkı anlamanın önemini belirtmiş ve milleti yüceltmek için halkın da yükseltilmesi gerektiğini savunmuştur (Halka Doğru Cemiyeti 1917: 141-142.). Akçura, "Halka" başlıklı yazı dizisinde, "[b]iz Halka Doğru adını verdiğimiz bu dergiyi, halk için ve halka faydalı olmak amacıyla çıkarıyoruz" ifadelerini kullanmıştır (1913: 168-9). Buna göre halkın, yani köylü ve esnafın, okullar ve dernekler kurabilmesi için öncü rol üstlenecek okumuş bireylere ihtiyaç vardı.

Akçura, yazısında yoksul kesimlerin Osmanlı toplumunda karşılaştıkları zorlukları ele almakta ve köylünün toprağının yetersizliğine dikkat çekmektedir. Halk, ancak aydın kesimin liderliğinde bu sorunları aşabilecektir. Bu nedenle Türk aydını, halka yönelmeli, halkla kaynaşmalı ve halkın seviyesine inerek onu eğitmelidir. *Halka Doğru Dergisi*, Türk gençlerinin halka doğru yönelmeye başladıklarını ifade etmektedir. Bu harekete özellikle Tıbbiyeli genç aydınlar öncülük ederken 1913 yazında birkaç Tıbbiyeli Türk genci, Anadolu'da halk arasında seyahat ederek halka doğru gitmişlerdir (1913: 160). Halka doğru giden ilk Türk popülistleri, yola çıkışlarını şöyle ifade etmektedirler: "[m]emleketin hakk-ı hayatını, Türk köylüleri yükseltmekle kazanacağına derin ve sarsılmaz bir imân ve itikadla kâni olanlardan olduğumuz için büyük bir ekseriyetin yaptığı gibi bizim de

bunlara karşı lakayd kalmamaklığımız icab ediyordu. Zaten bu asker kardeşlerimizin yaşadığı muhiti görmek, tarz-ı hayatlarını tetkik etmek ancak Türk gençlerine ait bir vazifedir" (1329: 185-6).

Sonuç olarak, Akçura, halkçılık hareketlerinin popülizme dönüşümünü, Osmanlı toplumunun bütünlüğünü sarsan dağılma süreci ve bu süreçte yaşanan çeşitli sosyolojik kırılmalarla ilişkilendirmiştir. Bu süreçte gelişen milliyetçilik akımları, azınlıkların isyanlarına karşı Türk toplumunun sosyo-ekonomik ve siyasi kayıplarına odaklanmıştır. Bu halkçılık, milletin çıkarlarını gözetmeyi hedefleyen ve milliyetçi söylemler ve ideolojiler aracılığıyla toplumsal birlikteliği oluşturmayı amaçlayan bir yaklaşımın ürünüdür. Halkçılık, milliyetçilik ve halkla doğrudan ilişki kurma bağlamında kısmen Akçura çizgisini izleyen Ziya Gökalp'in halkçılık üzerine ortaya koyduğu çalışmalar da bu sürecin önemli bir parçasıdır. Gökalp, Türk milliyetçiliğini ve halkçılığı birleştirerek, Türk toplumunun öz değerlerine ve kültürel kimliğine vurgu yapmış, halkın bu süreçteki rolünü ön plana çıkarmıştır (Özden 2006: 96). Onun düşüncelerinde, halkın temsil edilmesi ve toplumsal katılımın artırılması, popülist bir yaklaşımın temel unsurlarını oluşturmaktadır. Böylece, Akçura'nın analizleriyle Gökalp'in popülizmi arasında bir bağlantı kurulmakta, Osmanlı toplumundaki dönüşümler derinlemesine anlaşılması sağlanmaktadır.

3.1.2.2. Ziya Gökalp: Ferdiyetçilikten Solidarizme

Tanzimat sonrası, her Osmanlı aydını gibi Ziya Gökalp'in de Batı'ya bakarken bir ikilem içerisinde olduğu belirtilebilir. Batı'da sınıf mücadelesinin giderek yükseldiği bir dönem olarak 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın başlarındaki sosyolojik ve politik gelişmeler, toplumsal ve politik görüşlerini etkilemiştir. Bu nedenle, ekonomik çalkantılar içinde bulunan Gökalp, solidarizmden[5](1977: 44-52) ilham almakta toplum projesinde çelişkili toplumsal

[5] Gökalp, solidarizmin Türkçe karşılığı olarak tenasütçülük kavramını kullanmıştır. Tesanütçülüğün amacı, sınıf çatışmalarını ortadan kaldırarak herkese eşit eğitim ve iş imkânları sunmaktır. Bu hedefe ulaşmak için Ziya Gökalp'e göre, çağdaş milletlerin sınıf ayrımlarını yok etmek ve bunun yerine mesleki kuruluşları oluşturmak gerekmektedir. Bu bağlamda Gökalp, milli dayanışmayı güçlendirmek amacıyla meslek kavramını öne sürer ve meslek ahlakı ile iş bölümü anlayışını vurgular. Bkz. Ziya Gökalp, (1977), Makaleler IV, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, (Hazırlayan: Ferit Ragıp Tuncor).

sınıf kavramını dışlamakta ve bunun yerine birleştirici, bütünleyici ve dayanışma içinde olan meslek gruplarını ön plana çıkarmaktadır.

Meslek örgütlerine dayanan "siyasî ve toplumsal halkçılık" prensibi, Gökalp'e göre sınıf esaslı toplumların ardından uygulanacak ve medeniyetin benimseyeceği meslek anlayışının bir belirleyicisi olarak görülecektir. Bu açıdan düşünür bu durumu şöyle açıklamaktadır: "[s]ınıflı toplumlarda, değişik sınıflar birbirini istismar eder, ya da imha etmeye kalkardı. Bir toplum içinde sınıflar, aralarında ulaşma imkânı olmayan düşman zümrelerdi. Oysa toplumda meslek zümreleri birbirine rakip ve düşman olacakları yerde, bizzat diğerine son derece muhtaçtı. O halde sınıflar kalkıp da onların yerine meslek zümreleri güçlü bir şekilde oluşunca *Sosyal Darwinizm*'de son bulacak, toplumda barış hüküm sürecekti." (1918: 160-2). Buradan hareketle, halkçılığın temel prensiplerinden biri olan toplumsal dayanışma ve birlik anlayışı ön plana çıkmaktadır. Meslek zümrelerinin birbirine olan bağımlılığı, toplumun farklı kesimleri arasında iş birliği ve dayanışmayı teşvik ederek, sosyal sınıflar arasındaki çatışmaların yerine ortak bir uyum ve karşılıklı yardımlaşma anlayışını getirmektedir. Bu yaklaşım, halkçılığın yalnızca bir siyasal söylem değil, aynı zamanda toplumun farklı katmanlarını bir arada tutmayı amaçlayan bir toplumsal proje olduğunun altını çizdiği söylenebilir.

Düşünürün "sınıflar kalkmalı" ifadesi, halkçı bir yaklaşıma vurgu yapmakta; zira toplumda barışın ve uyumun sağlanabilmesi için sınıf çatışmalarının ortadan kaldırılması gerektiğine işaret etmektedir (Gökalp 1918: 163). *Yeni Mecmua Dergisi*'nin 14 Şubat 1918 tarihli sayısında, "Halkçılık" başlıklı bir yazıya yer verilmiştir. Toprak'a göre bu makale, günümüzde hâlâ Cumhuriyet Halk Partisi'nin programında bulunan halkçılık ilkesinin manifestosu niteliğindedir (2014: 7-8). Gökalp, yazısında halkçılığı tarihsel bir perspektiften ele almış ve "siyasal halkçılık" ile "içtimaî halkçılık" kavramlarına vurgu yapmıştır. Siyasi halkçılık, onun için demokrasi anlamına gelirken, içtimaî halkçılık sosyal demokrasi anlamını taşımaktadır (2014: 8). Ancak, o dönemde sosyal demokrasinin Marksizmle ilişkilendirilmesi, bu terimin kullanılmasını zorlaştırmış, bu sebeple "içtimaî halkçılık" yerine "solidarizm" kavramı tercih edilmiştir. Bu yaklaşım, sınıf çatışması yerine toplumsal uzlaşmayı ve dayanışmayı merkeze alan bir anlayışı benimsemiş, böylece halkın farklı kesimlerini ortak bir paydada birleştirmeyi hedeflemiştir. Diğer

bir deyişle Gökalp, sınıf çatışmasını reddeden bir toplumsal modelin inşasını savunmuş ve toplumsal tabakaların uzlaşmasını Osmanlı siyasal yaşamına uyarlamayı amaçlamıştır.

Gökalp, Türkler ve Osmanlıların geçmişini incelerken Batı ile sürekli bir karşılaştırma yapma ihtiyacı içerisinde olmuştur. Zira Tanzimat, onun için siyasal halkçılığın ilk adımı olsa da eşitlikçi toplumda kapitülasyonlar gibi bazı menfi olgular bulunmaktadır (Aksakal 2017: 919). Aynı zamanda Osmanlı toplumunda siyasal açıdan imtiyazları olan ve kanunların koruma altına aldığı gayrimüslim cemaat mensupları siyasal halkçılık anlayışının gerçekleşmesi için engel teşkil eden koşulların başında gelmektedir (Aksakal 2017: 919). Bu durum, Osmanlı Devleti'nin merkezî otoritesini güçlendirme çabalarını zayıflatmış ve toplumsal bütünleşmenin önünde önemli bir engel olarak kalmıştır. Siyasal eşitliğin sağlanması adına atılan adımlar, bu imtiyazlı grupların ayrıcalıklarına dokunulmadığı sürece sınırlı kalmış, bu da halkçılık anlayışının tam anlamıyla kök salmasını zorlaştırmıştır.

Son kertede Osmanlı sivil ve siyasal yaşamı halkçılık terimine yabancı olsa da bu fikirler ilk olarak Rusya'dan gelen düşünürler, özellikle Yusuf Akçura'nın *Halka Doğru Dergisi'*nde ele alınmıştır. Dergideki "Halka" başlıklı yazılarda Rus Narodnik Hareketi'nin etkileri yer almaktadır. Ancak Birinci Dünya Savaşı ile birlikte, Gökalp'in halkçılık anlayışında Fransız solidarizmi, Rus Narodnizmine karşın daha belirgin hale gelmiştir. İttihatçı düşünürün Batı kapitalizmine eleştirel bakışı, Cumhuriyetin kuruluş sürecinde de etkili olmuş ve Tek Parti dönemine damgasını vurmuştur. Mustafa Kemal Atatürk'ün halkçılık anlayışının temel kaynağı Ziya Gökalp'tir. Atatürk'ün 1920 tarihli "Halkçılık Programı" ve 1937 Anayasası'nda yer alan "Halkçılık Umdesi", Gökalp'in düşüncelerinin bir uzantısı olarak değerlendirilebilir (Toprak 2014: 10). Zamanla, Türkiye'de halk ve millet terimleri Tek Parti döneminde giderek farklı anlamlar kazanmıştır. Millet terimi siyasal bir bağlamda ön plana çıkarken, toplumsal boyut halk kavramı ile tanımlanmıştır. Bu bağlamda, millet devletin ve resmî ideolojinin bir unsuru olarak algılanırken, halk daha çok toplumun genelini ifade eden bir terim haline gelmiştir. Dolayısıyla, bu iki kavram arasındaki ayrım, dönemin politik ve sosyal dinamiklerine ışık tutmakta ve popülist söylemlerin temellerini anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

3.2. Erken Cumhuriyet Döneminde Halkçılık ve Popülizm

Halkçılık ideolojisinin Türkiye Cumhuriyeti'ne nasıl yansıdığı meselesi üzerinde durulması gereken en önemli hususdur. *II. Meşrutiyet* dönemi'nin başlangıcı ile Cumhuriyet'in ilanı arasında hem kronolojik hem de siyasal aktörler açısından bir süreklilik söz konusudur. Kronolojik olarak bu süreklilik, gerek *II. Meşrutiyet* ile Cumhuriyetin ilanı arasındaki birbirinin ardılı olmasıyla gerekse de yapısal ögeler açısından ortaya çıkmaktadır. Aktörler düzeyinde bir süreklilikten bahsedildiğinde ise Türkiye'deki popülizm, Tanzimat döneminde aydınlar ve entelektüellerin girişimleriyle ortaya çıkmış ve geniş halk tabanıyla buluşmuştur (Çarkoğlu, Elçi, Erol ve Paksoy 2022: 329-30). Tanzimat döneminden itibaren aydınlar ve entelektüeller, halkı "aydınlatılması gereken bir kitle" olarak görmüş ve bu bakış açısı popülist bir söylemi sivil ve siyasal süreçlerde etkin kılmıştır. Bu söylem, Cumhuriyet döneminde de halkı karar alma süreçlerine tam anlamıyla dâhil etmekten çok, halkın üzerinde "eğitici" rol üstlenen elit bir zümre tarafından yönlendirilmesini öngörmüştür (Türköne, Önder 2000: 120-135; Zürcher 2004: 85-102). Dolayısıyla, halkın egemenliğinden bahsedilirken, bu egemenliğin nasıl işleyeceği sorusu, genellikle elitlerin yönlendirici rolünü vurgulayan bir çerçeveye oturtulmuştur.

19. yüzyıldan itibaren, özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti döneminde, Osmanlı-Türk siyasal süreçleri, iki ayrı siyasal ya da politik cephenin çatışmasına sahne olmuş ve bu çatışma, Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte de süreklilik arz ederek, yeni siyasal yapıların inşasında belirleyici bir rol oynamıştır. Bu iki politik cepheyi, "devletçi seçkinler" ve "gelenekçi liberaller" olarak ayıran Kongar, her birinin siyasal yaklaşımlarını ve toplumsal rollerini belirgin bir şekilde ortaya koymuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti döneminde "devletçi seçkinler", Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezi otoritesini güçlendirmeyi ve modernleşme çabalarını hızlandırmayı amaçlayan bir grup olarak öne çıkmıştır. Bu seçkinler, devletin ekonomik ve sosyal alanlarda aktif bir rol oynaması gerektiğine inanmış ve bu doğrultuda politikalar geliştirmiştir (1998: 610).

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte, devletçi seçkinler, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin inşasında da etkili olmuş ve devletin merkezi rolünü koruma çabalarını sürdürmüştür. Gelenekçi liberaller ise, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında, bireysel özgürlükleri ve piyasa ekonomisini savunan bir grup olarak

tanımlanabilir. Bu grup, geleneksel değerleri koruma eğiliminde olup, aynı zamanda liberal ekonomik politikaların benimsenmesini desteklemiştir (1998: 611-12) Gelenekçi liberaller, halkın karar alma süreçlerine daha fazla katılımını savunmuş ve elitlerin halk üzerindeki "eğitici" rolüne eleştirel yaklaşmıştır. Cumhuriyet döneminde de bu görüşlerini sürdürerek, demokratikleşme ve bireysel hakların genişletilmesi yönünde çaba göstermişlerdir. Bu bağlamda İttihat ve Terakki döneminde başlayan köylü halka yönelme çabası, bir anlamda CHP'nin *Halkçılık* ilkesinde somutlaşan popülizmle doğrudan siyasal bir retoriğe ve pratiğe dönüşmüştür. Bu açıdan bakıldığında milliyetçilik ve halkçılık ideolojisinin siyasal temsilcileri olarak görülebilecek İttihat ve Terakki ile Cumhuriyet Halk Partisi arasında sosyolojik ve politik açından yakınlıklar ve benzerlikler söz konusudur. Son tahlilde *II. Meşrutiyet* döneminde filizlenen halkçılığın, bir retorik ve pratik olarak Millî Mücadele ve erken Cumhuriyet döneminde de tevarüs edildiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

3.2.1. CHP'nin Halkçılık İlkesi ve Toplum Anlayışı

Kurtuluş Savaşı'ndan Cumhuriyet'in ilanına kadar olan süreçte halkçılık, Türkiye'deki toplumsal ve siyasi dönüşümün temel ilkelerinden biri olarak öne çıkmıştır. Halkçılık anlayışı halkın iradesini, menfaatlerini ve refahını öne çıkaran bir ideoloji olarak değerlendirilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşları, halkın desteğini alarak bağımsızlık mücadelesini yürütmüş ve ulusal egemenliği tesis etmeyi amaçlamışlardır. Kurtuluş mücadelesinden Cumhuriyet'in ilanına giden süreçte ülkenin bağımsızlığı için rol alan kadro, toplumsal açıdan ortaya çıkan siyasi, sosyolojik ve ekonomik hasarları acil ve ivedilikli bir şekilde inkılaplarla iyileştirme çabasında olmuştur. Bu bağlamda toplumun içinde bulunduğu olumsuz koşullardan hızla kurtarılma arzusu, halkçılık anlayışını özünden uzaklaştırarak popülist bir söylem ve içerikle yeniden biçimlendirilmesine zemin hazırlamıştır.

CHP döneminde halkçılıktan türetilen popülizm, özellikle Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) Türkiye'de Tek Parti olarak iktidarda bulunduğu dönemde uyguladığı politikaları ve stratejileri içermektedir (Çarkoğlu, Elçi, Erol ve Paksoy 2022: 330-31). Bu dönemde popülizm, halkın desteğini kazanmak ve toplumun geniş kesimlerini bir araya getirmek amacıyla çeşitli araçlar ve politikalar kullanılarak

uygulanmıştır. Tek Parti dönemi CHP halkçılığında halk, kanunlar karşısında eşit, sınıf çatışmalarından ve ayrışmalarından muaf, egemen Türk milleti olarak konumlanmıştır. Ancak uygulamada halkçılık; halkın ilerlemesi, türdeş birliği ve çağdaşlaşması için güçlü ve askeri bürokratik aydınların, halkı halkevleri, halkodaları ve köy enstitüleri aracılığıyla eğitmesi ve bilinçlendirmesi olarak değerlendirilmiştir (Karaömerlioğlu 2001: 283; Toprak 2002: 57-58; Çavdar 1983: 879-883).

Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Peker'e göre "Türkiye Cumhuriyeti halkçı bir varlıktır" (1984: 54) bu durumda halkçılık ilkesinin esas özelliği mesleki çeşitlilikler ötesindeki bütün toplumsal sınıf ve konumlarla bağlantılı imtiyazların kabul edilmemesini içermektedir. Türkiye Büyük Millet Meclis kürsüsünün arkasında yer alan Atatürk'ün "Hâkimiyet bila kayd-u şart milletindir" ifadesi de dönemin halkçılık anlayışını temsil etmektedir (Parla 1992: 28). Atatürk, çıktığı bir Anadolu gezisinde saltanat ve Osmanlı'ya karşı birtakım eleştiriler yöneltirken milli iradeye de şu sözlerle vurgu yapmıştı: "[g]eçen ve tarihe karışan tarzı idarenin son zamandaki ismi ve şekli, meşrutiyet idaresi ve daha evvelki ismi de mutlakiyet idi. Bütün Türk tarihini karıştırdığımız her zamanda memleketi harabeye sevk eden ve milleti, hiçbir zaman kendi saadetiyle iştigale müsaade etmeyen serseri bir iradeydi. Hâlbuki bugünkü tarzı idare ki milletin hâkimiyetini bila kaydu şart kendi uhdesinde bulunduruyor. Milletin mukadderatını doğrudan doğruya şunun bunun elinde değil, kendi elinde tutuyor." (Önder 1989: 60).

Atatürk, ulusa seslendiği başka bir söyleminde: "[b]izim nokta-i nazarımız halkçılıktır. Kuvvetin, kudretin, hâkimiyetin, idarenin doğrudan doğruya halka verilmesidir, halkın elinde bulundurulmasıdır ve yine şüphe yok ki, bu dünyanın en kuvvetli bir esası, prensibidir" diyerek halka ve halk iradesine verdiği önemi ifade etmiştir (Toprak 2013: 402). Atatürk'ün bu sözleri, halkçılık ilkesine ve halkın egemenliğine verdiği önemi açıkça ortaya koymaktadır. Ona göre yönetimde gücün, kudretin ve hâkimiyetin doğrudan halka verilmesi ve halkın kontrolünde olması, en temel ilkedir. Fakat CHP döneminde tahayyül edilen halk ile gerçek yaşamda ki halk arasında paradoksal bir durum oluşmuştur. Zira halkçılık ilkesi, ideolojik ve siyasi amaçların gerçekleştirilmesi için işlevselleşmiş ve popülist bir niteliğe bürünmüştür. Bu bağlamda Toprak'a göre Türkiye'de popülizm, entelektüel ve siyasal olmak üzere iki farklı evrede incelenebilir: 1908 ile 1950 yılları arasındaki dönem entelektüel

evreyi temsil ederken, 1950 sonrası ise siyasal evrenin başlangıcını oluşturur. Buna göre Osmanlı'nın son dönemi ve Erken Cumhuriyet döneminde oluşan halkçılık anlayışı Türkiye'de entelektüel popülizmi temsil etmektedir (1977: 27-29). Entelektüel popülizm yaklaşımı Erken Cumhuriyet döneminde halkçılık ilkesinin nasıl anlaşıldığı ve uygulandığı konusunda farklı bir bakış açısı sunmaktadır.

Bilahare halkçılık, Cumhuriyet Halk Partisi ve Cumhuriyet Kadrolarının ideolojik yönelimlerini kapsamakta aynı zamanda da ulusal birliği ve bütünlüğü sağlamayı amaçlamaktadır (Erkan 2019: 139). Zamanla Halkçılık anlayışının popülizmle bağı, ülkenin kapsamlı kurtuluş fikrinden, yapılandırma ve kadrolaşma düşüncesine evrilmesiyle ilişkilidir. Bu dönüşüm, Kemalizm'in halkçılık ilkesiyle de paralellik gösterir; zira Kemalizm, halkı merkeze alan bir ideoloji olarak modernleşme sürecinde halkçılığı temel bir prensip olarak benimsemiştir (Ahmad 1993: 120-145). Bu süreç halkçılık söyleminin, ideolojik bir çerçeveden ziyade siyasal ve bürokratik düzenin inşasına yönelik bir araç olarak görülmesine yol açmış; böylece halkın temsilinin ötesinde, belirli elitlerin liderlik ettiği bir modernleşme ve güç konsolidasyonu aracı olarak şekillenmiş, Kemalist reformların uygulanmasında önemli bir rol oynamıştır. Çetin'e göre Kemalizm, halkçılık ilkesini kullanarak, modernleşmeyi savunan seçkinci sınıfın misyonunu "halkın vekilleri" sloganıyla meşrulaştırmıştır. Halkçılık, aynı zamanda sınıf çatışması ve sınıf mücadelesi gibi kavramları etkisizleştirmiş ve oluşum halindeki burjuvazinin amaçlarına hizmet etmiştir (Çetin 2007: 33-34). Bu durum, Cumhuriyet'in "kurucu aktörleri" özelinde kendilerini kültürel açıdan halktan farklı gördükleri ve halkçılığı toplumu dönüştürmek için bir araç olarak benimsemelerinden kaynaklanmıştır.

Halkçılık, Cumhuriyet'in yeni elitleri için, halkın taleplerinden bağımsız olarak bir Batılılaşma ve toplumu modernleştirme programına dönüşmüştür. Bu bağlamda Karaömerlioğlu'na göre "Türkiye'de Tek Parti yönetimi halkçılığı büyük ölçüde seçkinci, tepeden inme, bürokratik ve demokratik ilkelerden uzak" bir konumdadır (2006: 49). Halkçılık ilkesi, teoride halkın iradesini merkeze alan ve halkın çıkarlarını gözetmeyi amaçlayan bir anlayış olarak tasarlanmış olsa da pratikte popülist söylemlerle biçimlenerek, halkın gerçek istek ve ihtiyaçlarının geri planda kaldığı, elitlerin yönlendirici rol oynadığı bir paradigmaya evirildiği söylenebilir.

Halkçılık ilkesinin popülist bir çizgiye kayarak araçsal bir paradigmaya evrilmesi, devletle toplum arasındaki temsiliyet ilişkisini yeniden şekillendirmiş ve bu ilişkinin belirgin açıklığını ortadan kaldırmıştır. Böylece halkın iradesi yerine, belirli elitlerin düzen anlayışına evrensel bir değer atfedilerek, iktidar taleplerine meşruiyet kazandırılmıştır. Bu süreç, nihayetinde "halka rağmen halk için" anlayışını benimseyen bir dinamizmin temel felsefesini oluşturmuş (Ertugay 2017: 72-73). Halkın istek ve ihtiyaçları çoğu zaman göz ardı edilerek, elitlerin belirlediği bir yönelim halk adına savunulmaya çalışılmıştır. Fakat bundan daha önemli husus halkçılığın Erken Cumhuriyet seçkinlerince, Batı demokrasilerinin kurum, fikir ve pratiklerinin Türkiye'nin koşullarına uygunlaştıran bir aracı olarak değerlendirilmiştir (Ertugay 2024a: 133-140). Halkçılık ilkesi, Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcından Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte sosyal, siyasal ve hukuki alanlarda yapılan inkılaplar paralelinde halkın faydasından uzaklaşarak siyasi bir hedef haline gelmiş ve popülist bir hüviyet kazanmıştır. Bu süreçte, halkçılık ilkesi, toplumun farklı kesimlerini birleştirme amacı taşıyan bir araç olmaktan çıkarak, iktidarın meşruiyetini pekiştiren bir söylem aracı haline dönüşmüştür. Özellikle sosyal reformlar ve hukuki düzenlemeler, halkın çıkarlarını önceleyen bir yaklaşımı yansıtsa da zamanla bu reformlar, halktan ziyade devletin ideolojik hedeflerini gerçekleştiren bir çerçevede şekillenmiştir. Ancak çok partili hayata geçişle birlikte, Demokrat Parti dönemindeki halkçılık, Erken Cumhuriyet halkçılığının bir reddi olarak değerlendirilmektedir. Demokrat Parti'nin 1950'lerdeki programında yer alan halkçılık ilkesi "halk tarafından, halkla ve halk için" anlayışına yöneliktir (Tekeli, Şaylan 1978: 89). Demokrat Parti tahakkümcü bir politika anlayışını eleştirerek iktidara gelmiş bir değişim dayatmamış ve halk tarafından benimsenmeyen reformları diretmemiştir (Tekeli, Şaylan 1978: 91). Bu bağlamda, parti, halkın ihtiyaçlarını ve taleplerini dikkate alarak politikalarını şekillendirmiş, böylece geniş bir destek tabanı oluşturmayı başarmıştır.

3.2.2. Çok Partili Hayata Geçiş Sonrası Merkez Sağ: Demokrat Parti Dönemi ve Popülizm

Demokrat Parti (DP), Türkiye'nin çok partili siyasi hayatında önemli bir yere sahip olan bir siyasi partidir. Çünkü 1950 yılında iktidara gelen DP, Türkiye'nin çok partili dönemdeki ilk hükümetini kurmuş, böylece demokratik bir iktidar değişikliği

ile Türkiye'de siyasi ve toplumsal açıdan önemli değişimler yaratmıştır. Demokrat Parti'nin Türk siyasi hayatında yarattığı en önemli etki onun gerçek anlamda bir seçim ile iktidara gelmiş olan ilk muhalefet partisi olmasıdır. Eşit, demokratik ve özgür koşullarda yapılan seçimleri yolu ile halk, tarihinde ilk defa olarak serbest iradesiyle ve oy yoluyla iktidarı değiştirmiş, kimlik, temsil ve katılım krizlerini çözmüştür (Çetin 2016: 132; Tanör 1998: 342-346). Bu durum, halkın demokratik temsilini güçlendirerek, Cumhuriyet'in erken döneminde egemen olan Tek Parti anlayışına karşı bir alternatif oluşturmuştur. Ancak aynı zamanda, Tek Parti döneminin otoriter ve halkın taleplerini yeterince karşılamayan politikalarının bir eleştirisi olarak da okunabilir (Eroğul 2003: 90-101). DP döneminde Türkiye'de bir dizi ekonomik ve sosyal reform gerçekleştirilmiştir. Bu reformlar arasında tarımın desteklenmesi, sanayinin geliştirilmesi, eğitim ve sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması bulunmaktadır. Demokrat parti hükümetleri için, yatırım yapmak birinci ve asli görev olarak kabul edilmiştir (Dikilitaş 2007: 30-58). Bu durum, ekonomik kalkınma ve toplumsal refahı artırma hedefiyle şekillenen bir politika izlenmesini sağlamıştır.

DP'nin bu dönemdeki politikaları, geniş halk kesimlerinin destek ve ilgisini çekmiştir. Türk modernleşmesi sürecinde siyasi elit, yüzünü halka dönerek, süreci kendi elinde şekillendirip halk adına hareket etmiştir (Çelebi 2015: 251). Bu açıdan *Beyaz Devrim*'i gerçekleştiren seçim süreci, Tek Parti döneminin etkileri kadar incelenmeye değer bir husustur. *Beyaz Devrim*, aynı zamanda CHP'nin modernleşme hareketine ve icraatlarına karşı gelişen reaksiyonun, Türkiye'deki merkez sağ siyasi popülizminin başlangıcı olarak değerlendirilmektedir (Sunar 1985: 2084). Nitekim bu süreç "Kemalist aydın-elit" karşıtlığının artmasına, dışlanmış ve ezilmiş köylü halk vurgusunun pekişmesine katkı sağlamıştır.

1950 seçimleri sonrası DP'nin iktidara gelmesi ile CHP ve DP arasındaki politik çekişme Mardin'e göre "gerçek popülistler" ve "bürokratlar" arasında derin ve süreklilik arz eden bir mücadeleye dönüşmüştür. *Beyaz Devrim*, Türkiye'nin demokratikleşme yolundaki adımlarını belirlerken, aynı zamanda toplumsal ve siyasal dinamiklerin evrimine de ışık tutmuştur (1973: 185). Özellikle, bu dönemdeki siyasi partilerin ve liderlerin rolü, halkın katılımını artırarak demokrasi kültürünün oluşmasına katkı sağlamıştır. Demokrat Parti'nin halkın desteğini kazanarak iktidara gelmesi, Türkiye'deki demokrasi deneyimine de önemli bir katkı sağlamıştır. Bu

bağlamda DP iktidarı döneminde sıkça elit karşıtlığı üzerinden şekillenen popülist söylemler ve politikalar, uzun yıllar boyunca Türk siyasetinin karakterini belirleyen unsurlar arasında yer almıştır. "Yeter Söz Milletindir!" sloganıyla 1950 genel seçimlerini kazanan DP, Türkiye'de çok partili hayata geçişin yanı sıra sağ popülizmin temsilciliğini de üstlenmiştir (Sunar 1990: 748-50). Bu açıdan değerlendirildiğinde Sunar'a göre, İttihat ve Terakki döneminde uygulanan *Halka Doğru Hareketi* ve Tek Parti yıllarında şekillendirilen 'halkçılık', Demokrat Parti popülizminin temelini atan öncü akımlar olarak değerlendirilmiştir. Ancak ne *Halka Doğru Hareketi* ne de CHP'nin halkçılığı gerçek anlamda popülizm olarak değerlendirilebilir. Her iki akım da kitlelerin siyasal ağırlığını dışlayarak "halka rağmen, halk için" prensibini benimsemiştir ve bu bağlamda halkın siyasal katılımına dayanarak hareket etmemiştir (1985: 2077). Bu süreçte DP, sadece siyasi mecrada değil, aynı zamanda toplumsal alanda da geniş bir destek bulmuş, kitlelerin siyasete olan ilgisini artırmıştır. Partinin iktidarı boyunca gerçekleştirdiği reformlar ve projeler seçmenler arasında güçlü bir beğeni yaratmıştır. Dolayısıyla, Demokrat Parti'nin politikaları ve söylemleri, sonraki yıllarda popülizmin şekillenmesinde önemli bir referans noktası olmuştur.

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesindeki ana etken, 27 yıllık Tek Parti rejimine duyulan tepki ve İkinci Dünya Savaşı sırasında artan ekonomik sıkıntılardır. CHP yöneticileri bu dönemde Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanununda düzenlemeler yaparak Parti'nin uzun süredir ilişkide bulunduğu ayrıcalıklı elitlerden uzaklaşmasını ve halk kitlelerine yönelmesini amaçlamıştır. Ancak, bu politikaların belirsiz ve çelişkili bir şekilde uygulanması, hedeflerine ulaşamamaları sonucunda etkisiz kalmalarına neden olmuştur (Lewis 1993: 293-95). İlerleyen zamanlarda Halk Partisi, Demokrat Parti'ye olan desteği azaltmak adına devletçilik ve laiklik konularında esneklik göstermeye çalışsa da bu çabalar sonuçsuz kalmış ve 1950'de iktidarı DP'ye devretmek zorunda kalmıştır.

Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı esasında kitle desteğinden ziyade bürokratik elitlerin hâkimiyetine ve bu elit kesimin yerel seçkinlerle kurduğu uzlaşmaya dayanmıştır. Partinin benimsediği halkçı ideoloji ise halkın desteğine değil, Osmanlı'dan devralınan toplumsal kültürün reformlar yoluyla yeniden yapılandırılmasını içermiştir. Demokrat Parti'nin seçimlerle birlikte hızlı yükselişi

ise CHP'den farklı olarak Halkçılığı yeniden yorumlamasında yatmaktadır. Demokrat Parti toplumun tüm kesimlerine ulaşan ve bu kesimlerin ağırlığının da belirleyici olduğu siyaset anlayışına yönelmiştir (Eroğul 2003: 89-90). Bu bağlamda toplumun Demokrat Parti'ye geniş desteğinin nedeni birçok farklı grubun ortak sıkıntılar etrafında birleştirip bürokratik merkeze karşı kitleleri seferber etmesinde yatmaktadır. Diğer yandan DP'nin popülist bir siyaset izlediği ve halkın desteğini arkasına alarak iktidara geldiği görüşü literatürde oldukça yaygındır (Sunar 1985: 2076; Fedayi, Yıldırım 2021: 106). Nitekim DP'nin popülizm ile korelasyonunu ele alan çalışmalar iki önemli ölçekte bu bağlantıyı kurmaktadır. Demokrat Parti'nin Türkiye siyasetinde popülizmle nasıl ilişkilendirileceği veya hangi durumlarda popülist olarak nitelendirileceği, halkın gündelik taleplerine ve değerlerine yaptığı vurguyla yakından bağlantılıdır. Aynı zamanda Demokrat Parti, kendini Tek Parti seçkinlerinden ayıran müesses nizam karşıtlığı ve bürokratik elitler ile "köylü-esnaf" arasındaki ayrımı temel alarak halkın iradesini merkeze koyan bir yaklaşım sergilemesi popülizmle olan ilişkiselliğini açıklamaktadır (Sözen 2020: 9-30; Karaömerlioğlu 2021: 75-88). Demokrat Parti, bu bağlamda kitlelerin demokratik rejimle birlikte siyasal hayata aktif bir şekilde katılmasına olanak sağlamıştır.

Demokrat Parti, kitlelerin siyasete katılımını iki ana boyutta ele almış ve bunu seçmen desteğine dönüştürmüştür: Geniş tabanlı ekonomik gelişim ve devlet-toplum entegrasyonu (Sunar 1985: 2082). Demokrat Parti, halkı merkeze alan söylemini, "şehirli seçkinler" ile "köylüler" arasındaki ayrım üzerinden kurgulamıştır. Bu söylem, ekonomik sınıfları temsil eden "köylü, çiftçi, esnaf, yoksul halk, işsiz halk" gibi terimlerle şekillenirken, aynı zamanda dini motifler ve kültürel değerlerle de desteklenmiştir. Adnan Menderes ise diğer popülist liderler gibi halkın "çevre"de konumlanan kesimlerini seçkinlere karşı konumlandırmayı stratejik bir yöntem olarak tercih etmiştir (Erçetin 2024: 209).

Demokrat Parti, Mardin'e göre köylüye hizmet götürmek, köy sorunlarını gündeme taşımak, bürokrasinin boyunduruğunu kırmak ve dinsel pratikleri liberalleştirmek gibi vaatlerde bulunarak halkın özlemlerine hitap etmiştir (Mardin 2020: 70-71). Bu bakımdan Demokrat Parti, inkılapçılığı kültürel alandan sosyo-ekonomik boyuta kaydırmıştır. Devletçilik ve halkçılık ilkeleri bu kalkınma projesi çerçevesinde yeniden tanımlanmış, halkın birliğini vurgulayan halkçılık, refaha

yönelen Demokrat Parti popülizmine dönüşmüştür. Bu bakımdan DP'nin başvurduğu popülizm "patronaj sistemine dayalı" ılımlı bir popülizm olduğu değerlendirilmektedir (1990: 750; Baykan 2017: 168-169). Zira Demokrat Parti, kendisini seçimlerde destekleyen vilayetlere fabrikalar kurmuş, doktorlara halkı ücretsiz veya düşük ücretlerle tedavi ettirmiş, çiftçilere Ziraat Bankası aracılığıyla krediler sağlamış, tarımda makineleşmeyi hızlandırmıştır (Özkan 2004: 35-36). Bu bağlamda patronaj ile halk, devlete olan talep ve şikâyetlerini merkezi ve ulaşılamaz bürokrasi aracılığı ile değil doğrudan iktidar partisine ulaştırma imkânı elde etmiştir.

Patronaj sistemi sayesinde Demokrat Parti iktidardayken halk, yönetenlere ulaşma imkânı sağlamış bu durum Türkiye siyasi yaşamında da bir ilk olarak yorumlanmıştır (Sunar 1990: 752-3). Fakat patronaj ilişkilerinin siyasal alana yansıması Tek Parti dönemindeki olumsuzluklara benzer bir şekilde gelişim göstererek bürokraside parti etkisini artırmıştır. "Demokrat Parti, her ne kadar iktidarının ilk yıllarında bürokrasinin tarafsızlığına dair bir politika yürütse de süreç içerisinde bürokrasiyi kendisine tabi kılmaya çabalamıştır. Demokrat Parti daha iktidarın ilk yıllarında aldığı kararla çok sayıda vali ve kaymakamı görevden almış, askeri bürokraside de büyük değişiklikler ve atamalar gerçekleştirmiştir." (Ertugay 2024b: 583). Patronaj sisteminin de desteğiyle ılımlı bir popülizmin sürdürülmesini sağlamış; ancak 1958 yılından itibaren baş gösteren ekonomik krizin sonucu olarak patronaj kaynaklarının da tükenmesiyle Demokrat Parti'nin siyasal popülizmi "plebisiter ve otoriter" bir yöne meyletmiştir (Çarkoğlu, Elçi, Erol ve Paksoy 2022: 331).

Sonuçta Demokrat Parti döneminde popülizm çeşitli siyasi gelişmeler neticesinde ortaya çıkmıştır. Erken Cumhuriyet halkçılığı, toplumu dönüştürmek amacıyla uygulanan ve büyük oranda kitlelerin beklentilerini göz ardı eden bir programdır. Buna karşın, Demokrat Parti popülizmi, toplumun mevcut beklentileri ve değerleri doğrultusunda şekillenmiştir (Toprak 1992: 41-65; Sunar 1985: 2081). Demokrat Parti'nin toplumla kurduğu diyalog eksenli politika yöntemi, organik bir yapıya sahip olup, siyasetin kitleleri harekete geçirme ihtiyacından doğan bir popülizm biçimi olarak değerlendirilmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki, Demokrat Parti popülizmi, 1950'li yılların ilk dönemlerinde demokrasi ve toplumsal bütünleşme adına olumlu etkiler yaratmakla birlikte, zamanla toplumsal ve siyasal yapıda olumsuz etkileyen bir pratik ve muhtevaya da sahip olduğu ifade edilmiştir.

"Yeter, söz milletin" sloganıyla önemli bir mobilizasyon sağlamış olan Demokrat Parti'nin "Vatan Cephesi" gibi hamlelerle otoriterleşen ve daha dışlayıcı bir popülizme yöneldiği görülmüştür.

Bu bağlamda Menderes'in, İzmir mitinginde üniversite profesörlerini "kara cübbeliler" olarak tanımlaması (Taşkın 2015: 98) örnek olarak gösterilmektedir. Bu açıdan "muhalif" olan yani "biz" ile benzerlikleri olmayan gruplara yönelik olumsuz tanımlamalar seçkin karşıtlığıyla çerçevelenmiştir. Erken Cumhuriyet döneminin bürokratik kesiminin karşısında, tarımda, ticarette ve sanayide yaygın olarak küçük üreticilerden oluşan geniş bir katmanın hâkimiyetindeki, geleneksel, heterojen ve dağınık bir toplum yer almaktadır. Bu toplum, bürokratik tek biçimliliğe karşıt bir yapıya sahiptir. Sunar'a göre Demokrat Parti, Erken Cumhuriyet bürokrasisinin yarattığı dışlayıcı/engelleyici popülizme alternatif olarak, kamu kaynaklarını sübvansiyon, istihdam ve doğrudan sosyal yardımlar şeklinde sunarak ve bu yardımları oy karşılığında sağlayarak patronaj sistemiyle organize edilmiş kapsayıcı bir popülizmi benimsemiştir (2008: 165). Binaenaleyh Cumhuriyet kadrolarının ilkeleştirdiği halkçılık anlayışını toplumun en ücra noktalarına ulaşan Demokrat Parti, iktidar olduğu on yıllık süre içinde yeni bir dönem başlatmış, bu dönem Türkiye'nin siyasal, toplumsal, kültürel ve ekonomik yaşamını günümüze kadar derinden etkilemiştir.

Demokrat Parti'nin reformları, kırsal kalkınma politikaları ve liberal ekonomi anlayışı, ülkenin dinamiklerini değiştirerek birçok alanda köklü dönüşümler yaratmıştır. Yönetim anlayışı, devlet ve birey ilişkilerinde yeni bir paradigma oluşturmuş, bu da sonraki hükümetler üzerinde kalıcı bir etki bırakmıştır. Ancak, bu değişim bazı kesimlerde memnuniyetsizlik yaratmış ve siyasal gerilimleri artırmıştır. Bu gerilimler, 27 Mayıs 1960'ta askeri darbeyle sonuçlanmış ve Demokrat Parti iktidarına son verilmiştir. 27 Mayıs Darbesi, Türk siyasi tarihinde önemli bir kırılma noktası olmuş ve ordu-siyaset ilişkilerini yeniden şekillendirmiştir.

3.3. Türkiye'de Merkez Sağ Popülizmi ve Süleyman Demirel

Merkez sağ, genellikle toplumun geniş kesimlerinin taleplerine hitap eden, ekonomik kalkınma ve liberal ekonomi politikalarını savunan, geleneksel değerlere

önem veren ve devletin sosyal refahını vurgulayan bir siyasi yaklaşımdır. Türkiye'de bu akım, özellikle Demokrat Parti (DP) ve Adalet Partisi (AP) ile özdeşleşmiştir. Bu partiler, kırsal kesim, küçük esnaf ve tüccara yönelik politikalar geliştirerek popülist bir söylem benimsemişlerdir. Süleyman Demirel, Türkiye'de merkez sağ popülizminin önde gelen temsilcilerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Erdem, Aybay 2023: 277-78; Kalaycıoğlu 2000: 394-96). Onun liderliğinde merkez sağ popülizmi, geniş halk kitlelerine hitap eden, ekonomik kalkınmayı ve modernleşmeyi hedefleyen politikalarla şekillenmiştir.

Demirel, siyasetinde halkla yakın ilişki kurmayı ve onların taleplerine doğrudan hitap etmeyi önemsemiştir. Köylü, esnaf ve küçük işletme sahiplerinin desteğini kazanmak için popülist söylemler kullanmış, onların sorunlarına çözüm bulmayı vaat etmiştir. Demirel'in merkez sağ popülizmi, ekonomik kalkınma ve modernleşme hedeflerine odaklanmıştır. Başbakanlığı dönemlerinde, büyük altyapı projeleri başlatmış, barajlar, yollar, köprüler ve elektrik santralleri projesi ile ekonomik büyümeyi teşvik etmiştir (Arslan 2019: 47-51). Bu projeler, halkın günlük yaşamını iyileştirirken, Demirel'in popülaritesini artırmıştır. Demirel, pragmatik ve esnek bir lider olarak bilinirken siyasi ve ekonomik koşullara hızlı bir şekilde uyum sağlama yeteneği, onun merkez sağ popülizminin etkin bir temsilcisi olmasını sağlamıştır.

Süleyman Demirel'in liderliğinde merkez sağ popülizmi, Türkiye'de geniş kitlelerin taleplerine hitap eden, ekonomik kalkınma ve modernleşmeyi hedefleyen bir siyasi yaklaşım olarak şekillenmiştir (Türk 2017: 608-13). Demirel'in halkla yakın ilişkisi, liberal ekonomi politikaları ve pragmatik liderlik tarzı, merkez sağ popülizminin başarılı bir temsilcisi olmasını sağlamıştır. Süleyman Demirel'in merkez sağ popülizmi, 27 Mayıs Darbesi'nin ardından Türkiye'de siyasi istikrarı yeniden tesis etmeyi, ekonomik kalkınmayı teşvik etmeyi ve kırsal kesim başta olmak üzere geniş halk kitlelerinin taleplerine yanıt vermeyi amaçlayarak, ülkenin demokratikleşme sürecine katkıda bulunmayı hedeflemiştir.

3.3.1. 27 Mayıs Darbesi ve Adalet Partisi'nin Kuruluş Süreci

27 Mayıs 1960 darbesine giden süreç, Türkiye'nin siyasi ve ekonomik yapılanmasındaki bazı sorunlar ve gerilimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

1950'de çok partili siyasi sisteme geçişle iktidara gelen Demokrat Parti, ilk başlarda reformist ve demokratik adımlar atmıştır. Ancak zamanla iktidarın otoriterleşmesi, yolsuzluk iddiaları ve muhalefetin baskı altına alınması hususunda sorunlar ortaya çıkmıştır. 1957 seçimlerinde birinci parti olmasına rağmen Demokrat Parti, oy oranı olarak muhalefet partilerinin toplamının gerisinde kalmıştır. Seçim sonrası muhalefet partileri, iktidarın azınlık hükümetine dönüştüğünü ileri süren propagandalarına başlamış ve hükümeti devirmek için çeşitli siyasi yollar aramaya koyulmuştur (Ahmad 1994: 204). Bu arayışın sonuçlarından birisi olarak, 1958 Ekim ayında Türkiye Köylü Partisi ile Cumhuriyetçi Millet Partisi birleşerek Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ni (CKMP) oluşturmuştur.

Muhalefetin bu ortak tutum ve hareketi karşısında hamle yapma ihtiyacı hisseden Demokrat Parti, bir Vatan Cephesi kurarak partiye katılımları artırmak ve böylece partiyi güçlendirmek için adım atmıştır. Demokrat Parti, bu yeni hamlesiyle herhangi bir partiye mensup olmayan vatandaşları ve muhalefet partilerinin üyelerini DP'ye çekmeyi amaçlamıştır (Erdoğan 2020: 1914-15). Hukuksal bir niteliği olmayan Vatan Cephesi'ne katılanların listesi her gün düzenli olarak devlet radyosundan ilan edilmiştir. Muhalefet partileri yayınlanan bu listelerde yer alan isimlerin çoğunun asılsız olduğunu, ölü ve bebeklerin de Vatan Cephesi'ne üye yapıldığını öne sürmüştür (Baytekin 2022: 80-1). Gelişen bu toplumsal ve siyasal olaylar neticesinde 1959 yılı, Türkiye'de siyasi gerginliğin zirveye ulaştığı bir dönem olarak kayıtlara geçmiştir. Bu yıl, önemli bir olayla başlamış ve ana muhalefet partisi CHP'nin 14. Kurultayı, 1959'da Ankara'da düzenlenmiştir. Öte yandan, Demokrat Parti'nin Vatan Cephesi'ne karşı İsmet İnönü'nün 29 Nisan 1959'da Batı Anadolu turuna çıkmasıyla gerginlik artmıştır. CHP'liler tarafından 'Büyük Taarruz' olarak adlandırılan bu propaganda turunun ilk durağı olan Uşak'ta, DP'lilerle CHP'liler arasında bir çatışma çıkmış, gezinin ilk durağı Uşak'ta çıkan bu kargaşada, İnönü'ye taş isabet etmiştir.

İnönü, Manisa ve İzmir'i ziyaret ettikten sonra 4 Mayıs'ta İstanbul'a dönerken Yeşilköy Havaalanı'nda ve Topkapı'da da saldırıya uğramıştır (Demirel, Sözen 2013: 59-61). 1960 yılının ilk aylarındaki gerginliğin ardından, 7 Nisan 1960'ta Demokrat Parti meclis grubu, CHP'yi halkı isyana teşvik etmekle suçlayan bir bildiri yayımlamıştır. Bu bildiri sonrasında iktidar, muhalefetin eylemlerini

incelemek üzere meclise bir önerge sunmuş, bu önerge CHP'nin halkı silahlandırarak hükümete karşı ayaklanmaya teşvik ettiği iddialarını içermiştir. 18 Nisan'da mecliste kabul edilen önerge ile geniş yetkilerle donatılmış gizli bir Tahkikat Komisyonu kurulmuştur. Komisyon, ilk iş olarak partilerin kongre ve toplantı yapmasını, siyasi faaliyetlerde bulunmasını ve yeni örgütler kurmasını yasaklamıştır (Özdağ 1997: 142-150; Çetin 2016: 9-11). Aynı gün komisyonun yetki, görev, karar ve çalışmaları hakkında herhangi bir yayına ve TBMM'deki görüşmelerin duyurulmasına yasak getirilmiştir.

Tahkikat Komisyonu'nun kurulması, ülkede büyük tartışmalara yol açmış komisyonun faaliyetlerine başlamasıyla birlikte, İstanbul ve Ankara'da öğrenciler protesto gösterileri düzenlemiştir (Başgil 2014: 119-122). Bu olaylar, ülkedeki siyasi gerginliğin iyice tırmandırmıştır. Bu noktada, uzlaşma mekanizmalarından yoksun siyasi bir ortamda, siyasi parti elitlerinin tırmanan sertliği ekonomik kriz ile birleşince; rejimin bunalıma girmesi kaçınılmaz olmuştur. Demokrat Parti, iktidarının son yıllarında Cumhuriyet Halk Partisi güdümünde birleşen bürokratik kesimin sert muhalefetine siyasal mobilizasyona dayanan popülist bir destekle karşı koymaya çalışmıştır (Çarkoğlu, Elçi, Erol ve Paksoy 2022: 331). Bürokrasinin partizanlaştırılması, bütünlüğünü ve prestijini kaybetmesi, hukuk devletinin yozlaştırılması, laiklikten tavizler verilmesi Halk Partisi'ni yürüttüğü muhalefet hareketinin temel argümanları ve iddiaları olmuştur.

Demokrat Parti, artan muhalefet karşısında siyasal bunalımın derinleşmesiyle birlikte, anayasal hak ve özgürlükleri sınırlamaya yönelmiş; muhalefet, basın, üniversiteler ve bürokrasi üzerindeki baskılar arttıkça, popülist demokrasi, plebisiter bir otoriterliğe dönüşmüştür (Sunar 1985: 2084). Bu aşamada, bürokratik elitlerin askeri kesimi 27 Mayıs 1960'ta Demokrat Parti'yi iktidardan uzaklaştıran müdahaleyi gerçekleştirmiştir. 27 Mayıs müdahalesiyle Türk demokrasisinin gelişimine ara veren askeri yönetim, ülkenin sorunlarını çözme amacıyla sivil hükümeti sert bir şekilde iktidardan uzaklaştırırken siyasal ve toplumsal alanı kontrol altına almıştır. 27 Mayıs 1960 Darbesi, Türkiye'nin siyasi hayatında büyük değişimlere yol açarak Türk siyasetinde kalıcı etkiler bırakan bir dizi olaya sahne olmuştur (Tanili 1989: 57-8). Darbe sonrasında, Milli Birlik Komitesi (MBK) ülke yönetimini ele geçirmiş, Demokrat Parti iktidardan düşürülmüş ve parti liderleri

tutuklanmıştır. MBK, anayasal düzeni yeniden tesis etmek için geçici bir hükümet kurarak 1961'de yapılan referandumla yeni anayasa kabul edilmiştir. Bu anayasa, 1924 Anayasası'na kıyasla daha özgürlükçü olup, demokratik hakları genişletmiştir (Kili 1976: 137-38). Ayrıca, yasama, yürütme ve yargı arasındaki güçler ayrılığını daha net bir şekilde belirlemiştir.

Darbeden sonra kapatılan DP'nin yerini Adalet Partisi (AP) almıştır. AP, DP'nin mirasını devralarak merkez sağda konumlanmış, CHP ise sosyal demokrat kimliğini güçlendirmiştir. 1960'ların sonunda, Türk siyasi hayatında Millî Selamet Partisi (MSP) ve Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) gibi yeni partiler de ortaya çıkmıştır (Demirel ve Sözen 2013:64-5). Adalet Partisi'nin kuruluş süreci ise, 1960'ların ortalarında bu siyasi kısıtlamaların kalkmasıyla başlamıştır. AP, eski Demokrat Parti mensupları tarafından kurulmuş ve merkez sağ çizgide bir siyasi parti olarak konumlanmıştır. AP, özellikle kırsal kesim ve orta sınıfın desteğini kazanmış, Süleyman Demirel'in liderliğinde geniş bir seçmen kitlesine ulaşmıştır. Parti, halkın geniş kesimlerine hitap eden popülist söylemler kullanmış, ekonomik kalkınma ve modernleşme hedeflerini ön plana çıkarmıştır

3.3.2. 27 Mayıs Darbesinden 12 Mart Muhtırasına: Adalet Partisi'nin Kuruluşu

27 Mayıs darbesi Türkiye siyasetinin doğal seyrine ve evrimine vurulmuş ilk darbe olarak tarihe geçmiştir. 27 Mayıs, öncelikle ve bilhassa Demokrat Parti'ye karşı gerçekleştirilmiş bir darbedir. Merkez sağ siyasetinin önemli partisi Demokrat Parti, demokrasiye geçiş sürecinde 27 Mayıs darbesiyle iktidarı sonlandırılmıştır. Bu süreç sonrasında ortaya çıkan siyasal gerginliklerin ardından Adalet Partisi, eski bir general olan Ragıp Gümüşpala'nın liderliğinde 11 Şubat 1961 tarihinde resmi olarak siyasi faaliyetlere girişmiştir. Bu darbenin ardından, Demokrat Parti'nin mirasını devam ettirmek amacıyla kurulan Adalet Partisi, merkez sağ siyasetin yeni temsilcisi olarak siyaset sahnesine adım atmıştır (Demirel 2004: 29).

Parti, öncülü DP gibi sıradan insanın temel hak ve özgürlüklerini savunma/gerçekleştirme iddiası içerisinde olmuştur. Seçimle iktidara gelmemiş olsa da, millet için neyin en iyi olduğunu bildiğini savunarak iktidar yapısındaki ayrıcalıklı konumunu meşrulaştırmaya çalışan bir gruba karşı, liberal demokratik

rejimi yeniden işler hale getirmek, 1960'lı yıllar boyunca Adalet Partisi'nin belirlediği temel misyon olarak öne çıkmıştır (Bora 2005: 548-555). Bu açıdan 1970'li yıllara kadar AP, sağın tüm renklerini bünyesinde barındıran büyük koalisyon hüviyeti içerisindedir. Parti, dinsel temelli normlara dayalı bir toplumsal ve siyasal düzen arayışı içinde olan İslâmî kesimleri, Türk milliyetçiliğinin etnik boyutlarını vurgulayan aşırı milliyetçileri ve her iki unsuru da reddetmeyen Türk-İslam sentezini savunanları bünyesinde barındırdığı gibi, milletin haklarının en iyi şekilde demokratik rejim içinde korunacağını savunan, ancak demokrasiyi bir araç olarak görmek yerine asıl hedefe ulaşmak için kullanmayı amaçlayan liberal demokrat eğilimlilere de yer vermiştir (Bora, Gültekingil 2005: 552-560). AP de, DP gibi milli iradeyi temsil etme iddiasını taşıyan parlamentonun yetkilerinin geniş tutulduğu çoğunlukçu demokrasi kavramlaştırmasından yana olmuştur. Süleyman Demirel'e göre, "[e]ğer bir ülkede son sözün sahibi millet değilse, milletin kararı, itirazsız, kesin, icabına uyulması zaruri, uygulanması mecburi değilse o ülkede milletin kendisini idare ettiği, kendi kaderini kendisi tayin ettiği cumhuriyet ve demokrasinin mevcut olduğu söylenemez" (Demirel 1977: 43). Öte yandan, temel hak ve hürriyetlere yaklaşım bakımından, taban düzeyinde olmasa bile, liderlik düzeyinde Adalet Partisi'nin, Demokrat Parti'ye kıyasla nispeten daha özgürlükçü bir tutum sergilediği söylenebilir.

Adalet Partisi üyeleri, Demokrat Parti'nin öğrenciler ve üniversitelere karşı izlediği sert tutumun 27 Mayısçılar tarafından bir koz olarak kullanıldığını düşünerek, benzer bir duruma düşmemek için daha toleranslı bir politika izlemenin uygun olacağına kanaat getirmişlerdir. Demokrat Parti iktidarının trajik sona ermesi, Adalet Partisi'ni millî iradenin sınırlandırılması konusunda daha ölçülü bir tutum benimsemeye yöneltmiştir. Adalet Partisi, Demokrat Parti'nin aksine, muhalefeti bastırmak için herhangi bir adım atmamıştır. Öte yandan, Adalet Partisi içinde daha radikal politikalar izlenmesini savunan gruplar da bulunmuştur. Demirel, partisi içindeki radikal siyasetçileri denetleyerek, intikamcı bir söylemden kaçınmış ve eski Demokrat Partililerle arasına mesafe koyarak, uzlaşmacı tutumunun samimiyetini göstermeye çalışmıştır. En önemlisi, orduyu sivillerin denetimine alma çabalarından vazgeçip, ordu yönetimini tamamen komutanlara bırakmıştır. Böylece, ordunun fiili özerklik politikasını benimsemiştir. Bu bağlamda Demirel'in sivil yönetim ile ordu

ilişkisindeki mevcut durumu kabullenmek zorunda kaldığı ifade edilebilir. Bütün bu ılımlı politikaları sonucunda Demirel, üst düzey komutanların güvenini kazanmış ve 12 Mart'a kadar onlarla iyi bir ilişki kurmuştur (Zürcher 1995: 365). Adalet Partisi kuruluşundan bu yana bazı temel siyasi anlayışlar geliştirmeye çalışmıştır. Bunun en önemli örneği ordunun baskı ve müdahalesine karşı milli iradeyi savunarak ortaya koyduğu demokrasi mücadelesidir.

Adalet Partisi, parti platformunda yer alan demokratik değerlere ve halk iradesine vurgu yaparak partinin seçmenler tarafından destek görmesini sağlamıştır. Parti bu odak noktasıyla vesayet yapılarına karşı güçlü bir refleks gösterebilmeyi, karar alma mekanizmalarına halkın katılımını artırmayı ve sivil yönetimin üstünlüğünü savunmayı hedeflemiştir (AP-Program 1961:44). Nitekim AP otoriter, yönetimin her türlüsünü reddederek devletin iradesini öne çıkarmayı amaçlayan söyleminde, Tek Parti döneminin totaliter uygulamalarına ve darbe döneminde yaşanan askeri rejimin politikalarına bir tepki biçimi ortaya koymuştur.

AP'nin kurucusu ve ilk başkanı Ragıp Gümüşpala, askeri geçmişi olan bir lider olarak ordu içinde belli bir prestije sahip olması Adalet Partisinin ilk yıllarında gelişimine büyük fayda sağlamıştır (Fedayi 2019: 128-29). Bu sayede AP yöneticileri, Demokrat Parti ile hiçbir bağı olmadığı ve emekli bir general tarafından yönetildiği izlenimini vermiştir. Ancak Gümüşpala'da, Demirel'de AP'de büyük bir sorunla karşı karşıya kalmıştır. Bu durum AP için son derece sıkıntılı bir siyasal durum meydana getirmiştir. Çünkü AP'li siyasiler demokratik sürece bağlılıklarına rağmen askeri cuntayla yaşanan gerginlikler birçok kez partinin siyasi etkinliği ve demokratikleşme çabaları üzerinde olumsuz etki yaratmıştır.

Süreç içerisinde Ragıp Gümüşpala'nın 1964 yılında ölümü üzerine parti liderinin kim olacağı konusu gündeme gelmiştir. Bu süreçte iki aday öne çıkmıştır: Başkan yardımcısı ve teşkilatlar başkanı Saadettin Bilgiç ile henüz partide yöneticilik görevi yapmamış Süleyman Demirel. Bu dönemde 27 Mayıs darbesinin sonuçları ülkede, özellikle de siyasi alanda hâlâ hissedilirken askerler, siyasi alanda güçlü bir denetim mekanizması kurarak AP'nin lider adaylarının ordu tarafından onaylanması zarureti gibi bir durum ortaya çıkarmıştır. Demirel, bu açıdan daha avantajlı olmuş çünkü Bilgiç'in DP kökenli olması ve dindar bir aileden gelmesi nedeniyle ordu

Demirel'i uygun görmüştür (Bilgiç 1998: 7; Öngider 2001: 118). Bilahare askeri vesayet odakları, Demirel'in rakibi Bilgiç'i koyu bir Menderes taraftarı olarak değerlendirmiş ve böyle bir kişinin genel başkan olmasını istememiştir (Erdoğan 2003: 108). AP'nin ikinci büyük kongresi 29 Kasım 1964'te yapılmıştır. Oylama sonucunda Demirel 1072, Bilgiç ise 552 oy almıştır. Demirel'in genel başkanlığı, Türkiye'de demokratik süreçlerin güçlenmesi ve yeni bir siyasi dönemin başlaması açısından önemli bir adım olmuştur.

3.3.3 Demokrasiyi Şekillendiren Pragmatist: Süleyman Demirel'in Popülizmi

Adalet Partisi'nin 1964 Kasım kongresi sonrasında, Süleyman Demirel ana muhalefet partisinin genel başkanı olmuştur. Demirel'in bir kurultay sonucu, parti içi rekabet ve özgür seçimlerle genel başkanlığı kazanması, Türkiye siyasi tarihinde parti içi demokrasi açısından bir ilki temsil etmektedir. Türk siyasi tarihinde, bir parti liderinin yarışma yoluyla belirlenmesi ilk kez gerçekleşmiştir (Ahmad 1994: 308). Demirel, bu bağlamda Türk siyasi tarihinde bir ilke imza atmıştır. Kendisi ne seçkin bir aileden gelmektedir ne de mülkiye veya harbiyeden mezundur. Demirel'in halk tarafından sevilmesi ve tabandan desteklenmesinin arkasındaki en önemli neden budur. Demirel, siyaset sahnesinde halkın içinden gelen bir köylü çocuğu imajını sürekli vurgulamış ve bu imajıyla başarı sağlamıştır (Bora, Gültekingil 2005: 552).

Demirel'in yeni görevindeki ilk hedefi hızlı ve güçlü bir iktidarı tesis etmek olmuştur. Kongreden kısa bir süre sonra, siyasal alanda bir yumuşama tesis etmek amacıyla Cumhurbaşkanı tarafından Çankaya'da bir zirve düzenlenmiştir. Çankaya'daki zirveye katılanlar arasında Demirel ve İnönü'nün yanı sıra Osman Bölükbaşı, Turhan Feyzioğlu, Kemal Satır, Ekrem Alican ve Fahri Özdilek'ten oluşan farklı siyasi görüşlerin temsilcileri de bulunmuştur (Cılızoğlu 2007: 128). Konuşma yapan Süleyman Demirel, ülkenin kötü koşullarını vurgulayarak, en kısa zamanda erken seçime gidilmesi gerektiğini belirtmiştir. İnönü ise "[h]ükümet Çankaya'nın işi değildir, Hükümet meclisin işidir. Gelin orada konuşalım. Size de zorluk çıkarmam," (Birand, Dündar ve Çaplı 2008: 140-141) şeklinde ifade ederek toplantıyı sonlandırmıştır.

Seçimlere sekiz ay kala, İnönü hükümetini devirmeye ve kontrolü ele almaya karar veren Demirel harekete geçerek 1965 yılında yapılan bütçe oylamasında,

hükümeti devirmek için gerekli oyu bulmuş ve İnönü hükümetini düşürmüştür. Bu olay, Demirel'in siyasi stratejisinin önemli bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Seçimlere yakın bir zamanda stratejik bir hamle olarak hükümeti devirmesi, Demirel'in liderlik özelliğini ve siyasi gücünü ortaya koymuştur. Bununla beraber Süleyman Demirel'in siyasal kişiliğinin tayin edici bir özelliği, geleneksel siyasal elit dışından gelen ilk başbakan olmasıdır. Demirel, elit yetiştiren belli başlı kurumlar olan Harbiye veya Mülkiye'den mezun olmadığı gibi, Adnan Menderes gibi bir eşraf ailesinden de gelmemiştir. Bu bağlamda kendisini bir "halk adamı", "kendi kendini yaratan adam" olarak sunabilmesine uygun bir hikâyesi olmuştur (Bora, Gültekingil 2005: 550-52). Bu bağlamda Demirel, Tanzimat'tan bu yana siyasal hayatı şekillendiren asker-bürokrat ve aydın geleneğinden farklı olarak, yeni bir siyasetçi profili ortaya koymuştur. O normal bir Türk'ün kendini özleştirebileceği, kendi kendini yetiştiren bir siyasi kişilik olarak değerlendirilmiştir (Ahmad 1977: 236). Nitekim Demirel'in yerel değerlere ve çevrede kalan sınıflara yönelik önderlik söylemleri halk tarafından benimsenmiş; köylülüğe yaptığı vurgu ise popülist kimliğini güçlendirerek siyasette yeni bir tarzın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

AP Genel Başkanlığına seçildiği kongredeki konuşmasında Demirel: "[b]iz milletin içinden gelen, onun dertleri ile mustarip İnsanlarız" (Demirel 1965:43) ve "[b]iz sizin sinenizden çıktık, sine-i milletten çıktık, kokumuz sizin sinenizdedir." (Demirel 1966: 102) ifadeleri Bora ve Canefe'ye göre, milli bir popülizmdir. Çünkü halk, Demirel nezdinde millilik vasfıyla nitelenmiş ve yüceltmiştir. Demirel'in milli-popülizminin ideolojik içeriği, modernlik ile geleneğin sentezlenebilir vaadine dayanmıştır (2002: 412). Benzer olarak 1964 yılı AP'nin Büyük Kongresi'nde söylediği şu sözler Süleyman Demirel'in 1960'lardan 1990'lara dek kullandığı kendine mahsus popülist üslubun bir şablonunu yansıtmaktadır: "[m]ustarip insanların dert ve meşgaleleri on yaşımdan beri benim içime işlemiştir. İşte İlham kaynağım: işte beni hizmete teşvik eden sebep... Yurdun tozlu topraklı yollarına bizi senelerce mecnun gibi düşüren sebeptir" (Bora, Gültekingil 2005: 549).

Öte yandan Demirel, kısa vadede çözülebilecek ve halkın günlük yaşamına doğrudan katkı sağlayacak sorunlara odaklanarak, pratik ve pragmatik bir lider olarak nitelendirilmiştir. Zor ve uzun vadeli meseleler etrafında dolanmak yerine,

hızlı sonuç getiren ve halkın günlük ihtiyaçlarına çözüm sunan icraatları tercih etmiştir. Bu konuyla ilgili olarak şunları söylemiştir: "[ç]aresi ve tedbiri yoksa çaresi ve tedbiri olmayan meselelerle de beraber yaşamayı öğrenmeliyiz" (Donat 1993: 145). Konulara ve olaylara pratik ve öncelikli yaklaşımının yanı sıra Demirel'in modernlikle/Batıcılıkla geleneği ve milliliği, dindarlıkla laisizmi, Atatürkçülüğü telif eden söylemi ile uzun politik kariyerindeki çizgi değişimleri ve girdiği ittifaklar yelpazesinin genişliği, onun temel karakteristiği olarak pragmatizmini öne çıkartmıştır (Demirel 2004: 219-226). Demirel'in pragmatik politika anlayışı onun ordu ile ilişkilerinde de öne çıkan bir husus olmuştur. Bu bağlamda AP'nin askeri uzun vadede siyaset dışında bırakmak uğruna, anayasa değişikliklerinde ordu ile iş birliğine giderek 12 Mart rejimi ile ortak hareket etmesi bir pragmatik yaklaşım örneğidir (Cizre 2002: 118- 125). Ancak, tüm bu gelişmelere rağmen, Süleyman Demirel'in söz konusu dönemde orduya tamamen teslim olduğu ve her zaman çekingen davrandığı söylenemez. Zira Demirel, dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı ve daha sonra Genelkurmay Başkanı olan Cemal Tural ile bazı anlaşmazlıklar yaşamıştır. Özellikle, Tural'ın Kara Kuvvetleri Komutanı olduğu dönemde, 22 Şubat ve 21 Mayısçıların affı ile ilgili taleplere sert bir şekilde karşı çıkmıştır.

3.3.3.1. 12 Mart Muhtırasına Giden Süreçte Demirel ve Ordu İlişkileri

1970'li yıllar, Türkiye'nin siyasi tarihine derin izler bırakan yoğun bir kutuplaşma ve gerilim dönemi olarak öne çıkmıştır. Adalet Partisi (AP) ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) arasındaki siyasi çekişme, yalnızca meclis çatısı altında değil, meydanlarda ve toplumun her kesiminde kendini hissettirmiştir. Bu dönemde liderlerin söylemleri, siyasi atmosferin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. İşte bu bağlamda, Süleyman Demirel'in seçim kampanyalarında kullandığı sert söylemler ve özellikle ordunun siyasete müdahalesi konusundaki ifadeleri dikkat çekici olmuştur.

AP'nin seçim beyannamesi birlik ve beraberlik mesajı taşırken, Demirel konuşmalarında sıklıkla İnönü'yü ordunun sivil siyasete karşı kışkırtılmasında doğrudan etkisinin olduğunu ifade etmiştir. Giresun mitinginde CHP'liler tarafından gönderildiğini iddia ettiği bir kâğıt parçasında yazan "Menderes'i astık, seni de asarız," ifadesini kürsüde okuması bu duruma bir örnek teşkil etmektedir (Çavuşoğlu

2016: 1043-44). Bunun yanı sıra Demirel, ordunun CHP güdümünde olmadığını, milletin ordusu olduğunu sıklıkla vurgulamıştır (Birand, Dündar ve Çaplı 2008: 154). 10 Ekim 1965 seçimlerinin sonuçları, AP'nin en iyimser tahminlerini bile geride bırakmıştır. Parti, oyların %52'sini alarak 240 milletvekili kazanarak tek başına iktidar olmayı garantilemiş, CHP ise %28,7 oy oranıyla sadece 134 milletvekili seçebilmiştir.

Demirel, başbakanlık döneminde daha çok ekonomik konulara odaklanmış ve faaliyetleri genellikle "özgürlük içinde kalkınma" sloganı etrafında şekillenmiştir. Demirel, bu açıdan "özgürlük, demokrasi ve kalkınma" kavramları birbirine bağlı ve ayrılmaz olarak kullanma eğilimi içerisinde olmuştur. Ayrıca, "milli irade" ve "demokratik değerlere saygı" kavramlarını da sıkça öne çıkararak, çoğunluğu temsil etmesine rağmen, dikkatli ve tedbirli bir politika izlemiştir (Demirel 1973: 28). Bu bağlamda askeri vesayet sürdüğü için askerleri kızdırabilecek eylemlerden kaçınmış ve İnönü'yü, önemli konularda bilgilendirerek askerlerin desteklediği bir lider olarak kalmasını sağlamıştır. Gürsel'in sağlık sorunları nedeniyle Cumhurbaşkanlığı'ndan ayrılmasının ardından, AP-CHP desteğiyle Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay Cumhurbaşkanı seçilmiş ve bu süreç sona ermiştir (Demirel 1973: 237).

Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanı olarak seçilmesinde, 1961 seçimleri sonrasında yaşanan protokoller ve darbe girişimlerinden aldığı tavır belirleyici olmuştur. Şüphesiz Sunay, bu yaklaşımı sayesinde yeni bir askeri müdahaleyi önlemiş, meclisin tüm teşebbüslere rağmen açık kalmasını ve yönetimin siviller tarafından sürdürülmesini sağlamıştır. Bu durum, AP için de olumlu sonuçlar doğurmuş Sunay'ın seçilmesi, ordu içindeki AP karşıtı havayı önemli ölçüde yumuşatmış ve yeni bir darbe tehlikesini her geçen gün azaltmıştır (Cizre 2002: 74-77). Demirel, Genelkurmay Başkanlığı meselesinde Sunay'ın görüşünü alarak Cemal Tural'ı bu göreve getirmiş ve uyumlu çalışacaklarının işaretini vermiştir. Ancak 9 Mart darbe girişimi ve 12 Mart Muhtırasına giden süreçte, hızla yükselen sol akımlar farklı fraksiyonlarla kendine siyasi mecrada alan açmaya başlamıştır. Öğrenci olayları, grevler ve protestolar her gün ülkenin gündemini meşgul ediyorken Adalet Partisi'nin orduyla uyum politikası, orduyu denetim ve gözetim dışı bırakarak tarafsızlaştırma çabaları, birtakım sonuçlara neden olmuştur. (Kayalı 2005: 143-155; Çetin 2016: 172- 173). AP, orduyu CHP'nin yanında yer almak veya darbe

girişimlerinden uzak tutmak amacıyla tarafsız hale getirmeye çalışmış ancak askerin tüm taleplerini karşılamasına rağmen, askeri müdahaleyi engelleyememiştir. Bu dönemde, ordu içindeki ideolojik bölünmeler, siyasi istikrarsızlığı daha da derinleştirdiği ifade edilebilir.

Radikal reform talepleriyle orduyu harekete geçirmek isteyen askeri otoriteler, muhafazakâr kanadın statükoyu koruma isteğiyle karşı karşıya gelmiştir (Cizre 2002: 77-81). Bu durum, ordunun kendi içinde bölünmesine ve kararsız bir duruma sürüklenmesine yol açmıştır. 12 Mart Muhtırasının ardından askeri cunta gerek sol gerekse de sağ ideolojilere karşı sert ve yıkıcı bir tavır sergileyerek, siyasi partilere ve sivil hareketlere yönelik geniş çaplı otoriter girişimlerde bulunmuştur. AP, bu baskılara mukabil varlığını sürdürmeye çalışsa da darbenin ardından değişen siyasi dinamikler ve askeri vesayet, parti üzerinde büyük bir baskı oluşturmuştur. Bu süreçte, Türkiye'deki sivil yönetim ile asker ilişkilerinin ne kadar hassas olduğunu ve ordunun siyaset üzerindeki tesirinin ne kadar derin olduğunu gözler önüne sermiştir (Sherwood 1967: 62).

Sonuç olarak, bu dönem, Türkiye'nin demokratikleşme sürecinde önemli bir dönüm noktası olarak kaydedilmiştir. 12 Mart Muhtırası ile demokrasi bir kez daha kesintiye uğramıştır. Çünkü bu dönemde yaşanan siyasi ve toplumsal krizler, artan sokak olayları ve sağ-sol çatışmaları, dönemin siyasi otoritesini zayıflatmış ve toplumsal huzursuzluk derinleşmiştir. Bu koşullar altında Türk Silahlı Kuvvetleri, 12 Mart 1971 tarihinde hükümete bir muhtıra vererek yönetimin yeniden şekillendirilmesini talep etmiştir. Bu süreç, sivil siyasetin üzerindeki askerî vesayetin güçlenmesine ve birçok temel özgürlüğün kısıtlanmasına yol açmıştır. Parlamento işlevini kaybetmiş, birçok siyasetçi tutuklanmış ve Türkiye, baskıcı bir yönetim anlayışına sürüklenmiştir. Ancak bu müdahale, toplumsal sorunları çözmek bir yana, daha derin ayrışmalara neden olmuş ve ülkeyi siyasi istikrarsızlık döngüsüne sokmuştur.

3.3.3.2. Türkiye Siyasetinde Bir Halkçı Figür: Süleyman Demirel ve Popülizm

Adalet Partisi'ni kuran ve DP'nin siyasi mirasını sahiplenen Demirel, genel başkanlık koltuğuna oturduktan sonra, merkez sağ siyasette "Yeter Söz Milletindir"

sloganının mirasçısı olarak konumunu sağlamlaştırmaya ve sürekli hale getirmeye çalışmıştır. Demirel'in kişisel özelliklerinin, DP'nin kurucu kadrolarına kıyasla bu slogana daha uygun ve söz konusu sloganla uyumlu doğal karaktere sahip olduğunu söylemek mümkündür. DP'nin kurucu kadroları ile kıyaslandığında AP, bürokratik kökenli siyasetçilerden oluşmuştur. Demirel'in yaşamı, Isparta'nın Atabey ilçesindeki İslamköy'de başlamış, genç yaşlarda sıradan bir Anadolu köylüsü olarak hayvancılıkla ilgilenmiştir (Kaynar 2023: 395). Çobanlık yılları, siyasi kariyerinde oluşturduğu sıradan insan profili ve halkçı lider profili Demirel'in gurur duyduğu örnekleri arasında yer almış ve bu durum onun siyasi imajının önemli bir parçasını oluşturmuştur.

Demirel, orta halli bir çiftçinin oğlu olarak yetişmiş ve parasal nedenlerle yatılı okullarda eğitim almıştır. Bu sebeple, uzun süre muhalifleri tarafından Süleyman Demirel'e "çoban sülü" lâkabı takılmıştır (Bora, Gültekingil 2005: 552). Bu nedenle, "halk adamı" ve "kendi kendini yaratan ada" gibi nitelendirmeler, onun kimliğini ifade etmek için kullanılan nitelemeler olmuştur. Demirel'in sıkça kullandığı "Büyük Türkiye", "Mamur ve Müreffeh Türkiye" ve "Şehirde Olan Her Şey Köyde de Olacak" şeklinde ifadeler, halkın yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik olması nedeniyle geniş kitlelerce inandırıcı bulunmuştur (Öngider 2001: 109). 1966 yılında, Türkiye İşçi Partisi'nin Demirel'in halkçı kimliğini sosyalist bir bakış açısıyla eleştirmesi üzerine Demirel, "[s]evgili vatandaşlarım, benim için nereden çıktım diyorlar, bu kadar basit bir konu. Bunun için gözlük takmaya gerek yok! İşte buradan geldim. Babam da bu toprağın nasırlı ellerine sahip bir adamdır! Ben bu topraktan geldim. Neresinden bahsediyorsun, 'eli nasırlı, emekçi kardeşim, köylü kardeşim' diyorsunuz. Nasırlı el burada, sahtekârlığa gerek yok!" (Bora, Gültekingil 2005: 552- 553) şeklindeki ifadesi, halkın içinden çıkan bir lider olduğu imajını desteklerken AP'nin politik yaklaşımında halkı, devlet elitlerinin mağdur ettiği milli irade olarak konumlandırmasıyla da örtüşmektedir. Bu bağlamda AP'de halk, devlet elitlerinin mağdur ettiği milli irade olarak öne çıkmaktadır. AP için millet, her şeyden önce gelir; bu millet tanımında sınıf ve zümre ayrımı yapılmadan, yaşlısından gencine kadar geniş bir topluluk olarak anlaşılmıştır (Türk 2018: 50). Toplum içindeki tüm güçlerin kaynağı, hakların sahibi ve özgürlüklerin sahibi millet olarak kabul edilmiştir. Aynı zamanda onun iradesinin üzerinde hiçbir güç

bulunmamaktadır. Egemenlik de millete aittir ve insanların sahip olduğu hakları ve özgürlükleri sınırlamaya yetkili herhangi bir kişi, zümre veya sınıf kabul edilmemiştir (Demirel 1966: 100; Türk 2018: 50).

Bu bağlamda 1965 ile 1971 yılları arasındaki AP hükümetleri döneminde, halk kavramı teorik olarak milli iradeye dönüşmüştür. Bu yıllarda AP yönetimde olmasına rağmen, 'askeri vesayet' hala etkin bir durumdayken milli irade kavramı, askeri ve diğer bürokratik güçlere demokrasilerdeki meşruiyetin kaynağını hatırlatmıştır (Aydın, Taşkın, 2016: 241-243). Bu doğrultuda, Demirel'in popülizmi, halkı milli iradeye atıfta bulunarak kendi siyasi meşruiyetini sağlamlaştırmayı amaçlarken, askeri vesayetin varlığına rağmen demokratik süreçlerin meşruiyet temelini sorgulamıştır. Bu bağlamda Demirel, modern imajı ile halktan biri olma temsilini güçlü bir istikrar ile yerine getirirken İslamköy'e dayanan geçmişi de onu muhafazakâr toplum kesimlerinin gözünde makul bir lider haline getirmiştir**.** Nitekim Demirel, popülizmin bir diğer özelliği olan elitlere karşı halk tasavvurunu bu bağlamda pratik siyasete uyarlamış dinin ve geleneğin modernleşmeye engel teşkil ettiğini düşünen elitlerin karşısına geleneksel değerleri reddetmeden de modern olunabileceğinin örneği haline gelmiştir (Demirel 2004: 41). Öte yandan dönemin siyasi dinamikleri, Türkiye'nin demokratikleşme sürecinin ne kadar karmaşık olduğunu gözler önüne sermiştir.

Adalet Partisi, elit tanımını belirsiz bırakmış ve milli iradenin karşısına Tek Parti Dönemi'ndeki gibi halkı küçümseyen ve gerici olarak nitelendiren zihniyetin hayali temsilcilerini koymuştur. Demirel'in anlatımına göre, 1966 Senato seçimleri sırasında Giresun'daki bir konuşmasının ardından kendisine verilen bir notta, "Menderes'i astık, seni de asarız" ifadesine karşılık olarak Demirel, yeniden kürsüye çıkarak, "Menderes'i astınız, katil odunuz. Elinizden geleni yapın," şeklinde yanıt verdiğini belirtilmektedir (Çavuşoğlu 2016: 1044). Böylelikle, Türkiye'deki siyasi düşünce ortamında elitler, halkın ve milli iradenin karşısına konulmuştur. Milli irade anlayışına göre Demirel, halk arasında tanınan adıyla "Çoban Sülü" veya "Baba", milletin bir parçası olarak görülmektedir. Demirel, bu milletin tek bir bedendeki temsilcisi olarak kabul edilmiştir. Demirel'in konuşmalarında kendisine soru sorması ve yanıtlaması, aslında milletin sesli düşünmesi olarak değerlendirilmiştir (Kaynar 2023: 333-37).

Türkiye siyasetinde sıkça rastlanan halkın aklıselimi kavramı, bir tür ortak duygu veya popüler bilinç anlamına gelmektedir. Popülist düşüncede bu ortak duygu, mağdurdur, kutsaldır ve kendisini gerçekleştirecek milli liderleri beklemektedir (Bora, Gültekingil 2003: 635-636). Bu aklıselim, Tek Parti CHP döneminin halka rağmen gerçekleştirdiği halkçı uygulamaları tenkit ve tahlil etmeye çalışmıştır. Demirel'in Isparta aksanını kullanarak kendisine kısa ve basit sorular sorması ve yanıtlaması, aslında Demirel'in halkın yerine geçmesi ve aklıselime hitap etmesinin bir örneği olarak değerlendirilmektedir. Süleyman Demirel'in tanınmış sözlerinden biri olan "Dün dündür, bugün bugündür" ifadesi, yine bu yaklaşımın en belirgin özelliğini ortaya koymaktadır (Şıhmantepe 2016: 178). Bu ifade, Demirel'in teorik ve normatif olmaktan ziyade, mevcudun ihtiyaçlarına yanıt verme önceliğine sahip popülist ve aklıselim bir siyaseti benimsediğini gösterir. Demirel'in kendisini halkın somutlaşmış hali olarak sunması ve bu sayede siyasette her şeyi yapma hakkına sahip olduğunu düşünmesi[6], halkla kurduğu bağın bir yansımasıdır ve ona verilen 'baba' lakabı da bu durumu pekiştirmektedir. Süleyman Demirel'in halktan biri imajı, ona siyasi olarak geniş bir hareket alanı sağlamıştır. Veciz sözlerinde gerek siyasal gerekse de popülist kimliklerinin birleşimi açıkça görülmektedir (Kaynar 2023: 335-38). Son kertede 1960'lar ve 1970'ler, Türkiye siyasetinde Demirel önderliğinde merkez sağ popülizmin yanı sıra bir başka popülist yaklaşıma da tanık olmuştur. Süleyman Demirel ve Adalet Partisi'nin (AP) Demokrat Parti'den (DP) devraldığı merkez sağcı popülizminin karşısında tek belirgin popülist ideoloji öne çıkmıştır. Bu Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) içindeki düşünsel temelleri İsmet İnönü tarafından atılan ve sol popülist bir perspektife sahip olan *Ortanın Solu* fikridir. Bu düşüncenin uygulayıcısı ve sol popülist ideolojinin öncüsü ise Bülent Ecevit'tir. *Ortanın Solu*, sosyal adalet ve eşitlik temaları etrafında şekillenen bir yaklaşımı ifade ederken, Ecevit'in liderliğinde bu ideoloji, dönemin siyasi dinamikleri içinde önemli bir rol oynamış ve halkın daha geniş kesimlerine hitap etmiştir.

[6] Bu açıdan, toplum adına iyi ve kötüye karar verme bir politik kültür aktarımı olarak da okunabilir. Bu hususta Atatürk'ün: "Kitleler istenilen istikamete, herkes tarafından iyi veya fena istikametlere sevk olunabilirler. Efkâr-ı umumiye onların yalan, yanlış tevilatına kaptırmamak, tenvir etmek lazımdır" (İnan, 1982: 74) şeklindeki söylemi bu konuya örnek teşkil etmektedir.

3.4. Yeni Bir Sol Siyaset Paradigması: Ortanın Solu ve Ecevit Popülizmi

Sol'un popülizmle temasının nedeni, solun kendisini sömürülen ve ezilen kesimlerin tarihsel savunucusu olarak tanıtmasıyla ilgilidir. Kapitalist toplumdaki ezilen ve sömürülen sınıfın, yani proletaryanın çıkarlarını savunan sol, halkın sorunlarını ön planda tutarak popülizmle daha yakın bir ilişki kurmuştur. Günümüz popülist siyasetine olan ilgi, küresel ekonomik krizler, Avrupa Birliği'ndeki borç sorunları, demokrasiye yönelik artan güvensizlik, siyasi parti üyeliklerinin düşmesi ve sağ ile sol siyasete karşı halk arasında yükselen eleştirilerle açıklanabilir (Stavrakakis, Katsambekis 2014: 121; Fedayi, Yıldırım 2021: 97). Bu doğrultuda, popülizmi tek bir siyasi partiye veya aktöre indirgemek mümkün değildir. Sol ve sağ olarak genelleştirilen siyasi yelpazenin her iki tarafında da popülist partilere rastlanabilir. II. Dünya Savaşı'nın ardından çok partili siyasal hayata geçen Türk demokrasisi için benzer bir gözlemde bulunmak mümkündür. Son yıllarda, Türk Solu'nun popülizm meselesi hakkındaki belirsiz tutumu dikkat çekmektedir. 1980'lerden bu yana, popülizm, Türk Solu tarafından siyasal iktidarı ele geçirmeye yönelik belirsiz bir ideoloji ya da etik olmayan bir strateji olarak tanımlanmıştır.

Türk Solu, sağ partilerin milliyetçi ve muhafazakâr çerçevede iktidar elde etme ve iktidarda kalma süreçlerinde popülizme başvurmalarını eleştirmiştir (Belge, 2018:41; Yanık, 2018: 46). Bu noktada, popülizmin yalnızca sağ siyasi ideolojilerden türediği ve Türk siyasetinde sadece sağ partiler tarafından kullanıldığı görüşüne karşı, çalışmanın ana teması, Türk solunun da popülizmi hem politik hem de sivil süreçlerde kullanabileceği olmuştur. Bu çerçevede, Ecevit'in CHP'si ve *Ortanın Solu*'nun ideolojik, kurumsal ve toplumsal etkilerini inceleyerek, 1970'lerde sol popülizmin Türk siyasal yaşamına nasıl yansıdığını değerlendirmek amaçlanmıştır. Ecevit'in CHP'si ve *Ortanın Solu*'nun, Türk siyasal hayatındaki ideolojik yapılar ve politik stratejilerinin popülist söylemlerle önemli benzerlikler taşıdığı görülmektedir. Bu bağlamda son bölüm, 1970'ler soluna dair bazı başlangıç noktaları ve ipuçları sunmayı amaçlamakta, aynı zamanda tartışmaya, sorgulanmaya ve yeniden değerlendirmeye açık bir konumda bulunmaktadır.

3.4.1. 12 Mart Muhtırası ve CHP'de Yol Ayrımı

1971 yılının ocak ayında Türkiye bir kaos ortamına sürüklenmiştir. Süleyman Demirel, kontrolünü kaybettiği ve giderek kötüleşen bu duruma karşı çaresiz kalmıştır. Bu gelişmelerin ardından, ordu Demirel hükümetinin istifa etmesi gerektiğine karar vermiştir. Süleyman Demirel, 12 Mart 1971 Muhtırasının Anayasa'ya ve hukuka aykırı olduğunu ifade etmesine rağmen, muhtıraya tamamen olumsuz bir tutum sergilememiştir. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, başlangıçta muhtıranın demokrasiyle bağdaşmadığını belirtmiş olsa da yirmi dört saat sonra silahlı kuvvetlerin önerdiği reformları uygulamak üzere Nihat Erim'in Başbakanlığında kurulacak hükümeti destekleme kararı almıştır. Nihat Erim, 19 Mart 1971'de yeni kabineyi kurmakla görevlendirilmiştir.

21 Mart'ta ise CHP'li milletvekilleri, hükümete katılma konusunda karar vermek için ortak grup toplantısında toplanmışlardır (Kayalı 2005: 181-182). Bir gün önce, CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit başkanlığında yapılan Merkez Yönetim Kurulu toplantısında, Erim hükümetine katılmama ve güven oylamasında milletvekillerinin serbest bırakılması kararı alınmıştır. Ancak, İsmet İnönü bir yandan hükümete güvenoyu verilmesini aynı zamanda da hükümette yer alınmasını istemiştir. Bu durum, parti grubu ile genel merkezi karşı karşıya getirmiştir. İsmet İnönü'nün bu kararı, CHP içinde yeni bir siyasi krizin doğmasına yol açmıştır. Parti Merkez Yönetim Kurulu üzerinde güçlü bir etkiye sahip olan Ecevit, tarihi lider İnönü ile görüş ayrılığı yaşayarak yollarını ayırma noktasına gelmiştir (Gevgili 1987: 524-5). CHP'nin genel sekreteri ve *Ortanın Solu* siyasetinin önde gelen temsilcilerinden biri olan Bülent Ecevit, partinin yeni kabineye bakan vermesi kararına karşı çıkarak görevinden istifa etmiştir. İstifasının hemen ardından bir basın toplantısı düzenleyen Bülent Ecevit, 12 Mart müdahalesinin yalnızca hükümete karşı değil, asıl olarak CHP'ye ve *Ortanın Solu* anlayışını benimseyen partisine yönelik bir darbe olduğunu dile getirmiştir (Çolak 2006: 118- 119).

Genel Başkan İsmet İnönü ile eski Genel Sekreter Bülent Ecevit arasındaki fikir ayrılığı zamanla derinleşerek bir bölünmeye dönüşmüştür. Bu bölünmenin boyutları, İnönü'nün 5 Şubat 1972'de gerçekleştirilen CHP Ortak Grup Toplantısı'nda yaptığı sert konuşmada açıkça ortaya çıkmıştır. İnönü, toplantıda

Ecevit'in son bir yıl içindeki tutumunu ağır bir şekilde eleştirerek, onu "ülke için meçhul" olarak nitelendirmiştir (Bozkır 2005: 245). Yaşanan çeşitli gelişmelerin ardından, 5 Mayıs 1972'de düzenlenen Cumhuriyet Halk Partisi Beşinci Olağanüstü Kurultayı sonucunda İsmet İnönü, 34 yıl boyunca kesintisiz sürdürdüğü CHP Genel Başkanlığı görevinden ayrılma kararı almıştır.

CHP'nin yeni genel başkanını belirlemek için toplanan Kurultay'da, partinin eski Genel Sekreteri Bülent Ecevit, Atatürk ve İnönü'nün ardından CHP'nin üçüncü genel başkanı seçilmiştir. Ecevit, teşekkür konuşmasında parti örgütüyle dayanışmanın ve birlikte çalışmanın önemine dikkat çekmiştir. Bu bağlamda sözlerinin başında "[a]tatürk'ün ve İnönü'nün kurmuş ve yönetmiş oldukları Partiye Genel Başkan seçilmenin" ağır bir sorumluluk olduğunu ifade etmiş ve bu ağır sorumluluğu ancak CHP örgütüyle paylaşarak taşıyabileceğini belirtmiştir. Konuşmasının devamında "[b]ir siyasal kuruluş, halka dayandığı ve örgütünün gücü ve etkinliği arttığı oranda sağlam ve demokratik bir kuruluş olur. CHP bugün her zamankinden daha çok halka dayanmaktadır" demiştir (Ecevit 1972: 42-43). CHP Merkez Yönetim Kurulu üzerinde kontrol sahibi olan Ecevit, tarihî lider İnönü ile yollarını ayırmıştır.

Ortanın Solu siyasetinin önemli isimlerinden ve partinin yeni Genel Başkanı olan Bülent Ecevit, bir basın toplantısı düzenleyerek, halk odaklı bir politika izleyeceklerinin altını çizmiş ve halkın CHP'de kendi gücünü ve egemenliğini bulduğunu ifade etmiştir (Çetin 2016: 144-147). Bu bağlamda Ecevit, mevcut CHP'nin halka rağmen halk için siyaseti yerine halk için halkla beraber anlayışını benimsemiş ve halkla özdeşleşmenin, gerekliliğini savunmuştur. Bu yaklaşımı, demokratik sol siyasetinin temelini oluştururken, aynı zamanda CHP'yi bir bürokratik/elit devlet partisinden halk partisine dönüştürmeyi hedeflemiştir (Aydın, Taşkın 2016: 250-251).

Ecevit, CHP'nin altı okunda yer alan Kemalist ideolojinin halkçılık ilkesini yeniden yorumlayarak ona çağdaş bir boyut kazandırmıştır. Ona göre, halkın geniş katılımıyla yönetilen bir devlet, demokrasiyi yalnızca bir seçkinler yönetimi olmaktan çıkarıp toplumun tüm kesimlerini kapsamalıdır (Yaşlı 2020: 97). Ecevit, popülist hegemonya projesinde halkı sadece siyasetin değil, ekonominin de

merkezine yerleştirerek kalkınmanın tabana yayılmasını savunmuştur (Bora 2006). Ayrıca CHP'de köklü bir yer edinmiş olan laiklik anlayışını sorgulamış ve dini inançları gericilikle eş tutmamak gerektiğini vurgulayarak daha kapsayıcı bir yaklaşım benimsemiştir. Ecevit'in popülist söyleminde, toplumsal antagonizma, elitler ile halk arasında keskin bir sınırla tanımlanmıştır. Bu sınır, emekçinin artı değerine haksız yere el koyan elitlerle, gerçek üreticiler olan halk arasında çizilmiştir. Başka bir deyişle, toplumsal ve siyasal alan, ezilen halk ile onları baskılayan, ezen kesimler arasındaki bir mücadele ekseninde değerlendirilmiştir (Taşkın 2022: 280-283). Böylece Ecevit, sınıfsal adalet ve ekonomik eşitlik kavramlarını popülist bir çerçevede yeniden tanımlayarak, halkın haklarının savunulmasını siyasi projesinin merkezine yerleştirmiştir.

Ecevit'in halkçı politikası, halkın kendi gücünü ve egemenliğini tanıması gerektiği ve taleplerinin siyasette karşılık bulması gerektiği düşüncesini taşımaktadır. Ecevit'in söylemleri, halkın çıkarlarını savunma ve onların sesini duyurma amacını öne çıkarmaktadır. Örneğin Ecevit: "[h]alk yalnız bizi sözümüzle değil, davranışlarımızla da kendine yakın görecektir. *Ortanın Solu* felsefesi, bir fildişi kule felsefesi değildir. Bir halk felsefesidir. Bu felsefeyi özel salonlarda veya kulüplerde değil, kahvelerde ve alanlarda konuşup tartışacağız."[7] şeklinde ki ifadeleri onun halkçı popülizminin özünü yansıtmaktadır. Bu söylem, elit kesimlerin dar çevrelerinde şekillenen siyasetin yerine, halkın doğrudan katılımına dayalı bir siyaset anlayışını benimsemiştir. Ecevit, halkın gündelik yaşamına ve sorunlarına doğrudan temas eden bir siyaset tarzı geliştirerek, siyasetin yalnızca seçkinlerin değil, her kesimden insanın ortak paydası olması gerektiğini savunmuştur.

Ecevit'in CHP Genel Başkanlığı'na seçilmesi, Türk siyasetinde önemli sonuçlar doğurmuştur. Ecevit yönetimindeki CHP, tarihsel mirasını reddetmeden, yeni koşulların gerektirdiği bir atılım içinde olmaya çalışmıştır. Sağ partilerin altyapı yatırımlarına ve halkın refahını yükseltmeye yönelik siyasal stratejilerinden dolayı sağ partilere giden demokratik sol oyların CHP'ye yönelmesini sağlamıştır (Özkandaş 2021: 573-615). Sonuçta, 1973 seçimlerinde CHP en fazla oyu almayı başarmıştır. Bülent Ecevit'in bu başarısı, önemli bir siyasi gelişme olarak Türk siyasi tarihinde yerini almıştır. Bu sonuç, CHP'nin yurttaşların beklentilerini doğru

[7] Cumhuriyet, 22 Ekim 1966

bir şekilde anladığını göstermiştir ve süreç içerisinde bu stratejiler doğrultusunda popülist bir çizgide ilerlemeye devam etmiştir.

3.4.2. Bülent Ecevit ve 1970'lerde Türk Solunun Dönüşümü

Türk Solu'nun popülizmle ilişkisi, Türkiye'nin siyasi ortamında karmaşık ve çeşitli yorumlara açık bir meseledir. Konu Türk solu ve popülizm ilişkisi bağlamında ele alındığında, ilk olarak popülizmin siyasi iktidar mücadelesinde sıkça başvurulan bir strateji olarak görüldüğü söylenebilir. Böyle olmakla birlikte bu sorunsalın ideolojik kökenleri ve toplumsal etkileri açısından da daha ayrıntılı bir şekilde inceleme gerekmektedir. Türk Solu'nun popülizmle ilişkisi, sadece bir stratejik araç olarak değil, aynı zamanda ideolojik bir yaklaşım olarak da değerlendirilmelidir. Özellikle 1960'lar ve 1970'lerde, sol hareketler halk kitlelerinin ekonomik ve sosyal sorunlarına çözüm üretme hedefiyle popülist söylemlere başvurmuşlardır. Ancak bu dönemde, solun popülizm ile ilişkisi sol gruplar arasında tartışmalara yol açmış; popülizmin sınıf mücadelesini gölgede bırakan bir araç mı yoksa kitlelerin bilinçlendirilmesi için bir fırsat mı olduğu konusu sürekli gündemde kalmıştır.

Batı'daki siyasi gelişmeler ve entelektüel-akademik literatürdeki yeni çalışmalar ışığında, Türk Solu'nun popülizm fenomenine dair geleneksel görüşü koruma ile bu görüşü revize etme arasında gidip geldiği söylenebilir. Özellikle Syrıza ve Podemos gibi kendilerini popülist sol siyasal partiler olarak tanımlayan partilerin (Fanoulis, Guerra 2021: 339-354) siyasal söylemlerinde geleneksel sol motifler yerine popülist motifler kullanarak seçimlerde başarı elde etmesi aynı yöntemin Türkiye'deki sol partiler tarafından kullanılıp kullanılmayacağı sorusunu gündeme getirmiştir. Çünkü Türk Solu açısından popülizm, Cumhuriyet döneminden itibaren merkez dışındaki siyasal aktörler ve kitleleri tanımlamak için kullanılan genelleyici ve pejoratif bir kavramdır (Fedayi, Yıldırım 2021: 103). Söz konusu bu yeni bakış açısının bir tezahürü olarak değerlendirilebilecek bir şekilde, Türkiye'deki sol akademinin önemli isimlerinden olan Belge'nin, "Popülizmin Solu" başlıklı makalesinde, ilkesel olarak sol siyasetin popülizmle ilişki kurmasına karşı olunmaması gerektiği belirtmektedir (2018: 44-45).

1960'ların sonu ve özellikle 1970'ler, Türk Solu'nun popülizmle olan dolaylı ilişkisinin doğrudan ve hakiki bir ilişkiye evrildiği yıllar olarak kabul edilmektedir.

Bu dönüşümün nedeni, Türk Solu'nun 1960'lardan başlayarak kendini yeniden inşa ederken, Kemalist halkçılık ilkesiyle yüzleşme veya bu ilkeyi yeniden yorumlama çabası içinde popülizmin kritik bir rol oynadığını fark etmesidir (Bora, Gültekingil 2008: 263). Bu açıdan Bora, "Sol Popülizm (II)" başlıklı makalesinde, 1960'lardan 1970'lere kadar Türk Solu'nun "halksallaşma kapasitesi"nden bahsetmektedir. Ona göre, Bülent Ecevit'ten Turan Güneş'e, Mehmet Ali Aybar'ın TİP'inden Devrimci Yol'a kadar Türk Solu, popülizme başvurmuştur**.**

Bora, Türk Solu'nun son yıllarda popülizme olan ilgisinin aslında yeni bir olgu olmadığını vurgulamaya çalışmaktadır. Bu nedenle, 1960'lar ve 1970'ler boyunca popülist siyasal argümanları kullanma konusunda hevesli ve yetenekli olan Türk Solu'nun halksallaşma kapasitesini ön plana çıkarmaktadır (Bora 2019). Türk Solu için, son yıllarda tanımlanan popülizm, sağ siyasal parti ve hareketlere terk edilmemesi gereken bir siyasal paradigmaya dönüşmüştür. Sağ kanatta yer aldığı kabul edilen partiler, popülizmi kullanarak iktidarı elde etmiştir. Türk Solu'nun etik ilke, değer ve siyaset yapma biçimi açısından benzer bir siyasi cephenin farklı zamanlardaki tezahürleri olarak değerlendirdiği Demokrat Parti, Adalet Partisi, ANAP ve AK Parti, popülist söylemlerle uzun süre iktidarda kalmayı başarmışlardır. 1980'lerden bu yana küresel siyaset, kitleleri ideolojik söylemlerle seferber etme yeteneğini kaybetmeye başlamıştır (Fedayi, Yıldırım 2021: 106-107). Bu nedenle sağ popülizm, toplumu basitleştirilmiş halkçı söylem ve politikalarla iktidarda kalabiliyorsa, sol popülizm de benzer şekilde halkı daha kapsayıcı ve eşitlikçi bir vizyon etrafında birleştirerek toplumsal sorunlara çözüm önerileri sunabilir. Özellikle 1980'lerden sonra küresel siyasette ideolojik söylemlerin zayıfladığı bir dönemde, sol popülizm, toplumsal adalet, eşitlik ve demokratik katılım gibi temalarla kitleleri harekete geçirme potansiyeli taşımaktadır. Bir anlamda, kitlelerin siyasal etkinliğini canlı tutma ve demokratik potansiyelleri gerçekleştirme amacıyla kullanılan sol siyaset stratejilerinin de dâhil olduğu geleneksel ideolojiler, aktif siyasal hayattaki rolleri açısından güncelliklerini yitirmişlerdir. İdeolojilerin kitleleri harekete geçirme işlevini yitirmesi, yurttaşlar açısından apolitikleşme olarak değerlendirilmektedir. Bu tür bir siyasal ortamda, popülizm Türk Solu için yeni bir siyaset alanı yaratma fırsatı olarak görülmüştür (Bora 2019a). Bu bağlamda popülizm, Türk Solu'nun siyasi yaşamdaki tarihi açısından kritik bir öneme sahiptir. 1960'ların başından itibaren, sol

hareketler kendilerini yeniden yapılandırırken Kemalist halkçılık ile yüzleşmeleri veya bunu yeniden yorumlamaları gerekmiştir. Daha da önemlisi, sağ eğilimli olduğu düşünülen bir toplumda şimdiye kadar başarılı olmuş ve siyasal güç dengeleri üzerinde belirgin bir etki yaratmış sol parti veya hareketler, popülist bir özellik taşımıştır (Erdoğan 1998: 23). Bu hareketlerin en önemlisi, İnönü'nün öncülük ettiği ve Ecevit'in önemli bir siyasal kavram haline getirdiği *Ortanın Solu* hareketidir.

Ecevit'in önderliğinde, *Ortanın Solu* hareketi, halkın taleplerini ön planda tutarak geniş bir kitle desteği kazanmıştır (Kili 1976: 227; Çetin 2016: 162-163). Bu dönemde, popülist söylemler ve halkçı politikalar, solun toplumda daha geniş bir taban oluşturmasına ve siyasi sahnede etkili bir rol oynamasına olanak sağlamıştır. Ecevit, *Ortanın Solu* anlayışıyla halkın kendine olan güvenini artırmayı ve onların siyasi sürece daha aktif bir şekilde katılımını teşvik etmeyi amaçlamıştır (Bila 1987: 290). Bu nedenle, popülizm, Türk Solu'nun toplumla etkileşim kurmasında ve siyasi düzlemde güçlenmesinde kritik bir rol oynamıştır. Bu hareketin analiz edilmesi, Türk Solu'nun siyasi tarihi açısından önemli ipuçları sunmaktadır. Çünkü her iki faktör de Türk Solu'nun tarihinde özel bir dönemi temsil eden 1970'lere damgasını vurmuştur (Fedayi, Yıldırım 2021: 110-112). Bu hareketlerin siyasal söylemlerinde popülist bir öğenin yer alması ve popülizm ile bu hareketler arasındaki ilişkinin tesadüfi olmaması dikkat çekicidir. Ayrıca, Ecevit CHP'sinin söylemlerinde, popülist tahayyüle özgü duygu yapısından kaynaklanan bir benzerlikten bahsetmek de mümkündür.

3.4.3. Demokratik Solun Popülist Yüzü: Ecevit Siyasetinin Derinlikleri

28 Mayıs 1925'de İstanbul'da doğan Bülent Ecevit'in babası, tıp profesörü ve milletvekili Prof. Dr. Fahri Ecevit, annesi ise ressam ve yazar Fatma Nazlı Ecevit'tir. Entelektüel bir ailede yetişen Ecevit, genç yaşlarda sanat ve edebiyata merak salmıştır. Ecevit, aktif siyasete 1950'lerin sonlarında Cumhuriyet Halk Partisi'ne katılarak başlamış, 1957 yılında CHP'den Ankara milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girmiştir. Siyaset sahnesinde hızla yükselen Ecevit, 1960'ların başında CHP'nin önemli figürlerinden biri haline gelmiştir. 1966 yılında, Bülent Ecevit CHP Genel Sekreterliği görevine atanmış ve bu süreçte, partinin ideolojik ve politik çizgisini *Ortanın Solu* olarak tanımlayarak sosyal demokrat bir kimlik

kazandırmaya çabalamıştır (Çolak 2016: 105-113). Bu yaklaşım, partinin geniş kitlelere ulaşmasını sağlamış ve Ecevit'in popülaritesini artırmıştır.

Siyasal kariyeri boyunca Ecevit, fikri devamlılığı belli ölçüde sürdürürken, değişim kavramıyla özdeşleşerek toplumu yenilik odağına yöneltmeye çalışmıştır (Kahraman 1993: 221). Ecevit'in yenilik ve değişim anlayışı sık sık eleştirilmiş; bu da onun Atatürk'ün mirasına ihanet etmekle, sağa kaymakla ve zaman zaman tutarsız ya da fırsatçı olmakla suçlanmasına yol açmıştır. Ancak, Ecevit'in entelektüel ve siyasal kimliğinde öne çıkan yerleşik değerlere bağlılık tutkusu, onu eklektik bir yaklaşıma sürüklemiş ve siyasal ilkelerini belirli bir ideolojiye tam oturmayan muğlak bir duruş haline getirmiştir (Tekin 1975: 101; Aydın 1990: 126). Çünkü aynı anda hem milliyetçi hem de solcu olmuş, laikliği savunurken dindarları da temsil ettiğini söyleyebilmiştir. Bu sürecin gerisinde yatan temel unsur, Türk sağının politik hegemonyasına karşı sol görünümlü popülist bir halk hareketi oluşturma çabasıdır. Bu hareket, halkın maddi çıkarlarını öncelikli tuttuğu gibi, onun değer ve inançlarını da dikkate alarak, bu iki unsuru daha geniş bir kültürel evrene yerleştirip çıkarlar ve değerler arasında politik ve organik bir bağ kurmuştur (Çolak 2016: 16).

Popülizm, halkın duygularını okşayan ve ucuz politikalara yönelen bir halk dalkavukluğu olarak kınanacak bir siyasal tutum olarak görülse de retoriğe dayalı yüzeysel politikaların ötesinde kapsamlı tarihsel, kültürel ve dini bağlantılar içermektedir (Erdoğan 1998: 22-28). Bu açıdan, popülist hareketler belirli ideolojik bağlılıkları aşarak sol ve sağ ideolojilere kolayca eklemlenebilen bir geçişkenlik barındırır. Erdoğan'a göre popülizm, toplumsal-siyasal alanı popüler kesimlerle egemen kesimler arasındaki ilişkileri çatışmacı bir biçimde tanımlayarak hegemonize etmeye çalışan bir söylemdir (1998: 22-37). Buradan hareketle popülizm, ezilen halka seslenir ve egemen güçlerin ideolojisine karşı popüler ideolojileri, gelenekleri ve simgeleri kendine ekleyerek kitleleri seferber ederek düzen değişikliğine girişmektedir. Bu açıdan Ecevit'in popülist çizgisi, kentli işçi sınıfı ve köylü kitlesinin desteğini kazanan, ancak bu iki kesimin özerk örgütlü gücüne dayanmayan politik bir hareket olarak tanımlanabilir (Çolak 2016: 17).

Ecevit, Kemalizm'in halkı sınıfsız ve soyut bir şekilde tanımlayan anlayışını reddederek, halkı sınıfsal özellikleri, ortak çıkarları ve demokratik talepleri olan bir

politik özne olarak ele almıştır. Ecevit'e göre: "Türk halkı, demokratik gelenekler içinde yetişmiş, karakteri böyle gelenekler içinde oluşmuş bir halktır. Bu açıdan Türk halkı, ölçülü ve sınırlı olmak, kendisine saygılı davranmak şartı ile devlette otorite ve önderlik de araya gelmiş, böyle bir devlet anlayışı ve arayışı içinde karakteri oluşmuş bir halktır." (Ecevit 1968: 44). Ecevit'in bu halkçılık anlayışı, aynı zamanda popülizm olarak da değerlendirilebilir. Bu yaklaşımda halk, soyut ve edilgen bir kitle olmaktan çıkarak, irade sahibi ve etkili bir güç olarak kabul edilmektedir. Halkın değerlerine, ihtiyaçlarına ve isteklerine doğrudan bir yaklaşım benimsenmiş ve parti ile halk arasındaki politik bağ, Ecevit'in kişiliği aracılığıyla kurulmaya çalışılmıştır (Ayata 1992: 88-89). Ecevit'in kişileştirdiği politik çekicilik, popülizmin kitleler üzerinde yarattığı politik başarının etkisini yansıtmaktadır. Popülist söylem, halkın doğrudan temsil edilmesini mümkün kılma ve halkın özünü yansıtma iddiasındadır.

Halk ile popülistler arasında kendisine atfedilen değerler ve tercihlerin tanımlandığı bir vekâlet ilişkisi kurulmaktadır. Popülist anlayışta halk doğaldır ve doğrudur; fakat yozlaşmış siyasi sistem, yabancılaşmış entelektüeller ve çıkar grupları tarafından aklı ve görüşleri karıştırılmıştır (Bora 2006: 2-3). Bu bağlamda Erken Cumhuriyet döneminde Kemalizm, halkçılık ilkesi doğrultusunda popülist bir hareket olarak değerlendirilebilse de homojenleştirme ve dayatmalarla statükocu bir karakter kazanmıştır. Diğer bir deyişle, Kemalist deneyim, otoriter kimliği nedeniyle toplumu yeniden inşa etmede başarısız kalmıştır. Ecevit ise, halkçılık ve devrimcilik ilkelerini özcü bir yaklaşımla yeniden yorumlayarak Kemalizm'in bu başarısızlığını aşmayı hedeflemiştir. Bu yaklaşım, CHP'nin geleneksel devletçi ve bürokratik yapısına eleştirel bir perspektif getirirken, halkın doğrudan siyasal sürece katılımını teşvik eden bir siyaset anlayışını ön plana çıkarmıştır.

Ecevit'in bu tavrı, Kemalizm'in merkeziyetçi ve elitist yapısına karşı, halkın kendi iradesiyle hareket edebileceği, haklarının ve taleplerinin doğrudan temsil edileceği bir düzen önerisi sunmuştur. Ecevit'i CHP'nin otoriter cumhuriyetçi yaklaşımını yeniden değerlendirmeye ve reformcu bir tutum benimsemeye yönelten amaç, onun halksallaşma politikasıdır. Bu aşamadan sonra Ecevit, Kemalizm'in soyut idealleri yerine sınıfsal yapıları ve toplumsal çelişkileri temel alan söylemler geliştirmeye başlamış ve siyasi rakiplerine karşı yeni bir antagonizma yaratmayı hedeflemiştir. Ancak, CHP'nin geçmişteki otoriter uygulamaları ve laik kimliği,

Ecevit ile halk arasında psikolojik bir engel oluşturmuştur. Ecevit, halkla doğrudan iletişim kurarak ilke ve projelerini anlatabileceğine ve bu şekilde toplumu kendine çekebileceğine inanmıştır (Erdoğan 1998: 30-31). Bu açıdan, CHP'nin toplum nezdindeki otoriter imajının yıkılması ve yeniden toplum tarafından kabul görmesi, büyük ölçüde Ecevit'in *Ortanın Solu* hareketini yeniden yorumlamasından kaynaklanmaktadır. Özdemir'e göre, toplumun geniş kesimleri tarafından Ecevit'e ilgi gösterilmesinin nedeni, "Halkçı Ecevit" imgesidir (Kaynar 2023: 329-335).

Ecevit, "Halkçı Ecevit" sloganıyla özdeşleşmiş ve halkın yanında yer alan bir lider olarak sevilmiştir. Bu halkçı imgesinin içinde, kasketi, kavrukluğu, sade giyimi ve çayını kendi demlemesi gibi unsurlar bulunmaktadır (Çolak 2016: 307). Ecevit, bir devlet ve siyaset adamı olarak belirgin elitizm eleştirisiyle popülist bir yaklaşım sergilemiştir. Buradan hareketle Ecevit'in: "[t]ürkiye'de bazı aydınlar, kendileri yönetime hâkim olmak şartıyla diktatörlük isteyebilirler. Ülkenin yararını bunda görebilirler. Ama halk bunu istemez. İstememekte de kendi tecrübeleri açısından haklıdır. Türk halkı onun için devlet diktatörlüğüne yol açabilecek, aydın bürokratlara, devlet memurlarına aşırı yetki ve baskı gücü sağlayabilecek nitelikte gördüğü bazı toplumcu akımları kuşku ile karşılamaktadır" (Ecevit 1968: 45) şeklinde bürokratik elitlerin anti demokratik tutumuna karşı birtakım eleştiriler getirmiştir.

1970'lerdeki Ecevit, muğlak ve çok yönlü halkçılığı ile çeşitli ve çelişkili sınıfsal talepleri başarıyla kendi çizgisine çekmiştir. Sadece bir sermaye grubunu açıkça hedef alarak halkın geri kalanını karşısına almayan bu halkçılık, Tek Parti CHP'sinin "imtiyazsız-sınıfsız toplum" ilkesinin kurumsallaştırılmış bir versiyonudur (Kaynar 2023: 310). Vesayetçi ve otoriter Cumhuriyetçilik söylemine popülist bir dokunuş yaparak, halkı dikkate alan ve ona hitap eden demokratik bir cumhuriyetçiliğe yönelmiştir. Ecevit'in 12 Mart darbesine karşı tutumu, bu açıdan önemli bir dönemeç olarak okunurken CHP'yi bir devlet partisinden halk partisine dönüştürme çabası da kritik bir adımdır. Ayrıca, *Ortanın Solu* reçetesinden itibaren yerleşik otoriter ve katı laiklik anlayışını sorgulaması da bu doğrultuda ortaya çıkan bir gelişmedir (Çolak 2016:205-206). *Ortanın Solu* kavramı, CHP ve Türk siyasi hayatına, 1965 seçimleri öncesinde, parti içi tartışmaların yoğun olarak sürdüğü bir dönemde girmiştir. Yeni nesil CHP'liler için Ecevit, *Ortanın Solu*'nu canlandıracak

ve partiyi halkla kaynaştıracak bir liderdir. Ecevit, 1966 yılında yayımladığı *Ortanın Solu* adlı kitabında bu konudaki düşüncelerini derlemiştir.

Ecevit burada temel olarak toplumsal eşitsizliklerin, insani potansiyelin kullanılmasına engel teşkil ettiğini ve bu eşitsizlikler karşısında rahatsızlık duyup bir şeyler yapma isteği olan kişilerin *Ortanın Solu*'nda yer alması gerektiğini belirtmiştir. Ona göre bu birey, özgürlüğünü insanlığın faydasına işler için kullanarak başkalarının mutluluğu aracılığıyla özgürleşen birisi olacaktır (Ecevit 1968: 1-5). *Ortanın Solu*, sadece politik bir söylem değil, aynı zamanda ahlaki sorumluluklara sahip ideal bir insan modeli olarak da tanımlanmıştır. Bu bağlamda gerek programıyla gerekse de tutumuyla partiler yelpazesinde *Ortanın Solu*'nda yer alan CHP'nin politik özellikleri; insancıl, halkçı, sosyal adaletçi, devrimci, devletçi, planlamacı ve sosyal demokrasi ilkelerini kapsamıştır.

Son kertede Ecevit'le özdeşleşen *Ortanın Solu* hareketi, adaletsizlik, yoksulluk, baskı ve sosyal adaletsizlikle karşı karşıya kalan köylü, işçi ve gecekondu sakinlerinden oluşan bir ezilenler topluluğu hareketidir (Aslandaş, Bıçakçı 2006: 183). 1973 Genel seçimleri öncesinde Sivas'ın Yıldızeli ilçesinde bir seçim gezisinde, yaşlı bir kadının Ecevit'e "Karaoğlan" demesi, ona kendi halkçı lakabını kazandırmış ve CHP'yi "halkın içinden gelen ya da gelmese bile halkı küçümsemeyen" bir partiye dönüştürmüştür (Esmer 2008: 79-82). Bülent Ecevit'in popülizmi, toplumsal eşitsizliklere karşı duyarlılığı ve halkın taleplerini merkeze alan bir anlayışıyla şekillenmiştir. Ecevit, popülizmi yalnızca kitlelerin desteğini kazanma aracı olarak değil, aynı zamanda ahlaki bir sorumluluk ve toplumsal adaleti sağlama hedefiyle birleştirmiştir. *Ortanın Solu* doktrini, bu yaklaşımın ideolojik çerçevesini oluşturmuştur.

Ecevit'e göre, toplumsal eşitsizlikler yalnızca ekonomik kalkınma ile değil, insani potansiyelin açığa çıkarılmasıyla aşılabilir. Bu bağlamda Ecevit'in popülizmi, klasik anlamda "halk için ama halk olmadan" anlayışını reddetmiştir. Bunun yerine, halkla bütünleşen ve halkın doğrudan temsilini hedefleyen bir paradigma sunmuştur. Ecevit'in liderliğinde CHP, yoksulluk ve adaletsizlikle mücadele eden kesimlerin sesi haline gelmiş, bu durum halktan gelen "Karaoğlan" lakabında somutlaşmıştır. Ecevit'in popülizmi, diğer popülist liderlerden farklı olarak, romantik bir halkçı ideal

yerine somut sosyal politikalarla desteklenen bir halkçılığı öne çıkarmıştır. Bu bağlamda, Ecevit'in popülizmi salt bir retorik değil, sosyal demokrasiye dayanan sürdürülebilir bir politika anlayışıdır. Nihayetinde, Ecevit'in popülist söylemi, Türkiye'de popülizmin ahlaki, sosyal ve siyasal boyutlarını bir araya getiren özgün bir model olarak karşımıza çıkmıştır. Onun popülizmi, halkın yalnızca duygusal taleplerine değil, yapısal ihtiyaçlarına da yanıt veren bir siyaset tarzı olarak tarihe geçmiştir.

SONUÇ

Popülizm, demokrasinin temel taşlarından biri olan halk egemenliği kavramını merkeze alarak, siyasi katılımın genişletilmesi ve halkın doğrudan temsil edilmesi gibi demokratik unsurları güçlendirebilecek bir potansiyele sahiptir. Ancak bu potansiyelin, demokratik normların zayıflaması ve toplumsal kutuplaşmanın derinleşmesi gibi riskler barındırdığı da göz ardı edilemez. Bu çalışmada ele alındığı üzere, popülizm kavramı tarihsel, kültürel ve siyasal çeşitliliğe bağlı olarak farklı anlamlar kazanmakta ve her toplumda kendine özgü bir biçimde şekillenmektedir. Bu bağlamda, popülizm kavramının tarihsel süreç içerisindeki dönüşümü, kültürel çeşitliliklere bağlı farklılaşması ve siyasal sistemlere eklemlenme biçimleri, bu çalışmada detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Popülizm, her toplumun kendine özgü siyasal dinamiklerine bağlı olarak farklı anlamlar kazanmakta ve farklı biçimlerde tezahür etmektedir. Bir toplumda halkın sesi ve adalet arayışı olarak görülen popülizm, başka bir toplumda çoğunluk diktasına ve siyasi ayrışmaya yol açabilir. Dolayısıyla, popülizmin evrensel bir çerçevede değerlendirilmesi güç olmakla birlikte, her toplumun sosyal, kültürel ve siyasal bağlamı içinde özgün bir analiz gerektirdiği açıktır.

Öte yandan halkın doğrudan temsil edilmesi, siyasi katılımın genişletilmesi ve elit karşıtı söylemlerle demokratik süreçlerin canlandırılması gibi unsurlar, popülizmin demokrasiye sunduğu katkılar arasındadır. Ancak, bu potansiyelin bir tür çift taraflı kılıç olduğu unutulmamalıdır. Zira popülizm, halkın sesini yükseltirken, aynı zamanda demokratik normların zayıflaması, hukukun üstünlüğünün ihmal edilmesi ve toplumsal kutuplaşmanın derinleşmesi gibi riskleri de beraberinde getirebilir. Bu durum, popülizmin her zaman demokratikleşme sürecine olumlu katkı sağlamadığı, aksine zaman zaman demokrasiyi tehdit eden bir unsura dönüşebildiği gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Türkiye bağlamında popülizmin izlerini sürmek, sadece siyasal tarihin önemli kırılma noktalarını anlamak açısından değil, aynı zamanda bugünkü demokratik yapının dinamiklerini çözümlemek açısından da büyük önem taşımaktadır. Tanzimat Dönemi'nden itibaren halkçı ve popülist söylemlerle şekillenen siyasal hayat, özellikle Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte halk egemenliği ilkesini merkeze alarak farklı biçimlerde devam etmiştir. Tek Parti

Dönemi'nde halkçılık kavramı popülizme içkin bir anlayışla, halkı mobilize etme aracı olarak kullanılmış ve bu dönem, popülizmin devlet eliyle uygulandığı bir süreç olarak dikkat çekmiştir.

Buradan hareketle halkçılık ideolojisinin Türkiye Cumhuriyeti'ne yansıması, üzerinde durulması gereken en temel konulardan biridir. *II. Meşrutiyet*'in başlangıcı ile Cumhuriyet'in ilanı arasındaki dönem hem kronolojik hem de siyasal aktörler açısından süreklilik göstermektedir. Kronolojik olarak bu süreklilik, *II. Meşrutiyet* ile Cumhuriyet'in birbirini takip eden rejimler olmasının yanı sıra, her iki dönemin benzer yapısal ögeler taşıması da dikkat çekmektedir. Siyasal aktörler düzeyinde ise, Türkiye'deki popülizmin kökleri Tanzimat dönemine kadar uzanmaktadır. Bu dönemde aydınlar ve entelektüeller, halkın siyasi süreçlere katılımını teşvik etmek amacıyla popülist bir söylem geliştirmiş ve bu söylem, halkı "aydınlatılması gereken bir kitle" olarak gören bir anlayışla şekillenmiştir. Cumhuriyet döneminde de bu yaklaşım devam etmiş, halkın doğrudan katılımından çok, onu eğitici ve yönlendirici bir rol üstlenen elit bir zümre tarafından yönlendirilmesi esas alınmıştır. Bu çerçevede, halkın egemenliği vurgulanırken, bu egemenliğin nasıl işleyeceği sorusu genellikle elitlerin rehberlik rolü etrafında şekillendirilmiştir. Halkın siyasal süreçlere katılımı, halk adına karar veren ve onları yönlendiren bir liderlik anlayışıyla sınırlı kalmış, böylece halkçılık ideolojisi, pratikte elitlerin halk üzerinde kurduğu bir yönlendirme mekanizmasına dönüşmüştür.

İkinci aşamada, temsili demokrasiye geçiş süreci ve sonrasında ise, Demokrat Parti'nin Türkiye siyasetindeki popülizmle ilişkilendirilmesi, özellikle halkın gündelik taleplerine ve değerlerine yaptığı güçlü vurgu ile yakından bağlantılıdır. Parti, Tek Parti döneminin elitist yönetim anlayışına karşı çıkarak, kendisini halkın gerçek temsilcisi olarak konumlandırmıştır. Müesses nizam karşıtlığı ve bürokratik elitlerle köylü-esnaf gibi toplumun geniş kesimleri arasındaki ayrımı ön plana çıkaran bu yaklaşım, DP'nin popülist söylemini şekillendirmiştir. Halkın iradesini merkeze alan bu siyaset tarzı, DP'nin popülizmle olan ilişkisini daha net ortaya koymaktadır. Ayrıca, DP'nin kitlelerin demokratik rejimle siyasal sürece aktif katılımını teşvik etmesi, popülizmin hem temsil hem de mobilizasyon açısından önemli bir aracı haline gelmiştir. Böylece DP, halkın taleplerine dayanan, elit karşıtı

ve tabana yayılan bir siyaset anlayışıyla, Türkiye'de popülist politikaların gelişimine önemli bir katkı sağlamıştır.

Çok partili hayata geçişle birlikte Demokrat Parti lideri Adnan Menderes'in popülist söylemleri, halkın taleplerini doğrudan siyasete taşıma girişimi olarak değerlendirilebilir. "Yeter! Söz milletindir" sloganı, bu dönemin popülist karakterini özetleyen güçlü bir mesaj olmuştur. Demokrat Parti'nin ardından Süleyman Demirel'in "halkın babası" imajıyla oluşturduğu popülist stratejiler, siyasal alanda geniş bir destek bulmuştur. Demirel'in kırsal kesimle kurduğu güçlü bağlar ve halkın gündelik sorunlarına odaklanma çabası, popülist siyasetin pratikteki etkilerini gözler önüne sermiştir. Benzer şekilde, Bülent Ecevit'in liderliğindeki *Ortanın Solu* hareketi de popülizmi merkeze alarak, halkın doğrudan siyasete katılımını savunan ve sosyal adalet vurgusunu ön plana çıkaran bir siyaset anlayışı geliştirmiştir. Ecevit'in "Halk için halkla birlikte" şiarı, elit karşıtlığı ve halkın özneleşmesi gibi popülist unsurları barındırmaktadır. Ecevit'in işçi sınıfı, köylüler ve gecekondu sakinleri gibi toplumun dezavantajlı kesimlerine yönelik söylemleri, popülizmin yalnızca sağ ideolojilere özgü bir strateji olmadığını, sol ideolojilerin de popülist söylemler geliştirebileceğini ortaya koymuştur.

Bu bağlamda, Türkiye'de popülizmin yalnızca sağ siyasetin bir aracı olarak görülmesi eksik bir değerlendirme olacaktır. Süleyman Demirel ve Bülent Ecevit'in popülizme başvurma nedenleri ve bu söylemlerin siyasal süreçlerdeki yansımaları, popülizmin hem sağ hem de sol ideolojilerde farklı biçimlerde tezahür edebildiğini gösterirken bu görüş çalışmamızın ana fikrini oluşturmuştur. Bülent Ecevit ve Süleyman Demirel, Türkiye siyasetinde farklı ideolojik kamplarda yer almalarına rağmen, popülizmleri halkın taleplerine yönelme konusunda benzerlikler taşımaktadır. Her iki lider de siyasi söylemlerini, halkın geniş kesimlerinin ihtiyaçlarını ve beklentilerini merkeze alarak inşa etmiş ve bu bağlamda halkçı bir siyaset tarzı benimsemişlerdir. Ancak bu halkçılık, farklı sosyal gruplara ve söylem biçimlerine dayanarak şekillenmiştir.

Hem Ecevit hem de Demirel, halkın ekonomik ve sosyal sorunlarına çözüm üretme konusunda duyarlılık göstermiştir. Ecevit, köylü, işçi ve gecekondu sakinleri gibi ezilen kesimlerin taleplerine yoğunlaşarak sosyal adalet söylemiyle halkın

desteğini kazanmıştır. Demirel ise kırsal kesimdeki çiftçi ve esnaf gibi geniş halk kitlelerinin sorunlarına eğilerek, ekonomik kalkınma ve refah vurgusuyla popülist bir liderlik sergilemiştir. Her iki lider de halkla doğrudan iletişim kurmak için sade ve anlaşılır bir dil kullanmayı tercih etmiştir. Ecevit'in "Karaoğlan" imajı, onun halkla kurduğu duygusal bağı pekiştirirken, Demirel'in "Baba" lakabı, halkın güvenini kazanmış bir lider olarak algılanmasını sağlamıştır. Bu, popülizmin halkla doğrudan bağlantı kurma stratejisinin ortak bir yönüdür. Ecevit ve Demirel, farklı sosyal kesimlere hitap eden popülist söylemler geliştirmiştir. Ecevit, sol ideoloji çerçevesinde ezilen sınıfları temsil ederken, Demirel merkez sağ ekseninde kırsal kesim ve orta sınıfa yönelik politikalarla halkın desteğini toplamıştır. Her iki liderin de bu stratejisi, siyasal meşruiyetlerini geniş halk kitlelerine dayandırmalarına olanak tanımıştır.

Ecevit'in popülizmi, sosyal adaleti merkeze alan, eşitsizliklere karşı duyarlılığı ön planda tutan ve "halk için halkla birlikte" bir siyaset anlayışına dayanan ahlaki bir popülizmdir. Bu anlayış, onun siyaseti bir etik sorumluluk alanı olarak görmesine ve Ortanın Solu hareketini sosyal demokrat bir çerçevede konumlandırmasına yol açmıştır. Ecevit'in "Karaoğlan" lakabıyla sembolleşen halkçı duruşu, ezilen sınıfların taleplerine doğrudan hitap eden bir söylemle birleşmiştir. Bu, sadece politik değil, aynı zamanda toplumsal dönüşümü hedefleyen bir popülizm biçimidir. Demirel ise popülizmi, ekonomik kalkınma ve refah dağıtımı ekseninde şekillendirmiş, kitleleri bu vaatlerle mobilize etmiştir. Onun popülizmi, "Baba" figürü etrafında halkın güven ve sadakat duygularını pekiştirerek, geniş kesimlerin ekonomik çıkarlarını savunan bir siyasi liderlik ile bütünleşmiştir. Kırsal kalkınma, altyapı projeleri ve esnaf-çiftçi dostu politikalarıyla Demirel, popülist söylemi daha çok pratik sonuçlar üzerinden inşa etmiştir. Bu pragmatik yaklaşım, Türkiye'nin kalkınma sürecinde halkın ekonomik ihtiyaçlarına odaklanarak güçlü bir siyasi destek sağlamıştır.

Öte yandan merkez sağcı DP ve AP'nin aksine, merkez solcu Ecevit ve CHP'nin popülizminde milli irade düşüncesi geri planda kalmış halkın siyasal güçlenmesi yerine ekonomik kalkınması olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, *Ortanın Solu* fikri, işçilere, köylülere ve gecekondu sakinlerine sosyal adalet ve eşitlik sağlamayı amaçlamıştır (Esmer 2008: 70-78). Bu durum, tek parti döneminde

CHP'nin halka rağmen değil, halkla birlikte halk için hareket etmesinin bir yansıması olarak görülürken, halkın siyasetin merkezine yerleşmesi ve bu merkezden söylem ve politika geliştirmesi, Ecevit popülizminin anlaşılması açısından önemli bir kırılma noktası olarak değerlendirilmektedir.

Ecevit'in sosyal demokrasiye dayalı halkçılığı ve Demirel'in ekonomik kalkınma odaklı halkçılığı, toplumsal bütünleşmeyi sağlama hedefinde buluşmuştur. İki lider de siyasetin kutuplaştırıcı yönünü törpülemek ve geniş kitlelerin desteğini almak için kapsayıcı söylemler geliştirmiştir. Ecevit'in popülizmi, sosyal adalet, insan hakları ve eşitlik vurgusuyla sol ideolojiye dayanırken; Demirel'in popülizmi, bireysel girişimcilik, ekonomik büyüme ve kırsal kalkınma gibi merkez sağ değerlerle şekillenmiştir. Ecevit'in devletçi ve planlamacı yaklaşımı, sosyal refah devleti anlayışını öne çıkarırken, Demirel'in daha liberal ve girişimci odaklı politikaları, devletin ekonomideki rolünü sınırlı tutmayı tercih etmiştir. Ecevit ve Demirel'in popülizmi, halkın taleplerine yönelme ve toplumsal dinamikleri siyasete yansıtma konusunda ortak bir zemin sunarken, ideolojik ve uygulama farklılıkları nedeniyle birbirinden ayrılmıştır. Ancak her iki lider de popülizmin Türkiye siyasetindeki güçlü temsilcileri olarak, halkın sesi olma iddiasıyla geniş kitlelerin desteğini kazanmış ve siyasi tarihimizde derin izler bırakmıştır.

Türkiye'de popülizm, yalnızca partilerin oy toplama stratejisi olmanın ötesinde, aynı zamanda Türk siyasetinin derin yapısal sorunlarının bir yansımasıdır. Bu çerçevede, Türkiye siyasetinde popülizm konusu dört ana döneme ayrılabilir. İlk dönem, Osmanlı aydınlarının devleti çöküşten kurtarma amacıyla halkla yakınlaşmaya yönelik çabalarını kapsar. Bu dönemi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte, benzer bir hedefle yeni devleti sürdürmeye çalışan Türk aydınlarının stratejileri takip etmiştir. İkinci dönem, 1946'da çok partili hayata geçişle birlikte Demokrat Parti'nin halkın taleplerini merkeze alan söylemiyle şekillenmiştir. Bu dönemde popülizm, özellikle köylü ve esnaf gibi geniş kitlelerin siyasal sisteme entegrasyonunu sağlayan bir araç olarak kullanılmıştır. Üçüncü dönem, 1960'lar ve 1970'lerde, özellikle Süleyman Demirel'in liderliğindeki Adalet Partisi'nin sağ popülist söylemleri ve Bülent Ecevit'in Ortanın Solu hareketi üzerinden sol popülist yaklaşımlar ile karakterize edilir. Bu dönemde popülizm,

ekonomik krizler ve sosyal adalet talepleri üzerinden farklı ideolojilere eklemlenerek toplumun farklı kesimlerini mobilize etmiştir.

Dördüncü dönem ise 1980 darbesi sonrası neo-liberal politikaların etkisiyle ortaya çıkan yeni siyasal düzende, Turgut Özal'ın liderliğindeki Anavatan Partisi'nin teknokratik ama halkçı söylemleriyle popülizmin yeniden şekillenmesini içermektedir. 2000'li yıllarda ise Recep Tayyip Erdoğan liderliğindeki Adalet ve Kalkınma Partisi, popülizmi daha geniş bir toplumsal tabana yayarak hem muhafazakâr hem de ekonomik reformları merkezine alan bir siyaset anlayışıyla popülist söylemi sürdüren bir aktör olarak öne çıkmıştır. Bu dönemlerin her biri, popülizmin Türkiye siyasetindeki farklı görünümlerini ve toplum üzerindeki etkilerini yansıtarak, popülizmin yalnızca bir strateji değil, aynı zamanda yapısal sorunların yansıması olduğunu ortaya koymaktadır.

Popülizm, Türkiye'deki siyasal aktörlerin toplumsal talepleri siyasal stratejilere dönüştürmesinde merkezi bir rol oynamış ve farklı dönemlerde halkın siyasete ilgisini canlı tutarak demokratik katılımı teşvik etmiştir. Ancak bu süreç, popülizmin çoğunlukçu bir anlayışa evrilmesi durumunda demokrasinin temel ilkelerini tehdit edebileceğini de ortaya koymuştur. Sonuç olarak, popülizm, Türkiye siyasal tarihinde önemli bir dönüştürücü güç olarak varlığını sürdürmüş ve toplumsal taleplerle siyasal stratejiler arasındaki ilişkiyi belirleyici bir faktör haline getirmiştir. Bu durum, popülizmin hem risklerini hem de fırsatlarını göz önünde bulundurarak analiz edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Popülist siyasetin gelecekteki etkilerini anlamak, Türkiye'nin demokratik süreçlerini daha sağlıklı bir şekilde yönlendirebilmek için kritik bir gerekliliktir.

KAYNAKÇA

Abts Koen and Rummens Stefan (2007). "Populism Versus Democracy". *Political Studies*. 55(2): 405-424.

Adalet Partisi. (1961). Program (Prensip Maddeleri). Orijinal Matbaa, Ankara.

Akçura, Yusuf (1329). "Halka 5". *Halka Doğru Dergisi*. 5(31): 237, 238.

Akçura, Yusuf (1913). *Halka Doğru*. İstanbul: Halka Doğru Yayınları.

Akkoç, Aslıhan (2013). "Bir Yönetim Biçimi Olarak Modern Demokrasi Süreci ve Sorunları". (Doktora Tezi).

Aksakal, Erdi (2018). "Türkiye'de Halkçılığın Kaynağı ve Tebaadan Halka Zihni Dönüşüm". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 22(2): 917-932.

Akşin, Sina (2016). *Kısa Türkiye Tarihi.* 10. Baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınlar.

Aktan, Coşkun Can (1999). "Demokrasi, Liberalizm ve Sınırlı Devlet". *Yeni Türkiye Dergisi*. Sayı: 5(25). s.142-145.

Aktaş, Murat (2015). "Demokrasi Kavramına Eleştirel Bakış". *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 3(1): 87-105.

Alan, R. Ball (1988). *Modern Politics and Government*. New Jersey: Clatham House Publishers.

Albertazzi Daniele and McDonnell Duncan (2008). "Twenty-First Century Populism: The Spectre of European Democracy". *Basingstoke*: Palgrave McMillan:1-11.

Arato, Andrew (2015). *Political Theology ve Populism*. Lexington: University of Kentucky Press.

Arditi, Benjamin (2005). *Populism as an Internal Periphery of Democratic Politics.* London: Verso.

Aristoteles, (2010). *Politika*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Arslan, Murat (2019). *Süleyman Demirel*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Aslandaş Alper Sedat ve Bıçakçı Baskın (2006). *Popüler Siyasi Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Atılgan Gökhan ve Aytekin E. Atilla (2015). *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*. İstanbul: Yordam Kitap.

Ayata, Ayşe Güneş (1992). *CHP: Örgüt ve ideoloji*. Ankara: Gündoğan Yayınları.

Aydın, İrfan (1990). *10 Yıl Önce Ecevit 10 Yıl Sonra Ecevit*. Ankara: Arzu Ofset.

Aydın Suavi ve Taşkın Yüksel (2016). *1960'tan Günümüze: Türkiye Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Ball Terence Dagger Richard and O'neill Daniel (2019). *Political İdeologies and the Democratic İdeal*. London: Routledge.

Başgil, Ali Fuat (2014). *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*. İstanbul: Yağmur Yayınları.

Baykan, Toygar Sinan (2017). "Halkçılık ve Popülizm: Türkiye Vakası ve Bir Kavramın Kullanımları". *Mülkiye Dergisi*. 41(1).

Baytekin, Selma (2022). "Demokrat Parti'nin Bir Uygulaması Vatan Cephesi ve Bursa Örneği". (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Tarihi: 10.15.2024

Beetham, David (2006). *Demokrasi ve İnsan Hakları*. (Çev: Bilal Canatan). Ankara: Liberte Yayınları.

Belge, Murat (2018). *"Siz İsterseniz…": Popülizm Üzerine Yazılar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Benhabib, Seyla (1999). *Demokrasi ve Farklılık*. (Çev: Zeynep Gürata). İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.

Berlin, Issiah (1968). "To Define Popülism". *Government and Opposition*. 3(2): 137-180.

Betz, Hans George (1993). "The New Politics of Resentment: Radical Right-Wing Populist Parties in Western Europe". *Comparative Politics*. 25 (4): 413-427.

Bila, Hikmet (1987). *Sosyal Demokrat Süreç İçinde CHP ve Sonrası* (Vol. 68). İstanbul: Milliyet Yayınları.

Bilge, Ahmet Harun (2021). "Popülizmin ve Popülist Desteğin Sebeplerine Dair Görüşler". *Dicle Akademi Dergisi*. 1(2): 57-83.

Bilgiç, Saadettin (1998). *Hatıralar*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Bilici, İlhan (2023). "Demokrasi Arayışının Alternatif Yaklaşımları: Demokrasi Modelleri Üzerine Teorik Bir Değerlendirme". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 10(1): 76-88.

Birand Mehmet Ali, Dündar Can ve Çaplı Bülent (2008). *12 Mart: İhtilalin Pençesinde Demokrasi*, İmge Kitabevi, Ankara.

Bonikowski, Bart (2017). "Ethno-Nationalist Populism and the Mobilization of Collective Resentment". *The British Journal of Sociology*. 68: 181-213.

Bonikowski Bart and Gidron Noam (2013). "Varieties of Populism: Literature Review and Research Agenda". *Weatherhead Center*. 13(4): 1-37.

Bora Tanıl ve Gültekingil Murat (Ed.) (2002). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 4: Milliyetçilik*. İstanbul: İletişim.

Bora Tanıl ve Gültekingil Murat (Ed.) (2003). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Bora Tanıl ve Gültekingil Murat (Ed.) (2005). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 7: Liberalizm*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Bora Tanıl ve Gültekingil Murat (Ed.) (2008). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 8: Sol*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Bottomore, Tom (Ed.) (2002). *Marksist Düşünce Sözlüğü*. (Çev: Mete Tunçay). İstanbul: İletişim Yayınları.

Bozkır, Gürcan. (2005). "Cumhuriyet Halk Partisi'nde Bülent Ecevit ve Ortanın Solu Düşüncesi". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 4(11).

Budge, Ian (1997). "The New Challenge of Direct Democracy". *Electoral Studies*. 16(2): 267-267.

Bugaric Bojan and Kuhelj Alenka (2018). "Varieties of Populism in Europe: Is the Rule of Law in Danger?". *Hague Journal on the Rule of Law*. 10(1): 21-33.

Bulut, Yücel (2011). "İdeolojinin Tarihçesi". *Sosyoloji Dergisi*. 3(23): 183-206.

Canovan, Margaret (1984). "'People', Politicians and Populism". *Government and Opposition*. 19(3): 312-327.

Canovan, Margaret (1999). "Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy". *Political Studies.* 47: 2-16.

Canovan, Margaret (2002) *Democracies and the Populist Challenge*. Basingstoke: Palgrave.

Canovan, Margaret (2004). "Populism for Political Theorists?". *Journal of Political İdeologies*. 9(3): 241-252.

Canovan, Margaret (2005). *The People*. London: Polity.

Carothers, Thomas (2006*). Promoting The Rule Of Law Abroad*. Washington: Carnegie Endowment for International Peace.

Cılızoğlu, Tanju (2007). *Kader Bizi Una Değil, Üne İtti Çağlayangil'in Anıları*. İstanbul: Bilgi Yayınları.

Cizre, Ümit (2002). *AP-Ordu İlişkileri, Bir İkilemin Anatomisi*. Ankara: İletişim Yayınları.

Cohen Joshua and Fung Archon (2004). "Radical Democracy". *Swiss Political Science Review*. 10(4): 23-33.

Custodi, Jacopo (2017). "Populism, Left-Wing Populism and Patriotism". (Yüksek Lisans Tezi).

Çamurcuoğlu, Gülden (2019). "Çoğunlukçu Demokrasiye Yöneliş Olarak Popülizm". *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 10(1): 277-291.

Çarkoğlu Ali, Elçi Ezgi, Erol Fatih ve Paksoy Cansu (2022). "Popülizm Teorileri Işığında Türkiye'de Popülizmin Tarihsel Gelişimi: Siyasi Partiler Üzerine Bir İnceleme". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 22(1): 323-348.

Çavdar, Tevfik (1983). *Halkevleri. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Çavuşoğlu, Hüseyin (2016). "Süleyman Demirel'in Siyasal Hayatı ve Kişisel Özellikleri". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 21(3).

Çelebi. Onur (2015). "Türkiye'de Demokrasinin Sancılı Doğumu: 1946 Seçimleri". *Turkish Studies*. 10: 251-272.

Çetin, Halis (2007). "Modernleşme Evrimi: Türk Devrimi". *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*. 3(12): 43-83.

Çetin, Halis (2016). *Türk Siyasal Hayatında Krizler Kahramanlar ve Hainler: V. Cilt Vesayet Gölgesinde Siyaset: 1960-1980*. Ankara: Orion Kitabevi.

Çetin, Halis (2021). *Pragmata Siyaset Üçgeni – Popülizm*. Ankara: Kadim Yayınları.

Çetin, Halis (Ed.) (2015) *Siyaset Bilimi*. Ankara: Orion Kitabevi.

Çetin, Halis (1996). "Liberalizm: Tarihi Kökenleri, Felsefi Kökenleri ve Temel İlkeleri". (Yüksek Lisans Tezi).

Çiçekli Atıf ve Çiçekli Aylin (2022). "Demokrasinin Güncel Tehdidi: Popülizm". *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 48: 199-220.

Çitci, Oya (1996). "Temsil, Katılma ve Yerel Demokrasi". *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*. 5 (6): 5-14.

Çolak, Mustafa (2016). *Bülent Ecevit- Karaoğlan*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Dahl, Robert (2008). *Polyarchy: Participation and opposition*. New Haven: Yale University Press.

Dahl, Robert (2001). *Demokrasi Üzerine*. (Çev: B. Kadıoğlu). Ankara: Phoenix Yayınevi.

De Cleen Benjamin and Stavrakakis Yannis (2017). Distinctions and Articulations: A Discourse Theoretical Framework for the Study of Populism and Nationalism. *Javnost-The Public*. 24(4): 301-319.

De la Torre, Carlos (2010). *Populist Seduction in Latin America*. Ohio: Ohio University Press.

Demirel Ahmet ve Sözen Süleyman (2013). *Türk Siyasal Hayatı*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Demirel, Süleyman (1973). *1971 Buhranı ve Aydınlığa Doğru*, Ankara: Doğuş Matbaası.

Demirel, Süleyman (1977). *Büyük Türkiye*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Demirel, Tanel (2004). *Adalet Partisi: İdeoloji ve Politika*. İstanbul: İletişim Yayınlan.

Demirtaş, Seher (2000). "Kuruluş Aşamasında Adalet Partisinin Fikri Yapısı" (1961-1964). (Yüksek Lisans Tezi).

Dikilitaş, Osman Sait (2007). Demokrat Parti Hükümetlerinin Sosyo Ekonomik Alandaki İcraatları (1950-1960)". (Doktora Tezi).

Doğan, Erkan (2019). "II. Meşrutiyet döneminden Cumhuriyet'in Kuruluş Yıllarına Halkçılık Fikrinin Gelişimi". *İnsan ve İnsan*. 6(20): 131-144.

Donduran Can ve Gedik Ahmet (2021). "Yükselen Popülizm Tehdidi: Yirmi Birinci Yüzyılda Faşizm Gölgesi". *Öneri Dergisi*. 16(56): 879-909.

Drake, Paul (2009). *Between Tyranny and Anarchy: A History of Democracy in Latin America, 1800-2006*. Stanford: Stanford University Press.

Duran, Murat (2011). "Türk Milliyetçiliğinin Manifesto Yazarı: Yusuf Akçura." *21. Yüzyıl Dergisi*. 36: 97-107.

Durna, Tezcan (Ed.) (2010). *Medyadan Söylemler*. İstanbul: Libra.

Duverger, Maurice (1986). *Siyasal Rejimler*. (Çev: Teoman Tunçdoğan). İstanbul: İletişim.

Duverger, Maurice (2014). *Siyaset Sosyolojisi*. (Çev: Şirin Tekeli). İstanbul: Varlık Yayınları.

Eagleton, Terry (2005). *İdeoloji Giriş*. (Çev: Muttalip Özcan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Ecevit, Bülent (1968). *Ortanın Solu*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınlan.

Ecevit, Bülent (1972). *Kurultaylar ve Sonrası.* Ankara: İleri Yayınları.

Eraslan, Cezmi (2003). *Yakın Dönem Türk Düşüncesinde Halkçılık ve Atatürk*. İstanbul: Kumsaati Yayıncılık.

Erdem Ekin ve Aybay Ali Can (2023). "Türkiye'de Popülist Siyaset Bağlamında Süleyman Demirel". *Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi*. 19(2): 267-283.

Erdoğan, Dilsen (2020). "Güç Birliği Karşısında Adnan Menderes'in Siyasi Manevrası: Vatan Cephesi (Manisa Örneğinde)". *Belgi Dergisi*. 2(19): 1910-1924.

Erdoğan, Mustafa (2003). *Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset*, Ankara: Liberte Yayınları.

Erdoğan, Mustafa (2005). *Anayasal Demokrasi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Erdoğan, Necmi (1998). "Demokratik Soldan Devrimci Yol'a: 1970'lerde Sol Popülizm Üzerine Notlar". *Toplum ve Bilim*. 78: 22-37.

Eroğul, Cem (2003). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. İstanbul: İmge Yayınları.

Ertem, Barış (2018). "12 Mart 1971 Askerî Müdahalesi Sonrası Ara Rejim ve Türkiye Siyasetine Etkileri (1971-1974)". *OPUS International Journal of Society Researches*. 8(14): 655-676.

Ertugay, Fatih (2017). *Türkiye'de İdeolojiler ve Devlet Algısı: Kemalizm, Milliyetçilik, İslamcılık, Sosyalizm: Bir Metin Okuması*. Ankara: Kadim Yayınları.

Ertugay, Fatih (2024a). "Türkiye'de Bir İdeoloji Olarak Cumhuriyet". *İnsan ve Toplum Dergisi*. 14(3): 123-149.

Ertugay, Fatih (2024b). "Türkiye'de Parti-Devlet Bütünleşmesi (2024): Politik Kültüre Mirası ve Tarihsel Süreklilik". *History Studies*. 16(4): 571-591.

Esmer, Gülsüm Tütüncü (2008). "Propaganda, Söylem ve Sloganlarla Ortanın Solu". *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 10(3): 69-85.

Fanoulis Evangelos and Guerra Simona (2021). “Aporias in Greece and Spain’s Left-Wing Inclusionary Populism”. *New Political Science*. 43 (3): 339-354.

Faroz, Ahmad (1977). *The Turkish Experiment in Democracy*, London: C. Hurst &: Company,

Faroz, Ahmad (1993). *The Making of Modern Turkey*. London: Routledge.

Faroz, Ahmad (1994). *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980).* İstanbul: Hil Yayınları.

Fedayi, Cemal (2019). “Adalet Partisi’nin Birinci Dönemi: 1961-1971”. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*. 16(57): 123-150.

Finchelstein, Federico (2014). “The Peronist Reformulation of Facism”. *Contemporanea*. 17(4): 609-626.

Finchelstein, Federico (2019). *Faşizmden Popülizme*. (Çev: A. Karatay). İstanbul: İletişim.

Finchelstein, Federico and Urbinati, Nadia (2018). On Populism and Democracy. *Populism*. 1(1): 15-37.

Geiselberger, Heinrich (2017). *Geç Neoliberalizmde İlerici ve Gerici Siyaset Büyük Gerileme: Zamanımızın Ruh Hali Üzerine Uluslararası Bir Tartışma*. İstanbul: Metis.

Gerbaudo, Paolo (2016). “From Data Analytics to Data Hermeneutics. Online Political Discussions, Digital Methods and the Continuing Relevance of İnterpretive Approaches”. *Digital Culture & Society*. 2(2): 95-112.

Gerbaudo, Paolo (2017). *The Mask and the Flag: Populism, Citizenism, and Global Protest*. London: Oxford University Press.

Goodwyn, Lawrance (1978). *The Populist Moment: A Short History of the Agrarian Revolt in America*. London: Oxford University Press.

Gökalp, Ziya (1329). “Halk Medeniyeti”. *Halka Doğru Dergisi*. Sayı: 1.

Gökalp, Ziya (1918). “Milletçilik ve Beynelmilliyetçilik”. *Yeni Mecmua Dergisi*. 35

Gökalp, Ziya (1918). “Türkçülük ve Halkçılık”. *Yeni Mecmua Dergisi*. 40.

Gökalp, Ziya (1977). *Makaleler IV*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, (Hazırlayan: Ferit Ragıp Tuncor).

Görmez, Kemal (Ed.) (2005). *Küreselleşme ve Yerelleşme*. Ankara: Odak Yayınları

Gözler, Kemal (2011). *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*. Bursa: Ekin Yayınevi.

Grattan, Laura (2016). *Populism's Power: Radical Grassroots Democracy in America*. London: Oxford University Press.

Güneş, Mehmet (2013). *Vesayetçi Demokrasi*. Ankara: Savaş Yayınları.

Güngör, Nazife (Ed.) (1999). *Popüler Kültür ve İktidar*. İstanbul: Vadi Yayınları.

Güzel, Mehmet Nuri (2018). Antik Demokrasi ve Modern Demokrasi Kavramlarının Kuvvetler Ayrılığı İlkesi Çerçevesinde Değerlendirilmesi. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, *23*(38): 205-231.

Hague Rod and Harrop Martin (2004). *Comparative Government and Politics*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Hakyemez, Yusuf (2003). "Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı, Rouseau ve Türk Anayasaları Üzerindeki Etkisi". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 52 (4): 70-91.

Halka Doğru Cemiyeti (1917). "Türk Yurdu", Yıl: 6. Cilt: 13: 9.

Halka Doğru Dergisi (1329). "Halka Doğru Gidenler". Sayı: 24

Hawkins, Kirk A. (2010). *Venezuela's Chavismo and Populism in Comparative Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hawkins Kirk and Kaltwasser Rovira (2017). "The Ideational Approach to Populism". *Latin American Research Review*. 52(4): 1–16. (Erişim Tarihi: 09.08.2024)

Hellström, Andres (2013). "Help! The Populists Are Coming: Appeals to the People in Contemporary Swedish Politics". *MIM Working Paper.* 13:4: 1-28.

Heywood, Andrew (2013). *Siyasal İdeolojiler*. Ankara: Adres Yayınları.

Heywood, Andrew (2016). Siyaset. 19. *Baskı.* Ankara. Adres Yayınları.

Hidalgo Tenorio E, Benítez Castro, and De Cesare F. (Ed) (2019). *Populist discourse: Critical approaches to contemporary politics*. Routledge.

Houwen, Tim (2011). "The Non-European Roots of the Concept of Populism". *Sussex European Institute. Working Paper.* 120: 1-52.

Howarth David, Norval Alette and Stavrakakis Yannis (2000). *Discourse Theory And Political Analysis. Identities, Hegemonies and Social Change*. Manchester: Manchester University Press.

Hüner, Mehmet Fatih (2013). "Antik Yunan Demokrasisi-Modern Demokrasi Karşılaştırması". *Eleştirel Hukuk Dergisi*, 13: 183-203.

Ignazi, Piero (2003) *Extreme Right Parties in Western Europe*. Oxford: Oxford University Press.

İlgazi, Abdullah (2002). "Atatürk'ün Halkçılık Anlayışının Türkiye'nin Çağdaşlaşmadaki Rolü ve Önemi". *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 8.

İnan, Arı (1982). *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Jagers Jan and Walgrave Stefaan (2007). "Populism as Political Communication Style: An Empirical Study of Political Parties' Discourse in Belgium". *European Journal of Political Research*. 46: 319–345.

Jamin, Jerome (2010). "Two Different realities: Notes on populism and the Extreme Right". *In Varieties of Right-Wing Extremism in Europe*. 1: 15.

Jay Sarah, Batruch Anatolia, Jetten Jolanda, McGarty Craig and Muldoon Orla (2019). "Economic Inequality and the Rise of Far Right Populism: A Social Psychological Analysis". *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 29(5): 418-428.

Kahraman, Hasan Bülent (1993). *Sosyal Demokrasi Türkiye ve Partileri*. Ankara: İmge Kitabevi.

Kalaycıoğlu Ersin ve Sarıbay Ali Yaşar (Ed.) (2000). *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme.* İstanbul: Alfa Yayınları.

Kalpakçıoğlu, Özdemir (1968). *İkinci Cumhuriyet'in 3. Başbakanı ve Olaylar*. Ankara: Nüve Matbaası.

Kaltwasser, C. Rovira (2012) "The Ambivalence of Populism: Threat and Corrective for Democracy". *Democratization*. 19 (2): 184-208.

Kaltwasser, C. Rovira (2015) "Explaining the Emergence of Populism in Europe and the Americas". Lexington: University of Kentucky Press. 189-227

Kapani, Münci (1993). *Kamu Hürriyetleri*. Ankara: Yetkin Yayınları.

Karaömerlioğlu, Asım (2001). "Tek Parti Döneminde Halkevleri ve Halkçılık". *Toplum ve Bilim*. 88: 163-187.

Karaömerlioğlu, Asım (2006). *Orada Bir Köy Var Uzakta: Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Karaömerlioğlu, Asım (2021). *Populism in Turkey: From a Political Style To a Model For Global Politics?*. J. Jongerden (Ed.). The Routledge Handbook on Contemporary Turkey içinde (s. 75-88). Routledge.

Karl, D. Bracher (1993). Demokrasinin Ahlakı Üzerine Düşünceler. (Çev: Hüseyin Bağcı). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Karpat, Kemal (2001). *The Politicization of Islam: Reconstructing Identity, State, Faith, and Community in the Late Ottoman State*. London: Oxford University Press.

Kayalı, Kurtuluş (2005). *Ordu ve Siyaset, 27 Mayıs-12 Mart*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Kaynar, Mete Kaan (Ed.) (2023). *Türkiye'nin 1970'li Yılları*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kaynar Mete Kaan ve Kalkan Nurettin (2022). "Cumhuriyet Dönemi Partiler Seçimler Beyannameler" (1923-1980). Ankara: T.B.M.M Yayınları.

Kili, Suna (1976). *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Kindleberger, Charles (1975). "World Populism". *Atlantic Economic Journal*. 3(2): 1-7.

Kongar, Emre (1998). *21. Yüzyılda Türkiye*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Köker, Levent (2007). *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Köroğlu, Esin (2020). "Farklı Popülizm Yaklaşımları Üzerine Bir Değerlendirme". *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (39): 73-87.

Kriesi, Hanspeter (2014). "The Populist Challenge". *West European Politics*. 37 (2): 361-378.

Laclau Ernesto and Mouffe Chantal (1985) *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics.* London: Verso.

Laclau, Ernesto (1998). *İdeoloji ve Politika*. (Çev: H. Sarıca). İstanbul: Belge Yayınları.

Laclau, Ernesto (2003). *Evrensellik, Kimlik ve Özgürleşme*. İstanbul: Birikim Yayınları.

Laclau, Ernesto (2005). *On Populist Reason.* New York: Verso.

Laclau, Ernesto (2013). *Popülist Akıl Üzerine*. (Çev: N. B. Çelik). Ankara: Epos Yayınları.

Leca, Jean (1996). "La Démocratie à L'épreuve des Pluralismes". *Revue Française de Science Politique*. 225-279.

Lenin, Vladimir Llyic (2014). *Marksizmin Bir Karikatürü ve Emperyalist Ekonomizm*. (Çev: Tonguç Ok). İstanbul: Evrensel Yayınları.

Lewis, Bernard (1993). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. (Çev: M. Kıratlı). Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Lewis, Paul H. (1990). *The Crisis of Argentine Capitalism*, Chapel Hill: The University of North Caroline Press.

Lonescu Ghita and Gellner Ernest (1969). In *Populism: its Meaning and National Characteristics.* New York: The Macmillan Company.

March, Luke (2007). “From Vanguard of the Proletariat to Vox Populi: Left Populism as a Shadow of Contemporary Socialism”. *SAIS Review*. 27(1): 63-77.

Mardin, Şerif (1973). “Center-Periphery Relations: A Key to Turkish Politics?”. 102(1): 169-190.

Mardin, Şerif (2000). *The Genesis of Young Ottoman Thought: A Study in the Modernization of Turkish Political Ideas*. New Jersey: Syracuse University Pres.

Mardin, Şerif (2004). *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Mardin, Şerif (2011). *Türk Modernleşmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Mardin, Şerif (2012). *Türk Modernleşmesi: Bütün Eserleri 9 Makaleler 4*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Mayo, B. Henry (1964). *Demokratik Teoriye Giriş*. (Çev: E. Kongar). Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği.

McClelland J. S (1996). *A History of Western Political Thought*. London: Routledge.

Meny Yves and Surel Yves (Ed.) (2002). *Democracies and the Populist Challenge*. Basingstoke: Palgrave.

Merriman, F. V (1915). “The Rise and Fall of the Platonic Kallipolis”. *Mind* 24(93): 1-15.

Moffitt Bejamin and Tormey Simon (2014). “Rethinking Populism: Politics, Mediatisation and Political Style”. *Political Studies*. 62(2): 381-397.

Moffitt, Benjamin (2015). “How to Perform Crisis: A Model for Understanding the Key Role of Crisis in Contemporary Populism”. *Government and Opposition*. 50(2): 189-217.

Moffitt, Benjamin (2016). *The Global Rise of Populism: Performance, Political Style, and Representation*. Stanford CA: Stanford University Press.

Morris, Ian (2003) *The Early Polis as City and State*. Londan: Routledge.

Mouffe, Chantal (1993). The Return of the Political. New York: Verso.

Mouffe, Chantal (2000). *Demokratik Paradoks*. (Çev: A. Cevdet Aşkın). Ankara: Epos Yayınları.

Mouffe, Chantal (2002). "Which Public Sphere For a Democratic Society?". *Theoria*. 49(99): 55-65.

Mouffe, Chantal (2019). *Sol Popülizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Mudde, Cas (2004). "The Populist Zeitgeist". *Government and Opposition*. 39(4): 541-563.

Mudde, Cas (2007) *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

Mudde Cas and Kaltwasser Rovira (2019). *Popülizm: Kısa bir Giriş*. (Çev: Erdem Türközü). Ankara: Nika Yayınevi.

Mudde Cas and Kaltwasser Rovira (Ed.) (2012). *Populism in Europe and the Americas: Threat or Corrective for Democracy.* Cambridge: Cambridge University Press.

Müller, Jan-Werner (2021). *"Popülizm Nedir?"*. (Çev: Onur Yıldız). İstanbul: İletişim Yayınları.

Odabaşı, İsmail Arda (2015). *İkinci Meşrutiyet Basınında Halkçılık Köylücülük ve Sosyalizm.* İstanbul: Dergâh Yayınları.

Oktay, Cemil (2018). *Siyaset Bilimi*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Orhan, Salim (2019). "Popülizm, Liberal Demokrasi ve Faşizm Denklemi". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 68(4): 795-840.

Önder, Mehmet (1989). *İzmir Yollarında: Atatürk'ün Batı Anadolu Gezisi, 14 Ocak 1923-20 Şubat 1923*. İstanbul: Türkiye İş Bankası.

Öngider, Seyfi (2001). *Lider Biyografilerindeki Türkiye,* İstanbul: Aykırı Yayınları.

Özbudun, Ergun (2011). *Türkiye'de Parti ve Seçim Sistemleri*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Özdağ, Ümit (1997). *Menderes Döneminde Ordu Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*. İstanbul: Boyut Yayınları.

Özdemir, Eylem (2020). "Liberal Demokrasi Eleştirileri ve Radikal Demokrasi Teorisi". *The Journal of Social Sciences*. 30(30): 125-138.

Özdemir, Gürbüz (2013). "Farklılıkların Kesiştiği Coğrafyalar İçin Bir Öneri: Radikal Demokrasi". *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*. 20(1): 73-93.

Özden, Mehmet (2006). "Türkiye'de Halkçılığın Evrimi 1908-1918". *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 8(16): 89-100.

Özkan, Fulya (2004). "1950'lerin Popülizm Açısından Bir İncelemesi". *Journal of Historical Studies*. 2: 32-47.

Özkandaş, Yaşar (2021). "12 Mart Muhtırası'nın Türk Siyasetini Şekillendirmesi Ekseninde Cumhuriyet Halk Partisi". *Atatürk Yolu Dergisi*. 68: 573-615.

Öztürk, Armağan (2020). "Egemenliğin Cumhuriyetçi Yapı Sökümü: Machıavelli, Roussesau ve Ulus Devlet". *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*. 16(58): 85-106.

Palaver, Wolfgang (2019). "Populism and Religion: On the Politics of Fear. Dialog: A Journey of Theology". *Wiley.* 58(1): 22-29.

Panizza, Francisco (Ed.) (2005) *Populism and the Mirror of Democracy.* London: Verso.

Parla, Taha (1992). *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları*. Cilt: 3. İletişim Yayınları: İstanbul.

Paul H. Lewis (1990). *The Crisis of Argentine Capitalism*. Chape Hill: The University of North Caroline Press.

Peker, Recep (1984). *İnkılap Dersleri*. İstanbul: İletişim.

Pipes, Richard (1964). "Narodnichestvo: A Semantic İnquiry". *Slavic Review*. 23(3): 441-458.

Platon. (2005). *Sokrates'in Savunması*. İstanbul: Bordo Siyah.

Platon. (2007). *Devlet.* (Çev: N. Tunç). İstanbul: Oda Yayınları.

Popper, Karl (1945). *Açık Toplum ve Düşmanları*. (Çev: Mete Tunçay- Harun Rızatepe). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Roberts, K. M. (2006) “Populism, Political Conflict, and Grass-Roots Organization in Latin America”. Comparative Politics. 38 (2): 127-148

Robinson, E. W. (1994). *Early Greek Democracies Outside Athens*. University of Pennsylvania.

Rousseau, Jean-Jacques (1993). *Toplum Sözleşmesi.* (Çev: Vedat Günyol). İstanbul: Adam Yayınları.

Sağır, Meral (2004). “Demos”un Genişlemesi ve Temsili Demokrasiden “Küresel Doğrudan Demokrasi”ye”. *Amme İdaresi Dergisi*. 37(3): 1-15.

Sambur, Bilal (2011). Din Özgürlüğü, Çoğulculuk ve Liberal Demokrasi. *Liberal Düşünce Dergisi*. (63): 7-14.

Saraçoğlu, Cenk (2017). “Sağ Popülizm ve Faşizm Üzerine Yöntemsel Bir Tartışma: Küresel Örüntüler ve Ulusal Özgüllükleri Birlikte Anlamak”. *Praksis*. 3: 1081-1105.

Sarıbay, Ali Yaşar (2001). *Türkiye’de Demokrasi ve Politik Partiler*. İstanbul: Alfa

Sartori, Giovanni (2014). *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*. (Çev: Tunçer Karamustafaoğlu ve Mehmet Turhan). İstanbul: Sentez Yayıncılık.

Schmidt, Manfred G (2002). *Demokrasi Kuramlarına Giriş*. (Çev: Emin Köktaş). İstanbul: Vadi yayınları.

Schmitter Philippe and Karl Terry L (1991). What Democracy is and is Not. *Journal Of Democracy*. 2(3): 75-88.

Sherwood, W.B (1967). “The Rise of The Justice Party in Turkey". *World Poliıics*. 20(1): 54-65.

Shils, Edward (1956). *The Torment of Secrecy: The Background and Consequences of American Security Policies*. London: Heinemann.

Sitembölükbaşı, Şaban (2005). “Liberal Demokrasinin Çıkmazlarına Çözüm Olarak Müzakereci Demokrasi”. *Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi.* (10): 139-162.

Soykan, Çiğdem (2003). Öfke ve Öfke Yönetimi. *Kriz Dergisi*. 11(2).

Sokullu, Ebru Canan (2018). *Popülizmle Dönüşen Avrupa ve Türkiye-AB İlişkilerinin Geleceği.* İstanbul: Bilgesam Yayınları.

Sözen, Yunus (2017). Demokrasi, Otoriterlik ve Popülizmin Yükselişi. *Boğaziçi Üniversitesi–TÜSİAD Dış Politika Forumu Batı Dünyasında Yükselen Sağ Popülizm ve Uluslararası Sisteme Etkileri*.

Sözen, Yunus (2020). "Popular Will Against Democracy: Populist Autocratization İn Turkey". *Reflektif Sosyal Bilimler Dergisi.* 1(1): 9-30.

Stavrakakis, Yannis (2018). "Populism, Anti-Populism and Democracy". *Political İnsight*. 9(3): 33-35.

Stavrakakis Yannis and Katsambekis Giorgios (2014). "Left-Wing Populism in the European Peripheriy: the Case of Syrıza". *Journal of Political Ideologies*. 19(2): 119-142.

Sunar, İlkay (1985). *Demokrat Parti ve Popülizm. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi Cilt 8*. İstanbul: İletişim Yayınları

Sunar, İlkay (1990). "Populism And Patronage: The Demokrat Party and its legacy in Turkey". *II Politico*. 745-757.

Şahbaz, Yunus (2020). "Hayaletten Realiteye Popülizm". *Kriter*. Sayı: 4 (43). Erişim: 19. 10. 2024. https://kriterdergi.com/siyaset/hayaletten-realiteye-populizm.

Şenel, Aleaddin (1970). *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne*. İstanbul: Sevinç Matbaasi.

Şıhmantepe, Aydın (2016). *"Türkiye'de Dış Politika Krizlerinde Karar Alıcının Operasyonel Kodları: Süleyman Demirel Örneği"*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Taggart, Paul (2004). *Popülizm* (Çev: B. Yıldırım). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Tanili, Server (1989). *Nasıl Bir Demokrasi İstiyoruz*. İstanbul: Say Yayınları.

Tanör, Bülent (1998). *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri*. İstanbul: YKY.

Taşkın, Yüksel (2022). "Populism in Turkey – Historical and Contemporary Patterns". G. M. Tezcür (Ed.). *The Oxford Handbook of Turkish Politics*. Oxford University Press.

Tekeli İlhan ve Şaylan Gencay (1978). "Türkiye'de Halkçılık İdeolojisinin Evrimi". *Toplum ve Bilim*. 6-7: 44-110.

Tekin, Uğur (1975). *Ecevit'in Günah Galerisi*. İstanbul: Umur Kitapçılık.

Tocquevılle, Alexis De (2019). *Amerika'da Demokrasi*. (Çev: Sertdemir Özdemir). İstanbul: İletişim Yayınları.

Toprak, Zafer (1977). "Halkçılık İdeolojisinin Oluşumu". *Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları*. İstanbul.

Toprak, Zafer (1984). "Osmanlı Narodnikleri: Halka Doğru Gidenler". *Toplum ve Bilim*. 24: 69- 81.

Toprak, Zafer (1992). "Popülizm ve Türkiye'deki Boyutları". *Tarih ve Demokrasi – Tarık Zafer Tunaya'ya Armağan*. İstanbul: Cem Yayınları.

Toprak, Zafer (2002). *Türkiye'de 'Narodnik' Milliyetçiliği ve Halkçılık* (1908-1918). H.C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Ed.). Türkler (Cilt 14, s. 801-806). Ankara: Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Yeni Türkiye Yayınları.

Toprak, Zafer (2013). *Türkiye'de Popülizm 1908-1923*. İstanbul: Doğan Kitap.

Toprak, Zafer (2014). "II. Meşrutiyet'te Popülizm: Falih Rıfkı ve Ziya Gökalp'in Halkçılık Anlayışları", *Yakın Türkiye Tarihinden Sayfalar- Sina Akşin'e Armağan*. Mehmet Ö. Alkan (Ed). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Torre, de la Carlos (2015). *The Promise and Perils of Populism: Global Perspectives.* Lexington: University of Kentucky Press.

Touraine, Alain (2002). *Modernliğin Eleştirisi*. (Çev: Hülya Tufan). İstanbul: YKY.

Tunç, Hasan (2008). "Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı". *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 12(1): 1113-1132.

Tunçay, Mete (Ed.) (1969). *Siyasal Düşünceler Tarihi*. Ankara: A.Ü.S.B.F. Yayınları, Sevinç Matbaası.

Turhan, Mehmet (1988). "Çoğunluk İlkesi". *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 4: 46

Türk, H. Bahadır (2017). "A Glance At The Constitutive Elements Of The Leader-Centered Perspective in Turkish Politics". *Turkish Studies*. 18(4): 601-623.

Türk, H. Bahadır (2018). *Muktedir: Türk Sağ Geleneği ve Recep Tayyip Erdoğan*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Türköne, Mümtaz'er (2007). *Siyaset*. Ankara: Lotus Yayınları.

Türköne Mümtaz'er ve Önder Tuncay (Ed.) (2020). *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Uluşahin, Nur (2007). "Liberal Demokrasinin Çıkmazı: Çatışma Karşısında Barış için Azınlık-Çoğunluk İlişkisini Yeniden Düzenleme Gereği". *Anayasa Yargısı*. 23(1): 609-640.

Urbinati, Nadia (1998). "Democracy and Populism". *Constellations.* 5 (1): 110-124.

Urbinati, Nadia (2019). "Political Theory of Populism". *Annual Rewiew of Political Science*. 22: 111-127.

Uslu, Ateş (2021*). Siyasal Düşüncelerin Toplumsal Tarihi-2* (Vol. 403). İstanbul: Yordam Kitap.

Uslu, Cennet (2021). "Bir İdeoloji Olarak Popülizm". *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 9(1): 217-230.

Uslu, Hasan Faruk (2019). "Riskleri ve Vaatleriyle Sol Popülizm". *İmgelem*. 3(5): 255-271.

Uyar, Hakkı (2012). *Tek Parti Dönemi ve CHP*. İstanbul: Boyut Yayınları.

Uygun, Oktay (2003). *Demokrasinin Tarihsel Felsefi ve Ahlaki Boyutları*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Uzunçayır, Cihan (2020) "Popülizm ve Demokrasi İlişkisi: Düşman Kardeşler Mi?". *Üçüncü Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Öğrenci Kongresi*. 139-163.

Ünder, Hasan (1993). "Platon'un Devletinde Eğitim ve İnsan Doğası" *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*. 26(1): 185-201.

Üskül, Zafer (1993). "Yeni Bir Demokrasi Arayışı: Yerel Demokrasi". *Anayasa Yargısı Dergisi*. 10: 333-344.

Vergin, Nur (2000). *Din, Toplum ve Siyasal Sistem*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Weyland, Kurt (2001). "Clarifying a Contested Concept: Populism in the Study of Latin American Politics". *Comparative politics*. 1-22.

Weyland, Kurt (2017). "A Political-Strategic Approach". The Oxford Dandbook of Populism. 3: 48-72.

Wolfenden, Katherine (2013). "Peron and the People: Democracy and Authoritarianismin Jaun Peron's Argentina". *Inquiries*. 5(2):1-2.

Yanık, Aybars (2018). "Murat Belge ile Popülizm Üzerine Söyleşi: 'Popülist Olmayalım Ama Popüler Olmayı da Bilelim". *Birikim*. Sayı: 353. s.45-53.

Yaşlı, Fatih (2020). *Halkçı Ecevit – Ecevit, Ortanın Solu, CHP (1960-1980).* İstanbul: Yordam Kitap.

Yavuz, Bülent (2009). "Çoğulcu Demokrasi Anlayışı ve İnsan Hakları", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 13 (1-2): 288.

Yayla, Atilla (2012). "Anayasacılık, Anayasal Demokrasi ve İdeolojiler". *Liberal Düşünce Dergisi*. (66): 13-22.

Yayla, Atilla (2015a). *Liberalizm*. Ankara: Liberte Yayınları.

Yayla, Atilla (2015b). *Siyaset Bilimi*. Ankara: Adres Yayınları.

Yetişgin, Mehmet (2010). "Yirminci Asra Girerken Rusya ve Rusların Türklere Yaklaşımı". *Bilig*. (52): 195-230.

Yetkin, Barış (2010). *Popülizm ve Özal-Erdoğan*. Antalya: Y.A.R. Müdafaa-İ Hukuk Yayınları.

Yetkin, Barış (2016). Popülizmin Gölgesinde Siyaset ve Siyasal İletişimi Anlamak. *Erciyes İletişim Dergisi*. 4(3): 68-82.

Yıldırım Onur ve Fedayi Cemal (2021). "Türk Solunun Popülizm ile İmtihanı". *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*. 17(61): 94-114.

Yılmaz, Ayfer Genç (2019). "Popülizm-Demokrasi İlişkisi: Latin Amerika'dan Örnekler". *International Journal of Political Science and Urban Studies*. 7(2): 428-444.

Yılmaz, Özgür (2021). "Sağ Popülizm ve Faşim: Bir Karşılaştırma Denemesi". *İstanbul Kent Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*. 2(2): 51-68.

Yılmaz, Zafer (2017). "Popülizm, Halk ve Demokrasi: Temsili Demokrasinin Açmazları Radikal Demokratik bir Popülizmin İmkânları". *Mülkiye Dergisi*. 41(1): 33-65.

Zürcher, Erik Jan (2004). *Turkey: A Modern History*. New York: I.B. Tauris.

İnternet Kaynakları

Bischi Gian, Federıco Favaretto and Edgar S. Carrera (2020). "Long-Term Causes of Populism. Journal of Economic Interaction and Coordination". (published online).https://link.springer.com/article/10.1007%2Fs11403-020-00300-7 (24 Kasım 2024).

Bora, Tanıl (2006). "Ecevit'teki Şeytan Tüyü". *Birikim Dergisi*, https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-212-aralik 2006/2395/ecevit-teki-seytantuyu/5976 (Erişim Tarihi: 03.09.2024).

Bora, Tanıl (2019a). "Sol Popülizm (I)". *Birikim*. Erişim: 10.12.2024. https://birikimdergisi.com/ haftalik/9586/sol-populizm-i.

Bora, Tanıl (2019b). "Sol Popülizm (II)". *Birikim*. Erişim: 10.10.2024. https://birikimdergisi.com/ haftalik/9619/sol-populizm-ii.

Hamid, Shadi (2018). “Left Populism and the Rediscovery of Agonistic Politics”, *American Affairs*. 2(4), https://americanaffairsjournal.org/2018/11/left-populism-and-the-rediscovery-of-agonistic-politics/ (Erişim Tarihi: 11.10.2024).

Jager, Anton (2019). “From Populism to Socialism and Back”. *Jacobin Magazine* (29.08.2019). https://jacobinmag.com/2019/08/populism-socialism-daniel-de-leon-eugene-debs (Erişim Tarihi: 28.09.2024).

Poppino, Rollie E. (2019). “Getúlio Vargas President of Brazil”. https://www.britannica.com/biography/Getulio-Vargas (Erişim Tarihi: 30.08.2024).

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Cemalettin Çağrı KARADAĞ

Uyruğu : TC